A. JOHNSTONE

A béke nevében

SZIKRA

SZIKRA

ARCHIE JOHNSTONE

A BÉKE NEVÉBEN

SZIKRA

BUDAPEST 1953

Az angol eredeti címe:

ARCHIE JOHNSTONE

IN THE NAME OF PEACE

Foreign Languages Publishing House

Moscow 1952

Fordította

RÉZ ÁDÁM

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

BEVEZETÉS

Hogy olvasóim világosabban áttekinthessék e könyv tartalmát, először is elmondom, hogy életem három, egymástól élesen elválasztható időszakra oszlik.

Életem első fél évszázada különböző nyugati országokban telt el, főként szülőhazámban, Nagybritanniában; a következő öt évet jobbára a Szovjetunióban töltöttem; az öt év közül az első kettőben a brit kormány tisztviselője voltam, s a kormány orosznyelvű propagandalapját, a *Britanszkij Szojuznyik*-ot (Brit Szövetséges) szerkesztettem.

Erről a két évről, vagy úgy is mondhatnám, életem középső szakaszáról kell néhány bevezető szót szólnom.

Ez a két év, bármennyi csalódást okozott is nekem, gazdag volt tapasztalatokban. Kivételes alkalmakat adott arra — olyan alkalmakat, amilyenek sajnos alig néhány hazámfiának jutottak osztályrészül —, hogy tanulmányozhassam Nagybritannia politikai vezetőinek nemcsupán hivatalosan hangoztatott politikáját, hanem leplezett politikájukat is. Lassankint rájöttem, hogy ez a leplezett politika a hadüzenet nélküli háború politikája a Szovjetunió ellen, olyan politika, mely, ha meg nem hiúsítják, csak egy harmadik világháborúra vezethet. Azt is beláttam, hogy a világ két táborra oszlik, a háborús táborra és a béketáborra — s hogy én a rossz táborban vagyok.

Ezért azután átmentem a másik táborba.

1949 április 20-án elhagytam a szerkesztőséget, a

moszkvai brit nagykövetség Kalinyin-utcai sajtóosztályát, s kiléptem abból a helyiségből, mely voltaképpen nem más, mint Nagybritannia területének egy kis exterritoriális darabja. Levelet írtam a *Pravdá*-nak, megmagyaráztam, hogy mi indított erre az elhatározásra, és közöltem, hogy ezentúl minden erőmet a béke ügyének kívánom szentelni.

Ezzel a lépésemmel hazám kormányának nyilt ellenségévé váltam. Ez a tény, önmagában véve, nem okozott nekem fájdalmat. De ugyanakkor elszakított, a szó fizikai értelmében, attól az országtól és attól a néptől, melyet a legjobban szeretek a világon.

Sohasem voltak a legcsekélyebb kételyeim sem elhatározásom erkölcsi helyességét illetően, de egy ideig némi kételyem volt afelől, vajjon a helyzet valóban olyan sürgető-e, hogy meg kell hoznom mindezeket az áldozatokat és még másokat is. E kételyek azóta már régen eloszlottak. Elég, ha visszagondolunk 1950, 1951 és 1952 néhány főbb eseményére, hogy megértsük, mi oszlatta el őket — az, hogy Nyugat-Európát Amerika gazdaságilag, politikailag és katonailag leigázta; az, hogy a vadul fegyverkező háborús blokk töltött puskáit azokra az országokra szegezi, melyek a békét merészelték kitűzni céljukul; az az elkerülhetetlen lépés, amely a vérszomjas fenyegetésektől a véres tettekig vezetett Koreában és másutt; az öngyilkos újrafegyverkezési programok; a bestiális kísérletek arra, hogy a nyugati országok népébe beoltsák a háborús pszichózist; a csöppet sem bűnbánó háborús bűnösök „feloldozása" és újramozgósítása Nyugat-Németországban és Japánban; a világ bekerítése amerikai bombázótámaszpontokkal, melyek semmiképpen sem szolgálhatnak védekezésre, hanem kizárólag támadásra; Irán és Egyiptom terrorizálása; s végül a szégyenletes hadjáratok valamennyi nyugati „demokráciában", azzal a céllal, hogy árulónak bélyegezzék mindazokat, akik szót mernek emelni a béke mellett.

Ezek és más események nemcsak hogy eloszlatták „a helyzet sürgető voltát" illető kételyeimet, hanem még-

inkább megerősítettek abban az elhatározásomban, hogy minden tőlem telhetőt megteszek a békéért folyó világmozgalom érdekében. Most már nem riaszt vissza — mint ahogy nagyon is sokáig visszariasztott — az a tény, hogy egy ember nem sokat tehet; ugyanazok az események, amelyek megacélozták az én elhatározásomat, a szó szoros értelmében sokszázmillió ember elhatározását is megacélozták szerte a világon.

Gondolom, hogy a jó és a rossz ügy, a háború és a béke kérdései még ma sem olyan világosak mindenki előtt, mint előttem voltak az én különleges körülményeim folytán. Ezért leírom e körülményeket, hogy a szóbanforgó kérdéseket minél több embernek tudjam minél élesebben megvilágítani. Leírom a magam esetét — környezetemet, azokat a nem mindenki előtt ismert tényeket, amelyekbe bepillantást nyerhettem, problémáimat, kételyeimet és ingadozásaimat, véglegesen kialakult mély meggyőződésemet, hogy a békéért harcolni kell — s ezeken keresztül szeretném megmutatni, hogy e számomra személyes és égető kérdések minden gondolkodó férfi és nő számára személyes és égető kérdések az egész világon.

ELSŐ FEJEZET

1896—1925

1

Habár ifjúkorom és akkori környezetem nagyjából semmiben sem különbözött brit honfitársaim nagy többségének ifjúkorától és környezetétől, mégis szólnom kell egy-két szót gyermekkorom eseményeiről, melyek közvetlenül kihatottak a későbbiekre.

E gyermekkori események közül kettő 1896 szeptember 14-ének reggelén, egymástól alig egy kőhajításnyira, Fraserburgh-ben, a brit szigetek északkeleti csücskének egy kis halászvárosában következett be. Miközben anyám életet adott negyedik gyermekének, apámra a szomszédos törvényszéken kimondták a csődöt.

Apám eredetileg író volt, novellák, karcolatok és versek szerzője — írásai javarészt az általa oly jól ismert és annyira szeretett helybeli halászemberek fáradságos, veszélyes életéről szóltak —, de ebből a munkából, melynek csak egy kisváros nyujtott igen szűk piacot, nem tudta eltartani egyre szaporodó családját. Ezért, körülbelül egy évvel születésem előtt, jelzálogkölcsönt vett fel családunk sovány kis vagyonára, és „vállalkozó" lett a maga szakállára — heringet vásárolt, azt besózta és eladta. Apámat — aki meglehetősen álmodozó természetű volt — egy esztendő tapasztalatai megtanították arra,

hogy ha az ember meg akar kapaszkodni az üzleti világnak akár csak a peremén is, ehhez elsősorban nem kemény munka vagy szakértelem szükséges, hanem az a képesség, hogy olcsón vásároljon, drágán adjon el, és mások kárára tisztességtelen úton előnyökhöz jusson. Márpedig apámból hiányzott ez a képesség, és ő nem is volt hajlandó arra, hogy elsajátítsa.

Anyám — habár ő nem volt olyan álmodozó, és a létfenntartásnak immár megkettőzött gondjaival is neki kellett megküzdenie — később elmondta nekünk, gyerekeknek, hogy büszke volt és boldog, amiért apánk „nem vált be üzletembernek". Így hát a kettős eseményt, 1896 szeptember 14-én, nem is sztoikusan, hanem valósággal boldogan fogadta.

Ha tehát valaki túlságosan le akarná egyszerűsíteni az ok és okozat összefüggését, elmondhatná, hogy az Üzleti Világ iránti ellenszenvemet már az anyatejjel szívtam magamba.

A századforduló táján családom Fraserburgh-ból néhány mérfölddel délre, Aberdeenbe, a grófság székvárosába költözött.

Az alkalmi látogató szemében Aberdeen nagyon szép város, méltó a „Tengerparti Ezüstváros" nevére. Csillámmal pettyezett világosszürke gránitépületei szikráznak a napfényben. De az én fiatalkoromban, a XX. század első negyedében, Aberdeennek megvoltak a maga nyomortelepei; ma, a XX. század harmadik negyedében, még mindig megvannak ugyanazok a nyomortelepek — s hozzá még újak is ráadásul.

Aberdeenben apám egy kis hetilap szerkesztője lett és valamivel többet keresett, de a család továbbra is úgy élt, mint azelőtt, vagyis egy hajszállal a létminimum fölött és mérhetetlen sokkal a jólét színvonala alatt.

A jövő esetleges ínségével szemben egyetlen oltalmunk volt csupán: apám kisösszegű életbiztosítása. Hogy anyámnak miképpen sikerült félévenkint összekaparnia

a díjakat, azt még ma sem tudom; apám úgy beszélt erről, mint „a mama hathavonkint megismételt csodáiról" — de azt tudom, hogy sokmillió brit anyának kell ugyanilyen csodákat tennie.

Talán jellegzetes brit nevelésem feszélyez és az a csökevényeiben is erős, ostoba konvenció, amely rossznéven veszi, ha az ember egyáltalán szóbahozza a mélyebb érzéseit — mindenesetre nehezemre esik úgy írni az anyámról, mint egyénről; sokkal könnyebb úgy beszélnem róla, mint egyről a sokmillió brit anya közül, akik, ha sikerül is legyőzniük az életnek napról napra jelentkező nehézségeit, sohasem győzhetik le mindig jelenvaló gondjukat gyerekeik jövője miatt.

A gondnak ezt a méltatlan terhét, amely a brit anyák vállára nehezedik, csak most tudom igazán felmérni, miután közelebbről láthattam, hogy milyen az élet a Szovjetunióban, ahonnan mindörökre száműzték a bizonytalan holnap lidércét.

Anyámnak volt két fivére, akik — nem úgy mint apám — „jól beváltak üzletembernek". Fiatalkoromban mindketten igazgatói állást töltöttek be egy nagy vas- és acélműnél Glasgow mellett. Az üzemnek jelentős kutatóintézete is volt. Miután elvégeztem az iskolát és éppen állást kerestem, s mert az iskolában némi tehetséget árultam el a fizika és a kémia iránt, azt mondtam az anyámnak: „Nem kérhetnéd meg a testvéreidet, hogy vegyék magukhoz az üzembe az unokaöccsüket?"

„Ne akarj te az ő lekötelezettjük lenni, Archie — mondta anyám régies ízű skót tájszólásban, mert ha komoly dolgokról volt szó, önkénytelenül is így beszélt mindig. — Ne légy te a bácsikád pártfogoltja, állj meg a magad lábán!"

Anyám elmesélt egy történetet a szóbanforgó társaság egyik szénbányájáról — úgy ragadt meg az emlékezetemben, mint a Marie-Antoinette-ről szóló anekdota párja. Amikor ugyanis közölték a királynéval, hogy a francia

népnek nincs kenyere, megkérdezte: „Dehát miért nem esznek kalácsot?"

Az egyik igazgató feleségét — mesélte anyám — elsőízben vezették körül a társaság szénbányatelepén. Az asszony elborzadva látta, milyen nyomorúságos lakóhelyeken élnek a bányászok, és azt kérdezte férjétől: „Hát sehogy sem lehet ezen segíteni? Nem élhetnének inkább a föld alatt, *ahol nem látni őket?*"

Mi gyerekek sohasem álltunk olyan közel apánkhoz, mint anyánkhoz, noha őt is éppúgy szerettük és tiszteltük.

Apánk nemigen vett részt a mi gyerekkori dolgainkban, talán azért, mert egyre rosszabbodó egészségi állapota ellenére is olyan keményen kellett dolgoznia, hogy el tudja tartani a családját.

Azt hiszem, hogy a szokottnál összetartóbb, boldog család voltunk. Legfőbb bajunk, ahogy most visszagondolok rá, a szegénységünk volt, s ami a tulajdonképpeni szegénységnél is rosszabb, az állandó bizonytalanság érzése. Ha apám elveszti az állását — s ez nagyon könnyen megtörténhetett volna —, nincs semmi olyan tartalékunk, ami kihúzhatna a bajból. Ezt még gyerekfejjel is megértettük. Ez a bizonytalanságérzet később is nagy hatással volt magatartásomra.

Maga a szegénység és a nélkülözés egyikünket sem zavart túlságosan, de az, hogy ezt a szegénységet nem lehet eltitkolni ismerőseink elől, súlyos megaláztatást okozott nekem gyermekkoromban. Később az életben láttam, hogyan szítják ezt az ostoba, de nagyon általános érzést, ezt a „bezzeg Jonesék"-felfogást, a közvélemény láthatatlan formálói és a gátlástalan reklámozók, akik mindenképpen el akarják adni áruikat, s ezért arra nevelik az embereket, hogy irigyeljék és megvessék embertársaikat.

Apámnak köszönhetem, aki józanul megvetette a hamis gőgöt, hogy sikerült kinőnöm ebből a felfogásból. Apám sohasem járt Nagybritannián kívül, de sokat olvasott és érdeklődése sok mindenre kiterjedt. De ha

valami érvre volt szüksége, rendszerint „Robbie" Burnshöz, nemzeti költőnkhöz fordult. Ha például amiatt panaszkodtam, hogy a ruhám szegényesebb, mint a játszótársaimé, hogy a fő eledelünk a hitvány hering, azt a Burns-verset idézte, amely így kezdődik: „Tisztes szegény vagy s lóg fejed, de lóghat-é ezért is?" és a következő prófétai sorokkal végződik:

Jön az a kor, azért is,
midőn testvér lesz mindenütt
az ember, csak azért is!*

Apám büszke lett volna, ha megsejti, hogy olyan országban fogok élni és dolgozni, melynek egész hatalmas területén már megvalósult Burns jóslata; s hogy a harcoló emberiség már nincs messze az egész világ testvériességéről szóló burnsi ígéret beteljesedésétől.

Amikor apám meghalt, katona voltam az első világháborúban, — akkor azt mondták nekünk, hogy ez a háború az utolsó, „azért háborúzunk, hogy ne legyen többé háború". Anyám a második világháború alatt halt meg — erről azt mondták, hogy véget fog vetni a fasizmusnak és az agressziónak; egy német bomba megfosztotta anyámat attól a néhány tevékeny, vidám, értékes esztendőtől, amit még életben tölthetett volna.

Így hát nem kell sokat okoskodnom, hogy mit felelt volna apám erre a kérdésre: azokkal dolgozzam-e, akik új „utolsó háborúkat" szeretnének az emberiségre zúdítani? vagy azokkal, akik hisznek Burns jóslatának teljesülésében, és küzdenek is érte?

---

* E könyv orosznyelvű kiadása a Burns-idézetet Szamuil Marsak népszerű fordításából vette át. Szeretném tudtára adni skót honfitársaimnak és általában Burns kedvelőinek, hogy a költő hazáján, Skócián kívül sehol, még Angliában sem olvassák oly széles körben és nem becsülik annyira Burns műveit, mint a Szovjetunióban. — *A. J.* (A magyar idézet Jékely Zoltán fordításából való. — *Szerk.)*

Kissé csodálkozva gondolok most vissza arra, hogy apám sohasem beszélt nekünk gyerekeknek a politikáról *mint* politikáról, noha sok kérdésben, amit ő talán nem tartott politikai kérdésnek, az akkori időkhöz képest határozottan haladó álláspontot képviselt. Ennek talán az a gondosan terjesztett illemszabály volt az oka, amely elítélte a „politizálást".

Ez az illemszabály — vagy „jómodor", amely mindenben a legkonzervatívabb nézeteket teszi kötelezővé — voltaképpen így szól: „Ne politizálj a családban, az ismerőseiddel, ne vidd be a politikát városi ügyekbe, a nevelési, társadalmi és gazdasági kérdésekbe — még az alsóházban megvitatott problémákba se." Egyszóval: ne legyen politika a politikában!

Egy példa arra, milyen következményekkel jár a politikának ez a „kirekesztése": iskolai történelemkönyveink egyáltalán nem beszéltek a nép politikai és gazdasági helyzetéről; csak az uralkodókkal foglalkoztak, s nem azokkal, akiken uralkodtak.

Nem csoda hát, hogy húszegynéhány esztendős koromig alig érdekelt a politika, pedig olthatatlan tudásszomjat éreztem csaknem minden elképzelhető tárgy iránt.

Két évig jártam középiskolába (ez csak azért volt anyagilag lehetséges, mert valami csekély kis ösztöndíjat szereztem a jótanulásommal), s aztán tizenhatéves koromban munkába álltam mint „másolófiú" és ujságírógyakornok az egyik helybeli napilap szerkesztőségében. A cég egy reggeli és egy esti lapot adott ki, mégpedig azon a gazdaságos alapon, hogy ugyanazt a szerkesztőségi személyzetet foglalkoztatta mindkét kiadványnál. Ez azt jelentette, hogy nemcsak délelőtt és délután kellett dolgoznom, mint azoknak a társaimnak, akiknek csak kevésbbé jólhangzó állásokban sikerült elhelyezkedniök, hanem este is, amikor ők szabadok voltak, sőt késő éjszaka is, amikor ők aludtak. Azonkívül nekik a szombat délutánjuk,

szombat estéjük és egész vasárnapjuk is szabad volt. Ezzel szemben nekem szombatonként tudósításokat kellett írnom a futballmeccsekről, vasárnap pedig a helybeli templomokban elhangzott unalmas prédikációkról. Ha kéthetenként sikerült elszabadulnom egy estére — nem egy egész napra, hanem csak egy estére —, akkor már boldog voltam.

A lap, ahol dolgoztam, felfalta a konkurrensét (melynek címe a rá egyáltalán nem illő *Free Press* [Szabad Sajtó] volt!), de később rá is sor került: felfalta a Kemsley-féle ujságtröszt, amely ma már a brit szigetek széltében-hosszában biztosítja a sajtószabadságot — a toryk nézeteinek.

3

1914 augusztus 4-én Nagybritannia hadat üzent Németországnak.

A magamfajta tizenhétéves brit ifjú számára semmi különleges vagy meglepő nem volt abban, hogy hazája hadat visel. Gyermekkoromban zajlott le a délafrikai háború, és legrégibb emlékeim közé tartozik, hogy „brit-búr háborúsdit" játszottunk. Az iskolában egész sor unalmas évszámot kellett bemagolnunk régebbi háborúkról, melyekben Nagybritannia (hogy a nemzeti himnuszt idézzem) „a mennyek parancsára" vett részt — mindig győzedelmesen. Az olyan „kisebb" kudarcok fölött, mint például az amerikai függetlenségi háború, természetesen könnyedén átsiklottunk.

Az akkori propagandagépezet — bár nem volt olyan jól megszervezve mint később a második világháború alatt és még később, a szovjetellenes hidegháborúban — lépten-nyomon ránkordított a plakátokról, az ujságokból és a népszerű dalokból: „Állj be Tommy, állj be Jack; megóvjuk addig fészkedet — Királyod és Hazád hív!"

Mindkét fél egyforma buzgalommal igyekezett a maga oldalán besorozni a „Mindenhatót". A német császár

így fohászkodott: *Gott strafe England**. Erre mi haragos válaszunkban istenkáromlónak neveztük a császárt, aki „ocsmány aknákkal szórta tele az Úr tengereit". Kinevettük a *Deutschland über Alles* teuton pimaszságát, de közben szemrebbenés nélkül énekeltük még a templomainkban is Nagybritanniáról: „Hatalmad gyarapodjon még több vidék felett; Tegyen nagyobbá Isten, ki máris naggyá tett."

A második világháború előtt akadtak derék brit liberálisok, akik fejcsóválva rosszallani kezdték a fentidézett himnusszal űzött terjeszkedési propagandát, aminthogy az 1914-es derék brit liberálisok is rosszallották a századvégi délafrikai háború uszító, soviniszta dalait. De manapság a derék brit liberálisok még a legszelídebben sem csóválják a fejüket a hírhedt és bűnös ázsiai agressziók miatt; ezt a feladatot az 1970-es évek derék liberálisaira hagyják. Úgylátszik a derék liberálisoknak mindenütt az a sorsuk, hogy akkor kezdjék csóválni a fejüket, amikor két évtizeddel lekéstek arról, hogy bármiféle szolgálatot tehessenek az emberiségnek.

Már tizenhétéves koromig is éppen elég „liberális" szólamot hallottam ahhoz, hogy meggyőződjem a délafrikai háború teljes igazságtalanságáról. Mégis, az első világháború kitörésekor mindannyiunkat ünnepélyesen biztosítottak, hogy Nagybritannia ezúttal tiszta kézzel száll harcba; hogy önzetlenül siet a „bátor kis Belgium" segítségére, hogy a nemzetközi kötelezettségek szentségéért harcol és így tovább. S persze arról is, hogy a háború rövid lesz, „karácsonyra vége az egésznek!"

Természetesen engem is elkapott a hazafias lelkesedés. Nálam két évvel idősebb bátyám, Tom, önként jelentkezett aktív szolgálatra, és 1914 karácsonyán (amikorra a háborúnak véget kellett volna érnie!) Franciaországban harcolt. Néhány hónappal később a somme-i csatában megsebe-

* Isten, büntesd meg Angliát. Az angol himnusz első szavainak paródiája. — *Szerk.*

sült, néhány hónap mulva visszakerült a harcvonalba majd ismét megsebesült és ismét vissza a harcvonalba

Ez a keménykötésű bátyám, aki annyival nagyobb és erősebb volt nálam, mindig is imponált nekem. De ezidőtájt még azért is irigyeltem, hogy katona, és alig vártam, mikor leszek elég idős, és mikor követhetem a francia harctérre. Még el sem értem a korhatárt, máris jelentkeztem a hadseregbe, de a mellkasom szűknek bizonyult és visszautasítottak. Erre tornászni kezdtem, hogy tágítsam a mellkasomat, és végül is bevettek. Nyolchavi angliai kiképzés után a bátyám hadosztályába, az 51. hadosztályba kerültem, a francia front arras-i szakaszán.

Az első világháborút egyszerű árkászként szolgáltam végig. Mintegy harminc évvel később olyan diplomáciai rangom volt, amely fizetés, kiváltságok, elsőbbség stb. szempontjából felért egy dandártábornokéval. Büszkeséggel gondolok vissza az első szerény árkászi rangomra; arra a második, diplomáciai rangra pedig szégyenkezve.

Az 51. hadosztály, amelyet eredetileg a skót felvidékről származó önkéntesekből állítottak össze, sok dicsőséget szerzett a háború első csatáiban és kivívta azt a megtiszteltetést, hogy a rohamcsapatok közé sorolják. Mivel gyalogságunk skót szoknyát viselt, a németek „pokolbeli hölgyeknek" hívtak bennünket. Mint rohamcsapatot ide-oda tologattak bennünket a csaknem mozdulatlan front különböző szakaszaira és valahányszor áthelyeztek, azon a frontszakaszon, ahova kerültünk, offenzíva kezdődött.

Mi sohasem töltöttünk hosszú időt a lövészárkokban, hogy „tartsuk a vonalat", mint más hadosztályok, melyeknek a csapatai gyakran hónapszám vesztegeltek ugyanabban a gödörben, derékig érő sárban. A bevetések közötti hosszú pihenőink, a hazai ujságok és a napiparancsok gyakori megemlékezései a bátorságunkról, valamint a mi tulajdon hetvenkedésünk a frontmögötti kantinokban —

mindez vegyes érzelmekkel töltötte el irántunk más hadosztályok katonáit. De ezért a hírnévért rettenetes árat fizettünk. Két és fél évi frontszolgálatom alatt az alakulatom, egy huszas létszámú nem-gyalogos egység, összesen több mint száz embert veszített. A hadi statisztikák hűvös, hivatalos kifejezésével élve, az 51. hadosztály gyalogságában minden újonnan érkezett katonának pontosan három hónapnyi „életbenmaradási valószínűsége" volt.

Hazafiasságom és a büszkeségem, hogy a harcosoknak ebbe a válogatott csapatába tartozom, katonáskodásom első évében elegendő lelkierőt öntött belém. De ez a lelkesedés azután számos különböző ok hatására múlni kezdett. Az első közvetlen ok az volt, hogy eredeti, önkéntes, nemhivatásos tisztjeink helyébe, miután elestek, hivatásos tiszteket küldtek, akiket a hadügyminisztérium szinekuráiból ástak ki. E jövevények által kerültem először közvetlen érintkezésbe a „tiszti kaszttal". Azóta e kaszt számos példányával találkoztam; mondhatom, hogy közelebbről sem rokonszenvesebbek. Ha minden átlagangolnak annyi alkalma lett volna közelről tanulmányozni e „természetes vezető réteg" néhány válogatott egyedét, mint nekem, helyesebben tudná megítélni azokat a kiváltságosokat, akik az angol népet „vezénylik" — és ennek megfelelően viselkedne is velük szemben.

A fronton szereplő tiszti kasztnál is rosszabbak voltak az otthoni üzletemberek. Az ujságok és levelek, melyeket hozzátartozóinktól kaptunk, egymásután számoltak be olyan esetekről, hogy kis és nagy üzletemberek csalnak a hadiszállításoknál, az ellenséggel kereskednek és általában megszedik magukat. Féltünk attól, hogy a közelébe kerüljünk akármelyik tüzérségi ütegünknek, olyan sok volt a „koraszülött" — az olcsón előállított, selejtes lövedék, amely nyomban felrobbant, mihelyt kiért az ágyú csövéből. Arról is hallottunk, hogy kölcsönös egyezmények tiltják meg egyes „francia" és „német" gyártelepek bombázását — ezek csak névleg voltak „franciák" vagy „németek", minthogy tulajdonosaik a nemzetközi

kartellek voltak (ugyanazok a kartellek, amelyek ma az úgynevezett Schuman-terv keretében a Wall Street európai fegyvergyárának szerepét töltenék be).

De nekünk, alacsonyrangúaknak, tilos volt barátkoznunk a német hadifoglyokkal. Most már jobban megértem, miféle ösztön sarkallta a brit katonákat arra, hogy igyekezzenek jobban megismerni a németeket. A világ népei nem természetes ellenségei egymásnak. Csak azok az ellenségeik, akik félrevezetéssel gyűlöletet akarnak szítani és gyűlölettel: háborút.

A nagytőke mesterkedéseit is világosabban megismertem a második világháború alatt, amikor lapszerkesztői minőségemben láthattam, hogy a Standard Oilt, az Anaconda Coppert és más hatalmas trösztöket csak ímmel-ámmal vonnak felelősségre a szövetséges, antifasiszta ügy nagyszabású elárulása miatt.

Az eszmei zűrzavar, melyet szántszándékkal tápláltak az első világháború idején, részben érthetővé teszi, miért terjedtek el olyan könnyen a legfantasztikusabb hírek is. Ilyen mese volt például, hogy Scapa Flow-nál, Észak-Skóciában, „orosz hadosztályok szálltak partra"; ezeket éjnek idején vasúton Doverbe szállították, ellátták angol fegyverekkel, majd a francia frontra küldték őket. Lavina módjára növekedett ez a történet, amint egyre több sokatmondó részlet tapadt hozzá, végül valóságos legendává vált. *Mindenki* ismert *valakit*, aki ismert valaki mást, aki látta ezeket az oroszokat. „Hát persze, hogy oroszok voltak. Mrs. Jones bátyja még a havat is látta a csizmájukon... És nem hallotta, hogy Perth mellett a vasúti töltésen egy eldobott szamovárt találtak?"

A britek ma már nevetnek, ha ezek a történetek az eszükbe jutnak, pedig akkor hittek bennük. S mostanában megint bőven teremnek egész Angliában újabb rémhistóriák, éppily fantasztikusak, „repülő csészealjakról", „titokzatos keleti mérgekről" és hasonló ostobaságokról — valamennyiük mögött világosan felismerhető a szovjetellenes tendencia. Az ujságok humoristái néha kicsúfolják

az ilyen agyszüleményeket, de azok közben terjednek és tovább végzik azt az aknamunkát, amire szánták őket.

Azt hiszem, mindenkinek, aki valamiképpen kapcsolatba került a háborúval, megvan a maga külön emlékképe, amely előtte a háborút szimbolizálja. Én az enyémet azoknak a tisztességes brit és amerikai fiatalembereknek ajánlom, akiket manapság arról akarnak meggyőzni, hogy „a háború nagy kaland az ifjúság számára". Az én emlékképem egy patkányt mutat, amint az ypres-i fronton, a Senki Földjén, elvánszorog egy hullától, s oly kövér, hogy nem bírja felemelni duzzadt potrohát a földről. Ha nem tetszik a kép, tegyetek valamit ellene.

4

Húszonkétéves voltam, amikor az első világháború után leszereltem. Mint mondottam, akkoriban nem sokat tudtam a politikáról és nem is igen érdeklődtem iránta; pedig a családom háború utáni helyzete — és még sokezer brit családé — szemléltető oktatásban részesíthetett volna.

David Lloyd George miniszterelnök ügyes számítással úgy intézte, hogy a háború utáni első általános választásokat alig egy hónappal az 1918 november 11-én megkötött fegyverszünet után tartsák meg, amikor még nem lohadt le a „győzelem" okozta rövidlejáratú lelkesedés. Ezen a „khakiszínű" választáson, amint a miniszterelnök nagyhangon hirdette, a hazatérő katonáknak alkalmuk lesz „a szavazóurnák előtt kifejezni, hogy mit kívánnak a békétől". Lloyd George ravaszul felmérte, hogy az ország hálája harcoló fiai iránt hány könnyen megszerezhető szavazatot jelenthet, s a választások előtt mondott beszédeiben csábító ígéreteket tett az életszínvonal emelésére, a munka- és lakásviszonyok megjavítására, ami Nagybritanniát (hogy az ő híres vagy hírhedt szavait idézzük) „hősökhöz méltó hazává" fogja változtatni.

Bob bátyám — bár ő kézzel-lábbal tiltakozna az ilyen

elnevezés ellen — egyike volt azoknak a hősöknek, akiknek méltó hazát ígértek. Leszerelése után letöltötte tanoncidejét a vésnöki szakmában, tehát képesítést nyert a teljes segédi fizetésre, melyet már évekkel azelőtt megkapott volna, ha nem jelentkezik az elsők között katonának. De csak „tanuló segédnek" minősítették — ami azt jelentette, hogy képesített szakmunkás munkáját végzi, de alig keres valamivel többet a tanoncoknál. A „tanuló segéd" újsütetű minősítését az egész országban alkalmazták a munkáltatók — ez is egyike volt annak a számos fogásnak, amelyekkel alacsony színvonalon tartották a hazatért katonák bérét.

A maga idején David Lloyd George sokkal többet gyalázta a konzervatívokat, mint Nagybritannia „munkás"-párti vezetői bármikor is. De tettekben a „liberális" Lloyd George éppoly ügyesen szolgálta a reakciót, mint az Attleek, Morrisonok és társaik.

A Lloyd George vezetése alatt álló koalíció óriási többséggel győzött a választásokon, de ez a siker nem csábította a miniszterelnököt arra, hogy politikai ígéreteinek teljesítésével megtagadja politikai elveit. A „hősökhöz méltó hazáról", amelyet emlegetett, kiderült, hogy mint Odin Walhallája* ez is csak a képzelet birodalmában létezik, s ott is maradt a két háború közötti keserves években és azután is, míg végül 1945-ben a hazatérő hősök új nemzedékét csapták be ugyanilyen választási ígéretekkel — többek között azzal a döntő fontosságú ígérettel is, hogy fenntartják a barátságot a Szovjetunióval.

Bob, miután nem látott sok reményt a megélhetésre ebben a „hősökhöz méltó hazában", Amerikába ment, mert úgy látszott, hogy ott a háború utáni konjunktúra — egyébként nagyon rövidlejáratú konjunktúra — jobb lehetőségeket ígér. Nekem több szerencsém volt. 1920-ban segédszerkesztői állást kaptam az egyik legnagyobb vidéki

* Walhalla az óskandináv mitológiában Odin isten palotája, ahol a harcban elesett hősök szellemei lakoznak. — *Szerk.*

lapnál, a manchesteri *Daily Dispatch*-nél, s később átkerültem a *Daily Sketch* című országos napilap manchesteri szerkesztőségébe — a lapot ugyanis egyidejűleg adták ki Londonban és Manchesterben.

Mintegy öt éven át „ültem meg" ezt az állást. Ez a kifejezés, melyet Amerikából vettünk át, egy cowboy képét idézi elénk, amint „megüli" a szilaj vadlovat. Csakhogy a „szabadvállalkozás" világában rendszerint nem az ember töri be az állást, hanem az állás az embert.

A két manchesteri lapot később éppúgy felfalta a hatalmas Kemsley-tröszt, mint az aberdeeni lapokat, amelyeknél ifjúkoromban dolgoztam — s ez nem semmitmondó, véletlen ismétlődés. Ellenkezőleg, siralmas példa arra, hogyan kaparintja hazámat mindjobban markába a hatalomra vágyó üzletemberek maroknyi kis csoportja.

Mint mondottam, apám és anyám arra tanított gyermekkoromban, hogy vessem meg az „üzletembereket" és ne bízzam bennük. Remélem, ezután már a gyakorlatiasabb szülők is arra fogják tanítani a gyermekeiket, hogy nem elég a karosszékben nyugodtan ülve, megvetéssel és bizalmatlanul szemlélni a tüzet, mikor az megsemmisítéssel fenyegeti az egész házat.

MÁSODIK FEJEZET

A „FLEET STREET"

I

A „Fleet Street" elnevezés számos képzetet idéz fel sokmillió ember agyában szerte a világon: régi és modern, irodalmi és politikai képzeteket. Ez a képzettársítás természetesen különösen erős és személyes jellegű az én esetemben, hiszen dolgozó életemnek több mint egy negyedszázada forrt össze „ezzel az utcával, amely nem utca" és ujságaival, amelyek immár nem mondanak semmi ujságot.

Igaz, a modern Londonnak van egy fontos útvonala, amely a Fleet Street nevet viseli és sok hatalmas ujságpalotát találunk ott egy alig félmérföldnyi körzetben. Magán a Fleet Streeten csak két ilyen épület látható. A legtöbb országos napilap székháza valamivel távolabb esik; Nagybritannia legnagyobb lapkiadóüzeme pedig Manchesterben van, több mint százötven mérfölddel északabbra, de a szónak általánosan elfogadott értelmében ott is „*fleetstreeti*" ujság készül.

A „Fleet Street" kifejezésnek tehát két világosan megkülönböztethető jelentése van, az egyik elvont, a másik konkrét. Ha a második és kevésbbé jelentős értelmet vesszük — a konkrét vagy fizikai Fleet Streetet — meglehetősen szomorú képet kapunk, melynek szerény

kereteit alig lehet összehasonlítani a Fleet Streetnek mint a brit országos sajtó központjának sokkal nagyobb és szomorúbb képével.

Az utóbbi években a Fleet Street — ez az utca, mely egykor az angol irodalomtörténet legnagyobb alakjainak kedvenc tartózkodási helye volt — tökéletesen megváltoztatta arculatát. Ma már, különösen éjszaka, alig különbözik a londoni West End városrész körül fekvő alvilági utcáktól, melyeknek reggelig nyitva tartott „tejcsárdáit" zsúfolásig megtöltik a törvénnyel majdnem mindig, vagy éppenséggel mindig hadilábon álló alakok, s amelyek kirakataiban pornográf irodalmat és úgynevezett „fiatalító" orvosságokat kínálnak. Két ilyen üzlet tőszomszédságában rendezte be szerkesztőségét egy egyházi lap, amely felemeli erőtlen szavát az ilyenfajta erkölcstelenség ellen, továbbá egy orvosi közlöny, amely a maga szakemberekből álló szűk olvasóközönségének (de nem a nagyközönségnek) adatokat közöl e kuruzsló gyógyszerek súlyos veszélyeiről.

Ez volna hát dióhéjban nemcsupán a konkrét Fleet Street, hanem egyben a „fair play", a „teljes szabadság mindenki számára" hivatalos brit értelmezése is. Az orvos gyógyíthat úgy, ahogy tud, és közben a méregkeverő tovább keverheti a mérget.

Ugyanez áll a másik Fleet Streetre is, a „szabad" Nagybritannia „szabad" sajtójának központjára.

2

Fleetstreeti, országos napilappal először a huszas évek elején kerültem kapcsolatba, amikor segédszerkesztői állást kaptam a *Daily Sketch*-nél. Addig mint riporter dolgoztam a szakmában, de aztán úgy gondoltam, hogy a szerkesztőségi munka jobban megfelel óvatos skót természetemnek.

A *Daily Sketch*-nél betöltött állásomat eleinte nagyon

szerencsésnek találtam, bár később rájöttem, hogy a látszat csal. Örültem, hogy nem olyan lapnál dolgozom, amely tory cimkét visel, amikor minden más nagy fleetstreeti ujság, a liberális *News Chronicle* kivételével, bevallottan konzervatív volt. A *Daily Sketch* valóban nem közölt semmiféle konzervatív irányzatú politikai anyagot, de másféle politikai anyagot sem, egyáltalán semmit sem közölt, aminek komoly tartalma lett volna. Azt tűzte ki céljául, hogy a lakosság legkevésbbé gondolkozó rétegének pennyjeit csalogassa ki, s mint ahogy később megértettem, azt is, hogy e nem gondolkozó réteget továbbra is visszatartsa a gondolkozástól. Hasábjai tele voltak riportokkal és képekkel mindenféle szenzációhajhászókról, akik zászlórudak hegyén gubbasztottak vagy eleven aranyhalakat nyeltek le, az úri társaság felkapott kreténjeiről, akik fantasztikus mulatságokat rendeztek, polgármesterekről, akik bíróként szerepeltek különböző strandszépségversenyeken, és más, hasonlóan szánalmas kísérletekről, melyekkel egyesek menekülni próbáltak a valóság elől — a háború utáni zord évek növekvő munkanélküliségének, bérleszállításainak, éhségtüntetéseinek és kegyetlen rendőri megtorlásainak valósága elől.

Én, a magam részéről, a kultúrának ezen a területén végzett munkásságomért nagyobb fizetést kaptam, mint például egy tisztiorvos, egyetemi előadó vagy tudományos munkás. Később voltak olyan idők, amikor sokkal értékesebb munkával sokkal kevesebbet kerestem; de amikor a brit kormány moszkvai lapját szerkesztettem, körülbelül ötszörannyi volt a fizetésem, mint fiatalkoromban a *Daily Sketch*-nél. Valóban úgy látszik, hogy Nagybritanniában a munka díjazása fordított arányban áll a végzett munka értékével. Sajnos, aki kényelmes megélhetésre talál a kapitalista rendszerben, nagyonis hajlamos arra, hogy szemethúnyjon a rendszer igazságtalanságai fölött; de az ujságíró kevesebb mentséget hozhat fel a maga védelmére, mint a legtöbb ember, mert neki több alkalma van arra, hogy a kérdéseknek mindkét oldalát megvizsgálja.

Idővel felismertem, hogy a valóság előli „apolitikus" menekvésnek az a típusa, amelyet a *Daily Sketch* képviselt, alig jobb a valóságnak annál a tudatos meghamisításánál, amit a nyiltan reakciós lapok követtek el; s ezért úgy intéztem, hogy a *News Chronicle*-hoz kerüljek.

A harmincas évek elején a *News Chronicle* különleges helyet foglalt el a Fleet Streeten. Néhány évvel korábban a híres *Daily News*, amely körülbelül egy évszázadon át Anglia leghaladóbb országos napilapja volt, átvette a kisebb, liberális *Daily Chronicle*-t, s a nevét *News Chronicle*-ra változtatta, anélkül hogy jellegében bármit is változott volna.

Némi elégtételt jelentett nekem, hogy a *News Chronicle*-nál dolgozhattam abban az időben, amikor a lap egy cikksorozatban leleplezte a „halál kalmárait", ahogy a nemzetközi hadianyagkartelleket nevezte. Az alaposan dokumentált cikkek megmutatták — s a brit közönségnek szüksége volt rá, hogy megmutassák neki —, hogy e kartellek hatalmas összegeket fordítanak háborúk szítására a világ különböző részein. Sajnos, a cikksorozat azt már nem mutatta meg, hogy a hadianyagkartellek csak egy kis részét teszik azoknak, akik háborúk kirobbantásával akarnak profitot szerezni. De legalább hasznos hadjáratot indított a „halál kalmárai" ellen.

Azóta a *News Chronicle* gyors ütemben süllyedt lefelé, és „liberális" hangja ma már csak az egyik szólam abban a sajtókórusban, amely a szovjetellenes gyűlöletet s az egykor oly határozottan elítélt wallstreeti „halálkalmárok" szolgai dícséretét zengi. A *Daily News*-palotában, ahogy a *News Chronicle* székházát még ma is nevezik, van egy masszív talapzat, rajta a *Daily News* első szerkesztőjének mellszobra. Szinte látom, hogy szégyenkönnyek peregnek le ennek az első szerkesztőnek a márványorcáján, mert nem más ő, mint az az író, akit mindnyájan annyira szeretünk — Charles Dickens.

A *News Chronicle*-nál történt változások, magának a lapnak nyilvánvaló megváltozása és tulajdonosainak csöppet sem reklámozott megváltozása, jellemzőek azokra a változásokra, melyek az elmult három évtized alatt az egész Fleet Streeten végbementek. A Fleet Streeten végbement változások pedig jellemzőek azokra a döntő és még sokkal tragikusabb változásokra, melyeket egész Anglia szenvedett el ugyanebben az időszakban. E változások mutatják, milyen gyorsan összpontosul minden angliai vagyon és hatalom egyre kevesebb kézben. Ha valaki megkérdezi: „Kié a *News Chronicle?*" azt is meg kell kérdeznie: „Kié a Fleet Street?" s végül azt is: „Kié Anglia?" s ha az ember ismerné a News Chronicle Kft, a Fleet Street Kft és az Anglia Kft valódi tulajdonosainak nevét, valamennyit felírhatná egy kis cédulára.

Ezek a külső és belső változások, melyek a Fleet Streeten az elmult harminc év alatt végbementek, különösen éles ellentétben állnak egymással. Külsőleg, a nyomtatott szó erejével, a Fleet Street egyre hangosabban kiáltozza, hogy a gazdagok és hatalmasok természetes védelmezői a szegényeknek és gyengéknek; hogy az ő javuk azonos a közjóval; hogy ők — itthon és idegenben egyaránt — mindenekfölött békét akarnak. Belsőleg, azok a pénzügyi változások, melyeken maga a Fleet Street esett keresztül ebben az időszakban, mindennek pontosan az ellenkezőjéről mesélnek — és még sok egyébről is. Azt mutatják, hogy a gazdagok és hatalmasok még egymás között sem tudnak békésen megférni; rabolniok kell, vagy megrabolják őket — egyiknek fel kell falnia a másikat, különben a másik falja fel őt. Azelőtt Londonban körülbelül egy tucat estilap jelent meg, mely bizonyos fokig független volt a milliomosok klikkjétől; ma már csak három estilapja van Londonnak, az is az ujságtrösztök tulajdonában. A News Chronicle Kft „beolvasztott" — kevésbbé finom szóval: „felfalt" — négy reggeli lapot;

ezek a *Daily News*, a *Daily Chronicle*, a *Westminster Gazette* és a *Morning Leader*. Mindenütt így van ez a fővárosban és az országban. Minden kis- és nagyvárosban az történt, hogy az egyik helyi lap felfalta a másikat, s azután néhány éven belül őt is felfalta valamelyik országos monopólium.

Ezek a monopóliumok azonban nemcsupán lapkiadómonopóliumok, szó sincs róla. Gyakran olyan monopóliumok, melyek más területen jöttek létre s azután betörtek a lapkiadás kétszeresen jövedelmező területére — kétszeresen jövedelmező, mert először is közvetlen osztalékokat eredményez, másodszor pedig (és ez a jelentősebb), mert a lapok a közvéleményre gyakorolt befolyásuk miatt a milliomosok legtöbbre becsült eszközei az egész profitrendszer védelmében.

A milliomosok „népszerű" sajtója sohasem ír arról, hogy e profitok milyen ütemben növekednek, s hogy a vagyon milyen gyorsan összpontosul mind kevesebb kézben; de a pénzügyi szaklapokban közölt adatok olyan képet mutatnak a helyzetről, hogy az, ha kellőképpen felfognák a jelentőségét, lángoló felháborodást és ennek megfelelő lépéseket váltana ki a britek nagy tömegéből. Közvetlenül a második világháború előtt az angliai magántőke több mint fele a lakosság egyszázad részének kezében volt. A háború és a háború utáni újrafegyverkezés évei a profit növekedésével együtt a tőkekoncentrációt is fokozták. Az oxfordi egyetem statisztikai közlönyének 1951-ben közzétett adatai szerint a legnagyobb monopóliumok profitja további 20 százalékkal növekedett tizenkét hónap alatt — s ez a tizenkét hónap mind nagyobb nélkülözést jelentett azok számára, akik az ország vagyonát ténylegesen termelik. A koreai agresszió és az újrafegyverkezési költségek roppant megnövekedése 1951-ben és 1952-ben még jobban felduzzasztotta a kevesek profitját és fokozta a sokak ínségét.

Mintegy harminc évvel ezelőttig, mielőtt más területekről ide is betörtek volna a nagyobb milliomosok,

ahhoz, hogy valaki egy nagy napilap tulajdonosának „állását" betölthesse, a közfelfogás szerint nem kellett más, mint hogy egész idejét „állásának" szentelje, rendelkezzék némi szaktudással és csekély egy-két milliónyi tőkével. E szakemberek, az eredeti „fleetstreeti óriások" utolsó megmaradt képviselője napjainkban a különc Lord Beaverbrook, az éppoly különc, de ártalmas *Daily Express, Sunday Express* és *Evening Standard* tulajdonosa. Kíváncsiak vagyunk, meddig hagyják még rakoncátlankodni a Fleet Streetnek ezt az *enfant terrible*-jét. Szórványos kirohanásai Anglia jenki leigázása ellen érdekes következményekkel járnak. Először is, megugrasztják lapjainak példányszámát, bizonyságaképpen annak, hogy Beaverbrook legalább ebben az egy kérdésben azt mondja, amit az angol nép nagy többsége hallani akar; másodszor, felbőszítik a kormány vezetőit, akik már megadták magukat Amerikának s végül, harmadszor, e kirohanások annyira ellentétben állnak veszett szovjetellenességével és azzal az álmával, mely szerint az angol birodalom valami csoda folytán megifjodik és uralkodni fog az egész világon, hogy sokan némi kételyt táplálnak épelméjűségét illetően.

E kételyek csak erősebbek lesznek, ha az ember visszagondol Beaverbrook legközelebbi versenytársának, az első „fleetstreeti óriásnak", Lord Northcliffe-nak az esetére. Northcliffe őrültségét szinte senki sem vette észre hosszú éveken keresztül, miközben még mindig ő irányította a hírhedt *Daily Mail*-nek és más lapjainak politikáját. Abnormalitása normálisnak tetszett a körülötte lévő őrült világban — aminthogy Amerika fő „honvédőjének", Forrestalnak az agyrémeit is normális amerikai államférfiúi megnyilatkozásnak tartották, amíg az agyrémek „vörös ördögei" végül ki nem kergették Forrestalt szanatóriuma felső emeletének ablakán. Northcliffe állapotáról csak élete végén derült ki az igazság — amikor kezdte nyilvánosan utánozni Napoleon pózait, modorát és császári parancsait, és arról beszélt, hogy eljön majd az a nap,

amikor ő lesz egy Nagyobb Britannia uralkodója. (Érdemes megjegyezni, hogy bár az amerikai lapok számtalan történetet közöltek Northcliffe napoleoni rögeszméiről, az angol sajtó udvariasan megfeledkezett róluk!) A *Daily Mail* anyagilag még mindig nyögi Lord Northcliffe őrültségét. Egy időben az angolszász világ legnagyobb példányszámú napilapja volt, de azóta több versenytársa jóval túlszárnyalta, mert a közönség még emlékszik rá, hogy a két háború közötti években túl nyiltan követelte a fasizmus bevezetését Nagybritanniában. Célkitűzései most is fasiszták, de azért veszteségeinek egy részét sikerült visszaszereznie, hála annak a jelszónak, melyet a brit sajtó és kormány vezetői ma általánosan hirdetnek: „Egy olyan demokráciában, mint a mienk, a véleménynyilvánítás szabadságát minden csoportra ki kell terjesztenünk" — kivéve természetesen a békét hirdető csoportokat.

4

Valaki megkérdezhetné: hogyan illeszkedhetik be a Brit Munkáspárt hivatalos lapja, a *Daily Herald*, ebbe a képbe, ebbe a Fleet Streetbe, amelyet milliomosok birtokolnak és ellenőriznek? Pedig nemcsak hogy beleillik, hanem szerves része is a képnek. Sem pénzügyi felépítésében, sem politikai irányvonalában nem különbözik a milliomos sajtó többi tagjától — legfeljebb abban, hogy több becstelen szovjetellenes rágalmat közöl példányonként, mint bármely konzervatív cimkét viselő vetélytársa. (Később rá fogok mutatni azokra a különleges stratégiai okokra, amelyek következtében a hidegháború főparancsnoksága éppen erre a lapra bízza a legelőretoltabb állást.)

1929-ig a *Daily Herald* nem volt nagy „üzlet"; kis ujság volt, s bizonyos mértékig a szociális igazságért harcolt — ezért bojkottálták is a nagy hirdetővállalatok, melyek megtöltötték vetélytársainak a kasszáját. A *Daily*

Herald senkinek sem hajtott hasznot — legalábbis anyagi hasznot nem.

1929-ben a TUC (Szakszervezeti Kongresszus) Főtanácsában helyetfoglaló üzletemberek összeültek a City üzletembereivel és megállapították, hogy a kis *Daily Herald*-ból nagy üzletet lehet csinálni. Az Odhams kiadóvállalat nagylelkűen hajlandó volt átvenni a lapot, s az ellen sem emelt kifogást, hogy a Labour Párt hivatalos lapjának nevezik. Miért is lett volna kifogása? A cég belátta, hogy a dolgozók szívesebben vásárolnak olyan lapot, amely munkáspárti cimkét visel. A megállapodás természetesen a TUC nagyjainak is kedvezett: a Főtanács négy képviselője, köztük a minden lében kanál Ernest Bevin, jólfizetett igazgatói állást kapott a vállalkozásban.

A cég elnöke a multimilliomos Elias volt, akit később Lord Southwood néven nemesi rangra emeltek. Az ő pénzcsoportja a *Daily Herald* részvényeinek 51 százalékához és öt igazgatói álláshoz jutott; a TUC a részvények 49 százalékához és négy igazgatói álláshoz. Így tehát a nagytőke biztosította magának azt a jogot, hogy a munkásság nevében beszéljen, a TUC Főtanácsa pedig társtulajdonos lett egy jövedelmező, tisztára kapitalista vállalkozásban.

Ha a Labour Párt vezetőitől megkérdik, hogyan lehet a *Daily Herald* igazgatóinak nagyobbik fele milliomos — azt felelik, hogy ez a bizonyos pénzcsoport különlegesen jótékony társaság, hogy eszméik és érdekeik nem ütköznek össze a munkások eszméivel és érdekeivel! Sajnos, Nyugat-Európában a „jótékony milliomos" meséjét nem lehet egyszerű nevetéssel elintézni, ha nem is érdemel egyebet.

Sohasem dolgoztam a *Daily Herald*-nál, de ismertem a lap *három* főszerkesztőjét — mindhármukat politikai okokból bocsátotta el az a pénzcsoport, amelynek kizárólagos joga van arra, hogy felvegye vagy kidobja a munkásság nevében beszélő szerkesztőket. Ki volt ez a három ujságíró? Mellor, akit csak felületesen ismertem, Stevenson, aki jóbarátom volt és Williams, akivel később mint

a *Britanszkij Szojuznyjik* szerkesztője is összeköttetésbe kerültem. Egyikük sem hirdetett baloldalibb nézeteket az akkori hivatalos labourpárti felfogásnál, de mindhárman elkövették azt a bűnt, hogy a munkásság nézeteinek akartak hangot adni egy „munkás" lapban.

Francis Williams egyideig a szókimondóbb ujságírók közé tartozott. Több korai könyvében leleplezte a „sajtószabadság" meséjét. Konkrétan elmondja például, milyen nyomást gyakorolt a Chamberlain-klikk az egész fleet-streeti sajtóra, hogy ezáltal kedvező légkört teremtsen a Hitlert békéltető, katasztrofális müncheni politikának (ebben az időben Williams a *Daily Herald* főszerkesztője volt). „Azok a szerkesztők, akik határozottan Németország ellen nyilatkoztak — írja —, nagyon könnyen hosszadalmas vitákba bonyolódhattak . . . a laptulajdonossal." Williams számos példát hozott fel arra, hogyan ellenőrzik Nagybritanniában a hatalom urai Nagybritannia „szabad" sajtóját üzleti, politikai, társadalmi és másféle presszió segítségével.

Politikai tisztességérzetének e régi kitöréseire, melyek főszerkesztői állásába kerültek, Francis Williams azóta már bocsánatot nyert. Ismét kegyeibe fogadta a labourpárti klikk, sőt Attlee miniszterelnök „tájékoztatásügyi" tanácsadója lett — szakértő, aki szakmai tanácsokat tud adni arra vonatkozóan, hogyan lehet a közvéleményt a legjobban becsapni a sajtó útján.

Szabadidejében újabb könyveket írt (részleteket kellett közölnöm belőlük a *Britanszkij Szojuznyik*-ban), melyekben „igazolta" Nagybritannia hivatalos gyarmatpolitikáját és Attlee szolgai magatartását Amerikával szemben. Williamsnek nagy tehetsége van a ravaszul kiforgatott jellemábrázoláshoz, és sok gyanútlan olvasót sikerült is ügyesen megtévesztenie olymódon, hogy a „Labour Párt óriásait" éppen a gyengéik bemutatásával kiváló és nagylelkű férfiaknak tüntette fel, akiket kis emberi gyengeségeik csak közelebb hoznak a néphez.

Percy Cudlipp, a *Daily Herald* jelenlegi főszerkesztője,

humorista volt, amikor megismertem. Sem a humorérzéke, sem bármiféle más érzéke nem szenvedhetett semilyen megrázkódtatást, amikor Lord Beaverbrook konzervatív *Evening Standard*-jének szerkesztőségéből símán átcsúszott a Labour Párt hivatalos lapjának főszerkesztői székébe.

A *Daily Herald* legfőbb politikai cikkírójáról, W. N. Ewerről, nemcsupán azt kell tudni, hogy egyike a legjobban fizetett és legaljasabb szovjetellenes rágalmazóknak, hanem azt a jelentősebb tényt is, amivel egyszer eldicsekedett nekem, hogy tudniillik ő a tory lapoknál alkalmazott rivális firkászok előtt jut hozzá, külön úton, minden morzsányi szovjetellenes mocsokhoz, amit a külügyminisztérium szakértőinek sikerül valahonnan előkotorniok.

Mi a magyarázata e kiváltságoknak? Miért kap a *Daily Herald* ilyen különleges szerepet a hidegháborúban?

A magyarázat az, hogy a *Daily Herald*-ot csaknem kizárólag a munkásosztály körében olvassák, míg vetélytársait főkép a közép- és felsőosztályok körében. Minek azokra pazarolni a drága puskaport, akiket saját érdekük amúgyis szovjetellenes, szocialistaellenes, sztrájkellenes és általában haladásellenes irányba terel? Azok „az átkozott munkások" okozzák az igazi problémát. Őket természetes érdekeik homlokegyenest ellenkező irányba terelik. Vajjon Attlee hatalomra juthatott volna-e 1945-ben, ha nem ígéri meg, hogy megváltoztatja a toryk szovjetellenes irányvonalát? A munkások azok, akik számítanak a választásokon, a békés termelésben és *a háborúban is*.

A brit dolgozót illeti meg tehát a legeslegelső hely a „munkáspárti" vezetők „tájékoztatásügyi" terveiben. A legjobb ujságírókoponyákat kell összeszedni, hogy ezek próbálják meg eltitkolni előtte, ami a háta mögött történik; hogy ne engedjék gondolkodni a jelentős dolgokról; hogy a jelentőst jelentéktelennek és a jelentéktelent jelentősnek tüntessék fel.

A brit napilapok nem mindig azért osztják oly csodálatos egyöntetűséggel a kormány álláspontját a legtöbb lényeges kérdésben, mert rendszeresen közvetlen utasításokat kapnak a külügyminisztériumtól; a magyarázat inkább az érdekközösségben rejlik, melyet napi utasítások nélkül is lehet szolgálni. (Milyen furcsa volt például, hogy egyfelől a munkások szavazatainak segítségével újra megválasztott labourpárti kormány, másfelől pedig egy maroknyi milliomos klikk ilyen harmonikus „érdekközösségben" állott egymással!) De ha visszagondolunk arra, hogy a Fleet Street tulajdonképpen Anglia valódi urainak előőrse, akkor közelebb járunk az igazsághoz, ha azt állítjuk, hogy a Fleet Street ellenőrzi a külügyminisztériumot és nem a külügyminisztérium a Fleet Streetet. Ernest Bevin például, részben hírhedt önimádata következtében, gyakran dühbe gurult, ha valamelyik „államférfiúi" kijelentése kevesebb teret kapott a népszerű sajtóban, mint mondjuk egy gyilkosság vagy egy válóper. De a Fleet Street érti a mesterségét. Igaz, egyetlen adódó alkalmat sem mulaszt el, hogy megtámadja a Szovjetuniót, de azt is tudja, hogy a brit olvasóban nem él semmiféle természetes ellenszenv a Szovjetunióval szemben s hogy nem kívánja a természete az efféle támadásokat. Az orvosságot gondosan adagolt dózisokban kell beadni, rengeteg ínycsiklandó fűszerrel keverve — azokkal a szenzációvá felfújt semmiségekkel és banalitásokkal, melyek a népszerű sajtó hírhasábjainak több mint a felét foglalják el.

Ezeknek az üres szenzációknak azonban megvan a maguk különleges jelentősége. Katonai szakkifejezéssel élve — hiszen a milliomosok háborút viselnek a nép ellen —, a megtévesztő taktika funkcióját töltik be, ugyanazt a szerepet, mint a „kenyér és cirkusz" egy régebbi birodalom hanyatló éveiben — vagy még tragikusabb hasonlattal élve, olyanok, mint Nero kornyikálása, miközben Róma égett. Különösen figyelemreméltó, hogy a legutóbbi évek-

ben, Nagybritannia belső és nemzetközi helyzetének rosszabbodásával párhuzamosan, ezek a szenzációk mind több és feltűnőbb helyet kaptak a sajtóban (persze, ezzel együttjár a fontos hírek még szemérmetlenebb elferdítése). Minél komolyabbá válik a helyzet, melyet a lapoknak tükrözniök *kellene*, annál komolytalanabbak lesznek ezek a lapok, mégpedig nem véletlenül, hanem parancsszóra.

Előttem fekszik régi lapom, a *News Chronicle* egy száma, melyet egy londoni barátom küldött el nekem, nyomdafestéket nem tűrő széljegyzetekkel. Ez a szám a hírek húsz hasábjának körülbelül a felét egy mániákus gyilkos perének szentelte. Egyetlen sora sem tartalmazott a szó igazi értelmében vett nemzetközi híreket. A legkomolyabb cikk első látszatra Trumannak egy politikai nyilatkozata volt; de néhány mondat után már csak a Shriners-nevű, komikus felvonulásokat rendező, italbarátok egyletéről volt szó, amelynek gyűlésén felszólalt az Egyesült Államok elnöke is, mint a társaság büszke tagja. A többi „külföldi" hír személyekről szólt, nem elvekről, de ahol csak lehetett, a kívánt szovjetellenes beállításban. Mindezek a hírek együttvéve kevesebb helyet foglaltak el a címoldalon, mint egy bizonyos Bosley úr története, akinek a cseresznyéi nem nyerhettek díjat egy kenti kiállításon, mert hibás cimkét raktak rájuk.

A nemzetközi „hírek", s ráadásul még a vezércikk is, elfértek volna annyi helyen, amennyit egyetlen, bőségesen illusztrált cikknek szenteltek — ez pedig az egyik jelentéktelenebb hercegnő fiának eljegyzéséről szólt. Az alsóház aznapi eseményeit a következő cím alatt közölték: „Pillangókról és hajóvontatásról tárgyalnak a képviselők."

Márpedig a *News Chronicle* a legjózanabb a nagypéldányszámú brit napilapok közül!

6

A Nagybritanniában nyomtatott reggeli lapok 63 százaléka öt milliomos család tulajdonában van és az ő

érdekeiket szolgálja. A kommunista *Daily Worker*-en kívül nincs egyetlen országos napilap sem, amely kifejezést adna a Churchill külpolitikáját ellenző számtalan brit állampolgár és ezen felül még további milliók érdekeinek, akik szintén elleneznék e politikát, ha a tényeket becsületesen eléjük tárnák.

Egész Nagybritanniában sok haladó férfit és nőt háborított fel az a tény, hogy egy „demokratikus" országban ilyen helyzet állhat fenn. Az ujságírószakszervezet egyszerű tagjai 1947-ben agitációt indítottak, s ez végülis arra kényszerítette a kormányt, hogy Királyi Bizottságot nevezzen ki a sajtó körül megnyilvánuló „állítólagos" monopolista irányzatok és a sajtó hatalmával való más, „állítólagos" visszaélések kivizsgálására.

Azoknak, akik ezt a vizsgálatot követelték, leesett az álluk, amikor a kormány hosszas halogatás után bejelentette, hogy kikből fog állani ez a „bíróság". A Királyi Bizottság valóban halva született. Tizenöt tagja közül kettő jobboldali szakszervezeti vezető volt, kettő „liberális", egy lelkész, néhány ügyvéd, a többi — nagytőkés.

De ez az előkelő bizottság azért feltűrte királyi ingujját, mintha igazán adatfelderítési munkával volna megbízva. Alig telt el valamivel több mint két év, s már ki is hallgatta a gondosan kiválogatott tanúkat és benyujtotta jelentését — igazán elsőrendű szerecsenmosdatás volt, százezer szó terjedelemben. A haladók, akik annakidején a vizsgálatot követelték, már rég nem hittek benne és nem érdeklődtek iránta, de a kereskedelmi lapok címszalagjai elragadtatással üdvözölték a bizottság jelentését. A bizottság egyhangúlag megállapította, hogy „semmiféle nagyobb változtatásra nincs szükség". Elvetett a sajtó állami ellenőrzésére vonatkozó minden javaslatot és kinyilatkoztatta: „A szabad sajtó előfeltétele a szabad vállalkozás."

Kétévi munkájának igazolására a bizottság azt javasolta, hogy állítsák fel a „Sajtó Általános Tanácsát" a lapok színvonalának emelése érdekében. A tanács öt

tagja legyen kívülálló laikus, a többiek a szakmából kerüljenek ki, s az időtrabló véleménykülönbségek kiküszöbölése céljából ez utóbbiak legyenek háromszorannyian, mint a kívülállók, tehát szükség esetén háromszorannyi szavazattal rendelkezzenek!

7

Így tehát a brit olvasóközönség ki van szolgáltatva a Sajtó Urainak kényére-kedvére s nincs kihez fellebbeznie. A „szerkesztőség véleménye", amit a vezércikkekben olvas, a milliomosok véleménye; a hírek kiválasztásánál, körítésénél vagy elhallgatásánál alkalmazott fogások a milliomosok érdekeit szolgáló fogások.

De a milliomosok nem elégszenek meg pusztán egyoldalú „vélemény"-nyilvánítással és a hírek botrányos elferdítésével. Ha a meglevő híreket nem lehet könnyűszerrel úgy kiforgatni, hogy elég élesen szovjetellenesek, munkásellenesek, haladásellenesek, békellenesek legyenek, akkor a cél érdekében *ki kell találni* mindenféle történeteket. Nevezhetjük e kitalálásokat „hazuságnak", de a „hazugság" szó nagyonis gyenge, mert itt az emberiség ellen elkövetett bűnökről van szó.

A sajtó egy darabig az elhallgatás és az elferdítés „finomabb" módszereit alkalmazta a milliomosok legveszedelmesebb, legközvetlenebb ellenségével, a békemozgalommal szemben. De a mozgalom mind nagyobb sikere durvább eszközök alkalmazását tette szükségessé. Például a számos londoni béketüntetés egyikéről a *Daily. Mirror* azt írta gúnyoshangú riportjában, hogy „azon csak néhányszázan vettek részt". A *Manchester Guardian* háromezer részvevőről beszélt, a *Daily Express* ötezerről és a *Daily Mail* hatezerről. Más lapok teljesen hallgattak a tüntetésről, kivéve a kommunista *Daily Worker*-t, amely egy nagy fényképet is közölt róla, s ez minden kétséget

kizáróan bizonyította, hogy a *Daily Worker* joggal írhatott *legalább húszezer* tüntetőről.

Őszintén szeretném, ha több honfitársam tanulmányozná nemcsak azt, hogyan ferdítik el a híreket a nagy fleetstreeti lapok a milliomosok szájaíze szerint, hanem azt is, hogyan *koholnak* mindenféle légbőlkapott históriákat, egyesegyedül a háborús pszichózis felszítása érdekében. A *Daily Worker* időnként megdönthetetlenül dokumentált cikkekben leplezi le ezeket a koholmányokat. De ennek a kommunista lapnak a terjesztését sokféleképpen akadályozzák. Bár a gazdag hirdetők bojkottálják, olvasóinak önkéntes munkája, pennys és shillinges hozzájárulásai segítségével egymagában is állja a sarat. Kitűnő ujságírók szerkesztik, akik könnyen kaphatnának sokkal jobban fizetett állásokat a milliomos sajtónál. Véleményem szerint a *Daily Worker*-t minden haladó gondolkodású angolnak olvasnia kell, akár tetszik neki, hogy a lap kommunista, akár nem; amikor a „munkáspárti" cimkét viselő kiadványok versenyeznek a tory sajtóval a ferdítésben és a hamisításban, sőt túl is szárnyalják, akkor a becsületesen gondolkozó embereknek nem lehet más választásuk.

8

Hogyan főzik ki a brit lapok oly figyelemreméltó egyöntetűséggel híreiket, mielőtt felszolgálnák őket a közönségnek? Jó példa erre az a mód, ahogyan a Fleet Street az én esetemre reagált, amikor szakítottam főnökömmel, a kormánnyal, s még három ujságíró hasonló esetére, mely nem sokkal utóbb következett be.

Az én esetemben a Fleet Street első reagálása a következő volt: ez a hír szovjet forrásból ered, tehát marjunk bele ebbe a szovjet forrásba. Még a legkomolyabb brit napilap, a *Times* is kétségbevonta annak a levélnek a hitelességét, amelyet a *Pravdá*-nak küldtem elhatározá-

som magyarázataképpen, s úgy írt róla mint „állítólagos" levélről. Természetesen arra célzott, hogy a *Pravda* képes ilyen levelet *hamisítani*.

Amikor a levél hitelességét többé nem lehetett tagadni, azt találták ki, hogy engem valami titokzatos keleti módszerrel kényszerítettek az aláírására. Azután egy sor „nyomozó" cikk következett, és mind arról akarta meggyőzni olvasóját, hogy én nem vagyok tipikus brit ember, következésképpen egyetlen tipikus brit embert sem befolyásolhat az, ami engem befolyásol. De hogy minden kockázatot elkerüljenek, a cikkek írói nem beszéltek arról, hogy *mi is befolyásolt engem* tulajdonképpen; csupán személyes jellegű semmiségekről fecsegtek. De még ezt sem tartották elég meggyőzőnek, úgyhogy ki kellett találni valami „nagy rejtélyt", annyi exotikus részlettel, amennyit csak agyonszopogatott ujjukból ki tudtak szopni. Eszerint „moszkvai spanyol emigránsok befolyása alá kerültem"; továbbá „egy titokzatos moszkvakörnyéki *dácsá*-ba (villába) csaltak"; oroszul csak nagyon keveset tudok, de egyébként oly „tökéletes nyelvész" vagyok, hogy valami rejtélyes céllal egy másik országba küldtek — és így tovább.

Egy különösen ravasz ujságíró, Lester Wilson, Lord Rothermere jobbkeze a főreakciós *Sunday Dispatch*-nél, detektívhistóriaként kezelte az ügyet, a következő tipikus ponyvaregény cím alatt: „Archie Johnstone Különös Esete." Wilson hosszú éveken át személyesen ismert engem, s erre hivatkozva számtalan hízelgő személyes adatot közölt rólam, hogy megnyerje olvasóit nagylelkűségével és tárgyilagosságával. A rendelkezésére álló drága ujsághasábokon kedvére fecseghetett arról, hogy miféle sportokért lelkesedem, de *eltitkolta sokmilliós olvasóközönsége elől elhatározásom okait.*

Remélem, még ez az egy példa sem csupán a hírek elferdítésének technikájára vet fényt, hanem a ferdítések mögött meghúzódó indítékokra is. Wilson milliomos főnökének a *Sunday Dispatch*-en kívül még egész sor ujság

van a zsebében, és sajnos, azt kell mondanom, hogy egész sor Lester Wilson is a zsebében van.

Nem sokkal ezután a *Britanszkij Szojuznyik* fordításokkal foglalkozó szerkesztője, Robert Daglish (akiről a későbbiekben fogok beszélni) szintén otthagyta az állását. A „rejtély" nyilván ez volt: „Miféle nagy baj lehet a *Britanszkij Szojuznyik*-nál, ha két vezető munkatársa kénytelen szakítani a brit kormánnyal?" De a Fleet Street Daglish esetében sem merte kihozni az igazi tényeket és megmaradt a jelentéktelen személyes adatoknál.

Még sok ilyen eset történt, de csak kettőt idézek közülük egész röviden — mindkettőről ugyanazon a napon jelentek meg a hamis tudósítások a nyugati sajtóban, nem sokkal Daglish esete és az én esetem után.

Először is John Peetről van szó, a berlini Reuter-iroda vezetőjéről, aki egy nyilatkozatban megszakította kapcsolatait a nyugati sajtóval, mert az az angol-amerikai háborús uszítók szájaíze szerint elferdítette Peet és mások berlini tudósításait. Peet sok konkrét példát hozott fel az ilyen ferdítésekre. Az általa idézett tények, melyeket megcáfolhatatlanul dokumentált is, rámutattak arra, hogy a brit népet szemérmetlenül félrevezetik és háborúra dresszírozzák a Berlinből érkező döntőfontosságú „kelet-nyugati" hírek rendszeres elhallgatásával és meghamisításával.

Jellemző, hogyan számolt be a *News Chronicle* Peet elhatározásáról: tucatnyi *személyes* adatot közölt Peetről, az egészségi állapotáról, a külsejéről stb., de mindössze *hat* kiragadott szót idézett Peet nyilatkozatából, hogy az olvasónak halvány fogalma se legyen róla: tulajdonképpen mi ellen tiltakozik Peet. A *Daily Herald* összesen *hét* szót idézett a nyilatkozatból, a *Daily Telegraph* egy betűt se, noha valamennyi londoni lap megkapta a nyilatkozat teljes szövegét.

Ugyanaznap a brit lapok közölték (ezúttal is úgy, mintha valami tisztára személyes jellegű ügyről volna szó, egyáltalán nem elvi kérdésről), hogy Frank Hawley-t,

a *Times* tokiói tudósítóját MacArthur tábornok kiutasítással fenyegette meg, mert tudósításaiban bírálta az amerikai mikádó uralmát. Még a tory képviselők között is akadtak olyanok, akik kétségbevonták egy amerikai jogát ahhoz, hogy japán földről kiutasítson egy brit alattvalót. De MacArthurnak hirtelen rengeteg dolga támadt: „rendőri intézkedéseket" kellett életbe léptetnie a koreai nép ellen, s nem ért rá arra, hogy rendőri eljárást folytasson egy szál angol ügyében.

9

Térjünk vissza egy pillanatra a milliomosok „Fleet Street"-jéről a konkrét Fleet Streethez. Az utca a Fleet Ditch-ről kapta nevét, egy lassú kis folyóról, amely körülbelül a Fleet Street irányát követte már akkor is, amikor London még Londinium volt és római légionáriusok léptettek életbe benne „rendőri intézkedéseket". Ahogy London lakossága növekedett, a folyó igen alkalmas lerakodóhelynek bizonyult mindenféle háztartási szemét számára. 1737-ben, egy korabeli krónikás szerint, a Fleet Ditch-et „befedték, miáltal nagymértékben csökkent az ártalmas londoni bűz".

Az elmult két évszázad alatt a Fleet Ditch-en sok víz folyt le (hogy finoman fejezzem ki magam), s a csatorna fedése talán javításra szorul. De a milliomosok egész Fleet Streetjét be kellene fedni ahhoz, hogy „nagymértékben csökkenjen az ártalmas bűz", mellyel ma az egész világot megfertőzi.

10

1947 elején örök búcsút mondtam a milliomosok Fleet Street-jének és „a viszontlátásig" elbúcsúztam a Fleet Streettől mint utcától is — ekkor ajánlották fel és fogadtam el a brit kormány moszkvai orosznyelvű lapja, a *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztői állását.

Nagy örömmel fogadtam el az ajánlatot, mert úgy éreztem, hazám különösen kedvező helyzetben van, hogy nemzetközi téren ellensúlyozhassa a kapitalista Amerika legszélsőségesebb lépéseit. Még frissen éltek emlékezetemben a Labour Párt választási ígéretei, hogy fenntartja a baráti kapcsolatokat a Szovjetunióval, s persze akkoriban még Amerika és Anglia vezetői méltatlankodva utasítottak vissza minden olyan vádat, hogy ők titokban szovjetellenes katonai blokk létrehozását vagy Németország újrafelfegyverzését terveznék, vagy éppenséggel fegyveres agressziót terveznének az ázsiai népek ellen.

Ekkor váltam meg *harmadszor* a *News Chronicle*-től, úgyhogy nem mindennapi búcsúról volt szó. Gerard Barry, az akkori főszerkesztő, amikor tudomásul vette felmondásomat, biztosított arról, hogy „az ajtó mindig nyitva marad" a számomra. Kíváncsi vagyok, vajjon ma is érvényes-e ez az ígéret!

Miközben egy szomszédos kocsmában a viszontlátásra koccintottam munkatársaimmal, egy másik búcsuztató társaság ütközött belénk: ők Paul Wintertont búcsúztatták, a lap vezércikkíróját. Én Moszkvába készültem, azzal az elhatározással, hogy az angol-szovjet barátságért fogok dolgozni, Paul Winterton pedig, aki a *News Chronicle* moszkvai tudósítója volt a háború alatt és után, most azért vált meg a *News Chronicle*-től, mert a lap még nem volt elég szovjetellenes!

Paul Winterton moszkvai tartózkodása alatt nem győzte szóban és írásban dícsérni a Szovjetuniót; mikor hazatért Angliába, „Inquest on an Ally" (Vizsgálódás egy szövetségesről) címmel könyvet adott ki, amely oly visszataszítóan szovjetellenes, hogy az embernek felfordul tőle a gyomra.

Paul Wintertont a lelkiismeretére bízom, s csupán annyit jegyzek meg, hogy sok Paul Winterton járt már Moszkvában és ottartózkodásuk szennyes nyoma még mindig undort kelt.

Amikor úgy határoztam, hogy elmegyek Moszkvába, éppen ötven éves múltam. Ahogy visszapillantottam életemnek erről a mérföldkövéről és fordulópontjáról, rájöttem valamire, ami talán érdekelni fogja a fiatalabb embereket, különösen a nyugati világban: a lelkesedés az életért és általában az élettel kapcsolatos optimizmus, amint az ember öregszik *egyre erősebb lesz* — hacsak természetellenesen el nem fojtják. S az ember egyre jobban értékeli ennek az optimizmusnak az óriási jelentőségét. Van egy sötét irányzat a nyugati világban, amely azt akarja elhitetni a fiatalokkal, hogy a lelkesedés és az optimizmus naív dolog — de tessék csak megkaparni akármelyik unatkozó pesszimistát, és előbukkan a reakciós, aki gyűlöli embertársait.

Így hát könnyű szívvel csomagoltam össze a cókmókomat — kényelmesen belefért az engedélyezett ötvenkilós légipoggyászba — és elrepültem Moszkva felé.

HARMADIK FEJEZET

MOSZKVÁBAN

I

A nyugati ujságíróvilágnak van egy iratlan törvénye — s a hidegháború stratégái buzgón ápolják ezt a konvenciót —, hogy tudniillik, ha valaki beszámol a Szovjetunióban szerzett „benyomásairól", először is jelentse ki, hogy mielőtt kiment volna „semmi sem befolyásolta az állásfoglalását", „minden előítélet nélkül érkezett meg", és — természetesen! —„egy csöppet sem volt elfogult a Szovjetunió iránt, sem mellette, sem ellene". Én nem mondok ilyet. Bárki, aki azt állítja, hogy felnőtt létére nem alkotott magának politikai és más kérdésekben valamiféle határozott, egyéni véleményt — különösen ha ujságíró —, vagy ostoba vagy hazug vagy mindakettő — de mindenesetre reakciós.

Való igaz, hogy azzal az erős vággyal jöttem a Szovjetunióba, hogy megfigyeljem, miként váltak be a szocialista elvek a gyakorlatban. Úgy jöttem mint jóbarát és jóakaró, nem pedig úgy, mint valami emberi érzésektől megfosztott megfigyelő vagy mint ellenség, aki a lélektelen automata álruhájába bújik. És igenis tele voltam mindenféle helyes és téves értesüléssel, amit a Szovjetunió barátainak és ellenségeinek írásaiból és elbeszéléseiből szedtem össze.

Mindenekelőtt azokat a benyomásaimat szeretném

felidézni, amelyeket az első két év alatt szereztem a Szovjetunióban, mikor még a brit nagykövetség szolgálatában álltam és voltaképpen semmit sem tudtam oroszul. Arra fogok törekedni, hogy kizárólag a mindennapi élet tényeiről beszéljek, melyek nyilvánvalók voltak minden idegen számára — hangsúlyozni szeretném, hogy nyilvánvalók voltak minden diplomata kollegám számára is, akik oly elferdített jelentéseket küldtek haza a brit nép tudatos megtévesztésére.

Az első két év alatt több okom volt rá, hogy emlékezetembe idézzem, hogyan búcsúztam el Angliában három ismerősömtől 1947 februárjában, közvetlenül azelőtt, hogy Moszkvába utaztam. Mind a hárman jártak a Szovjetunióban; mind a hárman elláttak tanácsokkal és mind a hárman jóslásokba bocsátkoztak arra vonatkozóan, hogyan fog hatni rám a moszkvai élet.

A három közül az első egy csehszlovákiai zsidó volt, aki 1939-ben szökött meg Prágából, közvetlenül a náci megszállás előtt. Jövedelmező üzletet teremtett magának Angliában és szemlátomást „angolabb lett az angoloknál". A következőket mondotta nekem: „Mikor még Prágában volt gyáram, többször jártam üzleti úton Moszkvában. Nos, én *szeretek* üzletet kötni ezekkel a kommunistákkal; sohasem akarnak kibújni a szerződések alól, amelyeket aláírtak, nem úgy, mint sokan mások. És, isten tudja, nem olyan durvák és parlagiak, mint az amerikaiak; de a legtöbbjük belül paraszt. Lehet, hogy a szocializmus jó az olyan embereknek, mint ők, de nem jó az olyan embereknek, mint maga vagy én. A szocializmus megfosztja őket az angol emberre jellemző egyéniségtől, iniciatívától, találékonyságtól és más kitűnő tulajdonságoktól, s attól a törekvéstől, hogy megszerezzék a finomabb dolgokat az életben. Fogadok, hogy egy évi moszkvai tartózkodása után maga is egyetért majd velem."

A későbbiek során részletesen válaszolni fogok neki és három tanácsadóm közül a másodiknak is.

A második egy walesi volt, aki 1932-ben vagy 1933-

ban szabadsága alkalmával világkörüli utazást tett és Vladivosztoktól Odesszáig keresztülutazott a Szovjetunión. Az utazás után lelkes szovjetbarát lett. „De — mondta nekem sokkal később — az a lelkesedés egy fiatal, egyedülálló férfi lelkesedése volt. Mint tudja, közben letelepedtem, megnősültem és két gyermekem van. Az én munkám az életben, mégpedig egész időmet lekötő munkám, most már az, hogy gondoskodjam erről a két gyerekről, hogy megtegyek értük mindent, amit csak tehetek. Az az érzésem, hogy manapság a Szovjetunió nem biztosít az otthonnak és a családnak olyan jelentőséget, amilyet pedig az a többi dolog között megérdemelne."

A harmadik egy angol lány volt, aki körülbelül egy évet töltött Moszkvában, 1946 nyaráig. „Az isten szerelméért — mondta nekem 1946 végén —, ne képzelje azt, hogy valami földi paradicsom vár magára. Ha ilyen elképzelésekkel indul el, ki fog ábrándulni és még «megsavanyodik», mint Paul Winterton és más hasonlók*. Az angol lapok sohasem írták meg az igazat arról, hogy az oroszok mennyit szenvedtek a háborútól; még mindig szenvednek tőle; csaknem mindenben hiány van. Ha a

---

* Ez a lány természetesen egy nagyonis általános tévedésbe esett, amikor azt mondta, hogy Paul Winterton (akiről az előző fejezetben szóltam) és más hasonlók „megsavanyodtak", már ami a Szovjetunió iránti érzelmeiket illeti. Dehogy savanyodtak meg; savanyúak voltak ők *mindig*. De, mint igazi üzletemberekhez illik, felhalmozták a savanyúságukat, mert látták, hogy a fleetstreeti piacon hamarosan igen nagy lesz a kereslet az árujuk iránt. Ma már a Fleet Street azt sem tudja bevárni, amíg a Paul Wintertonok visszaérnek a Szovjetunióból Angliába; legalább a fele úton elébük küldi megbízottjait, rendszerint Stockholmba, hogy ott fogadják zsíros csekkekkel a hazatérőket és cikksorozatokat kérjenek tőlük. Ez történt például annak a két szerkesztőnek az esetében is, akik átvették az én üresen maradt állásomat a *Britanszkij Szojuznyik*-nál. Csaknem törvényszerűen ez történik minden esetben, ha valamelyik szovjet bíróság elítél egy orvhalászt, amiért szovjet vizeken halászott. De az ilyen esetekben a Fleet Streetet általában különleges balszerencse üldözi. Több angol halász a nyilvánosság előtt kijelentette, hogy ellentétben a róluk közölt fantasztikus történetekkel, a szovjet hatóságok rendkívül előzékenyen és méltányosan bántak velük. — *A. J.*

Szovjetunióban valaki meghívja ebédre, próbáljon valahogyan kibújni a meghívás alól. Maga még nem tudja, mit jelent az orosz vendégszeretet. Mindent odaadnak, ami csak a házban található és azután könnyű szívvel nélkülöznek napokig, hogy a hiányt behozzák."

2

Az első benyomásom Moszkvában az volt, hogy ez a lány erősen túlozott. Igaz, 1947 februárjában még sok mindenben komoly hiány mutatkozott, de ez természetes is egy olyan országban, amelynek leggazdagabb, 75 milliós lakosságú ipari és mezőgazdasági területeit elpusztította az ellenség. Mégis, az emberek sokkal vidámabbnak és egészségesebbnek látszottak, mint ahogy azt az angol lány elbeszélése alapján vártam volna.

Később rájöttem, hogy ez a téves benyomás az én hibám volt, nem az övé: nem fogtam még fel, mekkora lépést tehet előre egy ország az alatt a rövid hat hónap alatt, ami az ő eltávozása és az én megérkezésem között telt el. A *következő* hat hónapban azután a tulajdon szememmel legalább ugyanakkora haladást láttam. Újabb hat hónap mulva még szembeszökőbb lett a változás; a jegyrendszer teljesen megszűnt, az üzletek megteltek mindenfajta árukkal és a reálbérek, szószerint egyik napról a másikra, 50%-kal — *ötven százalékkal!* — emelkedtek. (Ez természetesen csupán a kezdete volt sok hasonló árleszállításnak.)

Ezek a tények valószínűleg nagyobb hatást tettek rám, mint a körülöttem élő szovjet emberekre, hiszen én olyan országokban töltöttem életem első fél évszázadát, melyekben a vásárlóerő és az életszínvonal állandó hanyatlását normálisnak, sőt elkerülhetetlennek tartották.

Mint a legtöbb ember, én is szeretem, ha „az első sorból" nézhetek végig valamilyen korszakalkotó eseményt. A világnak szinte a legtávolabb eső pontján, Mexikóban

voltam, amikor a háború menete megfordult Sztálingrádnál; de szerencsémnek tartottam, hogy a Szovjetunió fővárosában lehetek 1947 december 16-án, amikor a pénzügyi reform és a jegyrendszer megszüntetése csaknem ugyanolyan drámai fordulatot jelentett. Meg kell mondanom „tanácsadómnak", annak az angol lánynak, hogy nem követtem a tanácsát és minden aggály nélkül elfogadtam szovjet barátaim szíves meghívását, amikor ezt a háború utáni győzelmet ünnepelték.

Persze, végtelenül örültem, hogy az élet egyre gazdagabb lesz a Szovjetunió kétszázmilliós népe számára, habár örömömbe szomorúság is vegyült, amiért a saját népem nem ilyen szerencsés.

Nem tudom elfelejteni és nem tudom megbocsátani régi ujságomnak — melynek a címe is azt állítja, hogy krónikát ad a hírekről *(News Chronicle)* —, hogy miféle „krónikában" számolt be erről a nagy hírről. Még a reakciós Reuter reakciós moszkvai tudósítója, Don Dallas is (akitől a *News Chronicle* tudósításokat kapott) elég becsületes volt ahhoz, hogy beismerje: az 1947 december 16-i változások minden szovjet bérmunkás reálbérét a másfélszeresére emelték. De a *News Chronicle* az eseményről szóló beszámolója fölé a következő vastagbetűs címet szedette az egész címoldal szélességében: „SZTÁLIN *DEVALVÁLJA* A RUBELT". A kiemelés természetesen tőlem származik. A szöveg összhangban volt a címmel.

(Ugorjunk előre két és egynegyed évet: 1951 február 28-án este a *News Chronicle* egyhetes számát olvastam, melyet éppen akkor kaptam meg. Ez a szám hírt adott a csaknem mindennapos angliai áremelkedések egyikéről. Ebben az esetben a típusbútorok ára emelkedett, s az emelkedés szerény volt, mindössze *huszonöt százalék* — szerény ahhoz képest, hogy néhány nappal korábban az iskoláskönyvek árának 60 százalékos felemelését jelentették be! Nem sokkal később, ugyanaznap este, a moszkvai rádiót hallgattam, amely bejelentette, hogy másnap újabb általános árleszállítás lesz az egész Szovjetunió

területén — a negyedik *általános* árleszállítás, nem számítva az 1947 december 16. óta történt sok részleges árleszállítást. A legfontosabb és a legjellemzőbb ebben az árleszállításban az volt, hogy 15 százalékkal csökkentették a tésztafélék és péksütemények árát, beleértve természetesen a kenyeret is, továbbá a hús és a húsipari termékek árát. De mivel a *News Chronicle*-ban közölt hír még frissen az emlékezetemben volt, egy kevésbbé jelentős tétel ragadta meg a figyelmemet: „Bútor: 20 százalékos árleszállítás"! . . . A *News Chronicle* és a többi fleetstreeti lap tehát nyugodtan krónikázhat tovább a maga furcsa nyelvén arról, hogy „a rubel devalválása" folytatódik és semmi jel sem mutat e folyamat megszűnésére. És ha valaki kételkedik abban, hogy a szavakkal ma ilyen fantasztikusan vissza lehet élni egy épelméjű világban, az gondoljon vissza arra — csak egy példát idézek a sokezer közül —, hogy a modern Fleet Street szótára szerint a „támadó" szót alkalmazni lehet arra, aki a tulajdon területén harcol az idegen csapatok ellen, melyeket minden más szótár támadóknak nevez.)

3

Sem annak alapján, amit három ismerősömtől hallottam, és — bármilyen különös — annak alapján sem, amit egyáltalán valaha is olvastam, nem készültem fel igazán arra, hogy milyen nagyszerű széles utcákat és mennyi modern épületet fogok látni Moszkvában. A világ fővárosai közül sokban jártam már, de fogalmam sem volt róla, hogy Moszkva valamennyiüket megelőzi ebben a tekintetben. Arról sem volt fogalmam, hogy ilyen lüktető és eleven az utcai forgalma, ami egy idegen számára a legközvetlenebb jele valamely város vitalitásának.

Még a gépjárművek számát és minőségét illetően is gyors haladást tapasztalhattam hónapról hónapra. Amikor megérkeztem, a legtöbb teherautó külseje meglehetősen

egyszerű volt, gyártásuknál csak a célszerűséget tartották szem előtt. Később új teherautótípusok jelentek meg az utakon, a szó szoros értelmében ezrével, és valamennyinek áramvonalas volt az eleje. A személyautóknál még feltűnőbb volt a fejlődés.

Nem állítom, hogy az ilyesmi teljes képet ad egy ország jólétéről: csupán olyan példákat hozok itt fel, amilyeneket minden külföldi könnyen észrevehetett Moszkva utcáin, ha nyitvatartotta a szemét, még ha egyáltalán nem is tudott oroszul és alig konyított valamit a közgazdasághoz.

Van még egy népszerű, nem tudományos mód, ha meg akarjuk ítélni valamely ország életszínvonalát: milyen cipőt viselnek az emberek? Mindig ez volt a külföldön járó angol turisták kedvenc próbája, és nekem is az a szokásom, hogy „először a lábakra nézek". 1947 tavaszán rendkívül kevés és drága volt a cipő, de a következő években tanúja voltam annak, hogy a lábbeli ára az eredeti összegnek egyötödénél is kevesebbre csökkent. Ha ilyesmi történne Angliában — és bárcsak történne! — a hivatalos propagandisták nagy üdvrivalgással fogadnák a „cipő index-számát", azt állítanák, hogy ez mindenre jellemző, és igyekeznének bebizonyítani, hogy Nagybritannia ötször olyan gazdag, mint 1947-ben volt.

4

Mármost hadd válaszoljak három „tanácsadóm" közül az elsőnek. Az a tény, hogy cseh ember és mint zsidó elmenekült Hitler elől, nem olyan jelentős, mint az, hogy üzletember, akár Prágában él, akár New Yorkban, akár Londonban vagy bármelyik más fővárosban. S úgy is beszélt, mint egy kozmopolita üzletember: látszólag a szocializmust bírálta, de valójában a kapitalista rendszert védelmezte.

Miért nyúlt éppen olyan kérdésekhez, mint az egyéni-

ség, iniciatíva, találékonyság, eredetiség stb., még ha teljesen a fejük tetejére állította is a tényeket? Ugyanabból az okból, amiért az ember önkéntelenül is a fájós fogára szorítja a nyelvét, még ha ezzel fokozza is a fájdalmat. Mindezek ugyanis valóban érzékeny pontjai a kapitalizmus, védelmezőinek. Bizonyára szomorúan ismerik fel, hogy bizonyos emberi tulajdonságok, melyeknek a kapitalizmus, felfelé ívelő korában, hajtóereje nagy részét köszönhette, most, hanyatlásának korában, jobbára kivesztek belőle.

Mindaz ugyanis, amit ez az ismerősöm az „eredetiségről" mondott, csupán annak a nagy költséggel reklámozott és beszajkózott frázisnak az ismétlése volt, hogy „a szocializmus megöli az egyéniséget". Minden haladó gondolkodású ember tudja, hogy ez a frázis képtelen ostobaság; de meg lehet érteni, ha még a Szovjetunió külföldön élő barátai sem fogják fel, mennyire éppen az ellenkezője az igaz a fenti állításnak. Jómagam sem voltam tökéletesen tisztában ezzel, mielőtt a Szovjetunióba kerültem volna; de most már a szovjet rendszer legnagyobb vívmányai közé sorolnám azt, hogy felszabadította az emberben felgyülemlett alkotóerőt — olyasféle vívmány ez, bár sokkal nagyobbszabású, mint a fizikusoké, akik felszabadították az atomban felgyülemlett erőket. S ezeket a szellemi és jellembeli tulajdonságokat nemcsupán azért ápolják, mert rendkívüli áldást hoznak az országra és az egész közösségre, hanem azért a boldogságért és méltóságért is, amelyet egyéni hordozójuk közvetlenül élvez.

Amikor kozmopolita üzletember ismerősöm azt mondotta, hogy „az oroszok belül parasztok", a fölött a természetes jelenség fölött akart átsiklani, hogy az emberek a faluból a városba áramlanak, ami már évszázadok óta az egész világon végbemegy, nemcsupán a Szovjetunióban, bár itt különleges jellegzetességei vannak. A szovjet mezőgazdaság oly szoros összhangban dolgozik a tudománnyal és a mezőgazdaságot — mint azt a magam szemével tapasztalhattam — oly hallatlan mértékben gépesítették,

hogy egyre kisebb és kisebb számú falusi dolgozó egyre több és több mezőgazdasági terméket tud előállítani, s a falusi dolgozók egyre inkább szakemberekké válnak. A szovjet termelésnek egyéb ágai, melyek főként a városokhoz kapcsolódnak, csupán ebből az egy forrásból évenként a szó szoros értelmében milliószámra kapják az újoncokat, s ez a közösségnek még nagyobb hasznára válik. Ezek az egykori parasztok vagy fiaik és lányaik nagy számban vannak képviselve a szovjet technika, közigazgatás, tudomány és művészet kiválóságai között. És valamennyien (tőlük maguktól tudom) büszkék paraszti származásukra.

5

Szeretném megnyugtatni walesi családapa barátomat, „tanácsadóim" közül a másodikat, szeretnék megnyugtatni mindenkit, aki szereti a gyerekeket, hogy nem kell aggódniok a gyermeknek a szovjet társadalomban elfoglalt helye miatt. A család a Szovjetunió alapvető társadalmi egysége, és a gyermek a legfontosabb személy a szovjet családban.

Amikor Moszkvába érkeztem, többek között megfigyeltem, hogy a parkokban és körutakon „levegőző" emberek feltűnően nagy része családokból áll — nemcsupán az anya sétál a gyerekekkel, ahogy Angliában szokás, hanem az apa is velük van. Emlékszem, hogy 1946-ban egy vasárnap délutánt töltöttem walesi barátommal, feleségével és gyermekeivel Kew Gardensben, a London melletti legszebb nyilvános parkban, mely azonban másfél órányira esik a fővárostól. Szeretném elvinni őket egy vasárnap délután akármelyik moszkvai nagy nyilvános parkba, amely bent van a városban — és aztán döntsék el a gyerekek, hogy melyik típusú park tetszik nekik jobban! A moszkvai parkokban, amellett hogy nagy számban találkozunk a jólismert csúzdákkal, hintákkal, ringlispilekkel stb., vannak gyerekszínházak is, meg uzsonnázó-

helyek „gombaasztalokkal"; a fák odvaiból a gyerekmesék életnagyságú és élethű szereplői kukucskálnak elő, kis kunyhócskák vannak a fákon és még sokféle más szórakozás, megannyi gyönyörűség a gyerekek szívének.

A május 1-i felvonulás, bár jelentősége ennél sokkal nagyobb, ugyanakkor fontos családi esemény is, az egyén és a nemzet családi eseménye. Minden családban már hetekkel előbb beszélnek róla. (*„Nem gondolod, hogy a kis Pjotrt itthon kellene hagynunk a nagymamával? Az út legnagyobb részén cipelnünk kellene, márpedig elég nehéz a kis lurkó. Talán jövőre . . .?" „Ne aggódj, mama. Az elvtársak a gyárból majd mind sorra viszik egy darabon. És ez lesz a kisfiú életének legnagyobb napja."*)

A moszkvai felvonulás és a többi az egész Szovjetunióban, milliónyi csattanós választ ad minden évben az amerikai és brit hivatalos propagandának arra az állítására, hogy a szovjet nép nem lelkes híve a szovjet életformának.

A *Time*, a szovjetgyűlölő amerikai képeslap, egyszer azt írta a május 1-i felvonulásról, hogy az „az orosz nép évenkénti kötelező szereplése az úttesten". S az amerikai és brit diplomaták — ha megkérdik őket — még ma is azt fogják állítani, hogy a lakosságot mindenféle kényszerrel terelik a felvonulásra.

Érdekes elgondolkodni a „kényszernek" azon a fajtáján, amely a Szovjetunió egész területén csaknem százmillió embert hajt a május 1-i felvonulásokra. Fegyveres rendőrnek kell ülnie az anya mellett, aki a kislánya május 1-i ruháját varrja, miközben a fiúkat pisztollyal kergetik ki a mezőre májusi virágot szedni. Zenei agitátoroknak kell kísérniök a felvonulást, hogy énekre kényszerítsék az embereket; külön feladatok várnak az éljenzés-agitátorokra, tánc-agitátorokra, nevetés-agitátorokra és tréfa-agitátorokra. Azután szükség van az agitátoroknak egy különösen tehetséges szervezetére, amely az indulásról lekésett embereket a már útban lévő „kötelező" menethez

való csatlakozásra nógatja — mindezt azért, hogy hatást gyakoroljanak az odatévedt külföldi megfigyelőre.

A szovjetgyűlölők inkább hivatkoznak teljes komolysággal erre a sokmillió fegyveres pribékből álló képzeletbeli hordára, mintsem hogy elismerjék azt az egyszerű tényt, hogy a május 1-i felvonulást, akárcsak minden mást a Szovjetunióban, a szovjet nép a *sajátjának* érzi s örül ennek az alkalomnak, mert kimutathatja hazaszeretetét és vezetői iránti háláját.

6

Első moszkvai benyomásaim közé tartozik az is, hogy a nagy parkokon és a fákkal szegélyezett körutakon kívül a városnak sokkal kevesebb fája van, mint London utcáinak — ez pedig nagy hátrány az én szememben. Úgy gondoltam, hogy sok-sok évre lesz szükség, amíg ezt a hiányt pótolják, dehát akkor még tapasztalatlan jövevény voltam a Szovjetunióban, és nem tudtam, hogy mit várhatok tőle . . .

Amikor 1947 tavaszán beállt az olvadás, olyan „hadműveletnek" lettem a tanúja, amelyet minden nyugati ember gigászi méretűnek nevezett volna. Az éjszaka folyamán valamennyi főbb útvonal széles járdáin egymáshoz közel nagy négyszögletes gödröket ástak. Másnap reggel teherautók érkeztek hosszú karavánban, s mindegyik egy-egy nagyranőtt, negyvenéves fát szállított, amelynek gyökere nagy ládába volt csomagolva. Tucatnyi mozgódaru sietett a teherautókhoz, leemelte a fákat, s a ládába csomagolt gyökereket egyenesen beleállította az előkészített gödrokbe.

Addig soha életemben nem láttam még ilyen kitűnően megszervezett munkát. Ilyesmi csak szocialista országban lehetséges, ahol a köz érdekében történő nagyszabású szervezés már hagyománnyá vált.

Még egy utcai jelenet ragadt meg az emlékezetemben,

különösen azért, mert egy fiatal orosz barátom, aki velem volt, nem ugyanabban a megvilágításban látta, mint én. Este tizenegy óra körül lehetett. Egy nem főútvonalnak számító — de nyugati mértékkel mérve széles — moszkvai utcán sétáltunk. Éppen felszedték a villamossíneket (tudniillik a villamost általában gyorsabb és célszerűbb közlekedési eszközökkel helyettesítik), s az egész utca új burkolatot kapott. Egyetlen háztömb mentében tucatjával álltak a legújabb típusú útépítő gépek — talajgyaluk, óriási aszfaltlerakó-gépek, Diesel-motoros úthengerlők stb., valamennyi szovjet gyártmány — valóban, sehol a világon nem láttam, hogy békeidőben ennyi járműves gép gyűlt volna össze egy helyen. Valamennyi közül a legimpozánsabb egy tucatnyi úthengerlő volt — ferde vonalban, „harclépcsőben" közeledtek, kitöltve az utca egész szélességét, és tökéletesen síma, fényes aszfaltcsíkot hagytak maguk mögött, amely úgy tükrözte a cél érdekében alacsonyra leeresztett lámpák fényét, mintha fekete jég volna. Mindez akaratlanul is a gépesített hadviselésre emlékeztetett — de micsoda ellentétben állt azzal! Nagy hatással volt még a barátomra is, aki pedig többször látott már ilyesmit — igaz, korántsem olyan nagy hatással, mint énrám.

Legalább négy közüzem — elektromosművek, erőművek, gáz- és vízművek — vett részt a hadműveletben. „Dehát miért ne vennének részt benne?" kérdezte barátom, amikor felhívtam erre a figyelmét. Miért ne? Nos, Angliában vagy Amerikában ezek a *köz*művek valószínűleg négy különböző társaság tulajdonában volnának, amelyek sohasem tudnának megállapodni egy ilyen munka „kalkulációját" illetően. S az utcában lakó boltosok, profitjukat féltve, vállvetve szállnának harcba minden városi hatóság ellen, amely le akarna zárni egy egész utcát. Így tehát azt a munkát, aminek elvégzésére elegendő volna körülbelül egyheti éjjel-nappali munka, apránkint kellene elvégezni, hónapok, esetleg évek alatt.

De manapság Angliában és Amerikában még apránkint sem végzik el ezt a munkát. Azt a kevés ártatlan gépet,

úthengerlőt és betonkeverőt, amit még gyártanak, „csak exportra" gyártják — exportra ama ötszáz légi- és tengeri támaszpont valamelyikének, amely a földgolyó egész felületén eloszolva mutatja a Wall Street ambícióinak határát, jobbanmondva határtalanságát.

7

Természetesen, a Szovjetunióban szerzett élményeim nyomban összehasonlításra késztetnek azzal, amit Angliában és kisebb mértékben más nyugateurópai országokban és Amerikában láttam. Anglia különösen arra büszke, hogy városai tiszták és sok bennük a zöld folt és első pillantásra mindkét szempontból túlszárnyalja a Szovjetuniót. De nézzünk jobban körül, és hasonlítsuk össze akár csak Londont és Moszkvát.

Még London központjának szűk utcáin is — a négyzetmérföldnyi területű Cityben, amely a brit birodalom pénzügyi fővárosa — alig van olyan hely, ahonnan az ember ne láthatna egy méltóságteljes öreg platánfát, fel, a láthatárig érő és messzenyúló ágakkal. S ugyanebben a kerületben sok lebombázott ház helyét megtisztították és többé-kevésbbé parkosították, „amíg az újjáépítés megkezdődik". (Érdemes visszagondolni arra, hogy Hitler háborús gépezete, amely a londoni Cityt pusztította, nagyrészt ugyanennek a londoni Citynek a bankáraitól kapott kölcsönök segítségével jött létre. Ugyanezek a bankárok „gazdaságosabbnak" találják — vagyis úgy találják, hogy tőkéjük gyorsabban hajt hasznot —, ha új pusztító gépezeteket építenek és nem a mult háború pusztításait igyekeznek helyrehozni. S ma megint segédkezet nyujtanak a náci háborús gépezet újjáépítésében, karöltve régi társukkal, az immár bűnbocsánatot nyert Krupp-pal. A világ nagyon sokat nyerne, ha a londoni nép egyelőre legalább annyit mondana: „Nem akadályozhatjuk meg ezeket a pénzmágnásokat abban, hogy maguk-

ban hordozzák tulajdon pusztulásuk csíráit; de soha többé nem fogjuk megengedni nekik, hogy a *mi* pusztulásunk magvait is elvessék.")

De térjünk vissza Moszkvához, először is a moszkvai fákhoz. Mint már mondottam, a moszkvai utcák fái közül sok alig félévszázados és még mindig olyan katonás tartású, mint amilyen az ültetvényeken volt, ahonnét átszállították. Ezek a fák is mindenütt szembeötlenek; de van valami, ami még büszkébben rajzolódik ki a moszkvai égre, mégpedig az „acélfák" — a hatalmas daruk az új épületek tetején. Ezek a daruk nem azt hirdetik, mint London, hogy „háborús előkészületek miatt a munka szünetel", hanem azt, hogy „békés célok érdekében a munka teljes gőzzel folyik".

Ha Londont egy ágasbogas vén platánfa jelképezi, akkor Moszkva megfelelő szimbóluma egy hatalmas daru lehetne, amint helyére emel egy acélgerendát. Nincs Moszkvának olyan pontja, ahonnan ne látna az ember néhányat e mélyértelmű szimbólumok közül. Jómagam is, miközben írok, az ablakomból három nagy darut látok, körülbelül tizenötfokos látószögben; s csaknem közvetlenül mögöttük emelkedik a negyedik, amelyet innen nem látni . . . És Moszkva jellemző az egész Szovjetunióra, aminthogy London is jellemző egész Nagybritanniára.

A Szovjetunió területének csak kis részét utaztam be — úgy értem, az egészhez képest kis részét, mely azonban akkora területet ölel fel, hogy magábafoglalhatna több nyugateurópai országot. Azok a szélességi körök határolják ezt a részt, amelyeken belül van csaknem egész Nyugat-Európa és megtalálható itt mindenfajta éghajlat és növényzet. Az egésznek az összképe mégis annyira egységes, hogy nem érdemes részletezni.

Akinek egy daru kevésbbé tetszik, mint egy százados vén fa egy szűk utcában, és aki egy lakóháztömb vagy egy gyár építésének látszólagos rendetlenségénél vonzóbbnak tartja a háború gennyes sebeit takaró gondozott kertek képét, az a Szovjetuniót kétségtelenül csúnyábbnak és

rendetlenebbnek találja Angliánál! Természetesen páratlanul sok természeti szépséget és mesterséges csinosságot is találni a Szovjetunióban. Ez mindenütt szembeötlik. De most csupán a kép másik oldalával foglalkozom. Akármerre utazik is az ember a Szovjetunióban, akár hosszú utat tesz meg, akár rövidet, vonaton, repülőgépen vagy autón, lépten-nyomon nagy építkezésekbe botlik: két vagy négy párhuzamos vasúti sínpárt raknak le; hatalmas új hidakat vernek a folyókon, hogy ezek is a dolgos, virágzó ország egyre fejlődő közlekedését szolgálják; exkavátorok, traktorok, talajgyaluk, mozgó fűrészmalmok stb. dolgoznak új utakon, vasutakon, csatornákon, gátakon és más közérdekű munkálatokon. S ezek a munkák, amelyekről beszélek, csupán *mindennapos* munkáknak számítanak — nem tartoznak közéjük azok a gigászi tervek, melyek akkora területeket ölelnek fel, hogy több európai ország együttvéve elférne rajtuk!

Eltekintve attól a munkától, amit ezeken a többékevésbbé helyi jelentőségű építkezéseken végeznek, maguk a gépek is beszédesen tanúskodnak az egész szovjet haladásról. Néhány régebbi gép, amit láttam, külföldi gyártmányú volt; de a gépek túlnyomó többsége és az újak *kivétel nélkül* szovjet gyártmányúak. S az új gépek között sok olyan akad, amelyet forradalmi típusnak lehet nevezni: azt bizonyítja ez, hogy a szocializmus alatt sokkal tágabb lehetőség nyílik a kísérletezésre és a technikai „szokványokkal" való szakításra.

(Az a számos akadály, amely a kapitalista világban a technikai haladást gátolja, nem mindig nyilvánvaló. Vegyünk egy példát. Anglia még ma is jóval mögötte áll mondjuk Franciaországnak a nyersolajüzemű járművek használatában. Azért van ez, mert az angliai olajfinomító monopóliumok, amelyek erősebbek a franciáknál, hosszú éveken át sikeres hadjáratot viseltek e rendkívül gazdaságos járművek bevezetése ellen; ezek ugyanis a monopóliumok osztalékát veszélyeztették, mivel nem benzint fogyasztanak. Sok esetet jegyeztek fel, amikor a nagy

trösztök elképesztő összegeket fizettek találmányokért, de nem azzal a céllal, hogy *felhasználják* őket, hanem hogy *megakadályozzák* a felhasználásukat. Ez különösen azokra a találmányokra vonatkozik, amelyek meghosszabbítják az áruk és a felszerelések hasznos élettartamát. Minél rövidebb ideig tart valamely termék és minél gyakrabban kell kicserélni, annál magasabb osztalékot vág zsebre az a tröszt, amely előállítja. S ha valamely termék élettartama békeidőben túlságosan hosszú ahhoz, hogy elég gyorsan eredményezzen osztalékot, mi rövidíthetné meg gyorsabban az életét, mint a háború?)

A közérdekű építkezéseknél alkalmazott gépekhez nem értek, de a szakmámmal összefüggő gépi berendezés rendkívül érdekel és valamit konyítok is hozzá. Meglátogattam egy leningrádi szedőgép- és nyomdagépgyárat s ezáltal még világosabb képet kaptam arról, hogy mi történik általában a gépgyártás területén a Szovjetunióban. Amilyen nehéz alapvető újításokat eszközölni a „klasszikus" varrógépen, amely az elmúlt századból származik, éppen olyan nehéz tökéletesíteni a „klasszikus" szedőgépeket, a linotype-ot és a monotype-ot. A szovjet technikusok mégis megteszik ezt — méghozzá sokkal nagyobb sikerrel, mint a kapitalista világban élő vetélytársaik. Annak a gyárnak, ahol jártam, végső termékei újtípusú gépek, melyeket a gyár mindenfelé szétküld a Szovjetunió területén működő nyomdavállalatoknak. De ez csak a történet *vége*. A gépek, melyek ezeket a gépeket *gyártják*, nagyrészt maguk is újrendszerűek. S újtípusúak a csavarvágó és másfajta gépek is, melyek ezeknek a gépgyártó gépeknek a segítőtársai. Mindezek mögött pedig laboratóriumok vannak, melyeknek a gépi termékeket ellenőrző és minőségüket javító különleges ultramikroszkópikus berendezéseit, akárcsak a gépeket, ugyancsak szovjet technikusok tervezték meg.

A termelésnek mindezeken a szakaszain új eszméket, eljárásokat és találmányokat alkalmaztak magának a gyárnak a dolgozói és kutatói — munkások, akik magas

jutalmakat kaptak a munkájukért. De (és ebben a kérdésben nyugodtan merek a szaktudásomra hivatkozni) ezek közül az új eszmék közül sok olyan volt, amely a kapitalista világban nem biztosított volna jutalmat a szerzőjének, mert nem lehetett volna szabadalmaztatni — vagyis törvényesen bejegyeztetni mint egyetlen ember találmányát s így „tulajdonát". A legtöbb ilyen eszmét, mint a legtöbb hasonló találmányt, egyszerűen ellophatta a feltaláló főnöke, mihelyt bemutatták.

A szovjet termelékenységet tehát számos új találmány és eljárás fokozza, amely pedig a megszületése pillanatában halálra lett volna ítélve például egy detroiti gyárban. S a szovjet feltalálónak, amellett hogy magas, kézzelfogható jutalmat kap, van egy mégnagyobb, kézzel nem fogható jutalma is: az a tudat, hogy találmánya az egész Szovjetunióban működhet és növelheti a köz vagyonát, nempedig egyetlen gyűlölt főnök vagyonát, akinek féltve kell őriznie „szakmai titkait" a versenytársaitól.

E kézzel nem fogható, önzetlen jutalom ösztönző ereje a feltaláló géniuszára vagy a becsületes mindennapi munkára, véleményem szerint, egyike a kapitalista és a szocialista rendszer közötti legjelentősebb különbségeknek. Persze, ezt már jóval azelőtt is sejtettem, hogy a Szovjetunióba kerültem volna; de kevés nagyobb öröm és kiváltság ért a Szovjetunióban, mint az, hogy megfigyelhettem, hogyan működik a mindennapi munkában ez a lélektani erő, melyet mindenki annak tekint, ami valójában, vagyis normális emberi jellemvonásnak. Az önzetlenségnek, becsületességnek és emberi méltóságnak — alapvető tulajdonságok ezek és nincs nemzeti vagy politikai határuk — jóval kevesebb lehetőségük van aktívan megnyilatkozni a kapitalizmus alatt, mint a szocializmusban.

E tétel illusztrálására hadd mondjak el egy esetet, amely nemrég történt meg velem egy moszkvai üzletben — de a szovjet élet mindennap számtalan ilyen példát szolgáltat. Megragadta a figyelmemet egy bizonyos típusú kávéfőzőgép és az ára iránt érdeklődtem. Az elárusító-

lány közölte az árát, de hozzátette: „Ennek a típusnak a külseje elveszti a fényét, ha gáztűzhelyen használják." Nos, ha egy londoni elárusítólányt rajtakaptak volna, amint ellát ezzel a magától értetődő, barátságos tanáccsal, bizonyára elveszti az állását, mert „nem tanusított helyes elárusítószellemet". Azt a moszkvai lányt pedig, gondolom, akkor dorgálták volna meg a helyes elárusítószellem hiánya miatt, ha nem lát el ezzel a magától értetődő barátságos tanáccsal!

Ebben a kis példában az a jelentős, hogy a szovjet rendszer senkit sem ösztönöz arra, hogy tisztességtelen úton, másnak a rovására jusson előnyökhöz; ellenkezőleg, arra ösztönzi és határozottan bátorítja az embert, hogy segítsen a másikon. De abban a világban, melyben a „szabadvállalkozást", az „üzleti leleményességet" és az „egészséges individualizmust" kiáltják ki a legfőbb erényeknek, pontosan fordított a helyzet. Tehát a két rendszer, a kapitalizmus és a szocializmus még az *egyén* erkölcsi magatartására gyakorolt hatásában is homlokegyenest ellentétes.

Tessék választani!

8

Amikor Edith Evans, Anglia legkitűnőbb színésznője, meglátogatta a Szovjetuniót, elmondta nekem, hogy milyen benyomást tett rá a moszkvai nép: „Szinte nem is érzem, hogy idegen országban vagyok. Még a külső megjelenésükben is alig van valami különbség az itteni emberek és az angliaiak között. A színházak közönsége az Old Vic* háború előtti közönségére emlékeztet. És

* „Old Vic" — londoni színház, amely főleg klasszikusokat ad elő. A háború előtt a színház épulete a Lambeth munkásnegyedben volt és közönsége is nagyrészt a környék dolgozóiból állt. Miután a nácı légibombázások során az épuletet találat érte, a színház az „előkelo" West End negyedbe koltozott és felemelte a helyárakat. Ennek következtében a színház kozönsége is megváltozott. Erre vonatkozik a fenti megjegyzés. — *Szerk.*

gyönyörködve néztem a gyerekeket a csodálatos bábszínházban; azt hiszem, a gyerekek itt sokkal kevésbbé félénkek, mint az otthoniak; fesztelen, természetes jómodoruk van. És a fiatalok, akik zsúfolásig megtöltik a moszkvai Nagy Színház kakasülőjét, igazi boldogságot jelentenek egy öreg (!) színésznő szívének. Az ilyenfajta embereknek szeretek játszani. Lelkesedésük, őszinte megbecsülésük mindent kihoz a színészből, amit csak adni tud. Ezt az élményt viszem haza magammal: a szovjet emberek lelkes, ragyogószemű, vidám emberek — és én szeretem őket!"

És ugyanúgy szeretem őket én is.

NEGYEDIK FEJEZET

A GYŰLÖLET MOZGÓSÍTÁSA

I

Egy angol ismerősöm, aki tagadja, hogy szovjetellenes érzelmű volna, egyszer azt mondta nekem: „És ha oroszellenes volnék is, mit számítana az? Nem látom be, hogy a magadfajta emberek miért vannak úgy oda a szovjetellenes érzület miatt. Nem több az annál a természetes előítéletnél, gyanakvásnál és irigységnél, amely mindig fennáll az egyes nemzetek között."

Az az állítás, hogy az ilyen érzület „természetes", önmagában véve is súlyos tévedés; de a szovjetellenes gyűlöletnek ez a könnyed magyarázata a lehető legsúlyosabb tévedés, amely összefügg a lehető legsúlyosabb kérdéssel: a háború és béke kérdésével.

A szovjet nevelés arra törekszik, hogy felszámolja a nemzeti előítéletek utolsó maradványát is. Ugyanakkor senki sem tagadhatja, hogy a nyugati világban igenis megvannak ezek az előítéletek s hogy sokan akadnak, akik szítják őket. Az már nem olyan szembetűnő, hogy nemcsupán *egyes emberek*, hanem egy a fél világra kiterjedő hatalmas *szervezet* is teljes gőzzel azon dolgozik, hogy megteremtse és terjessze a szovjetellenes gyűlöletet. Milyen célból? Akárhogy törjük is a fejünket, nem találhatunk rá más magyarázatot, mint az igazit: lélektanilag

igyekeznek előkészíteni Nyugat népeit egy harmadik világháborúra.

Ezért — kérem olvasóimat, hogy bocsássanak meg, amiért külön hangsúlyozom azt, ami nyilvánvaló —, aki aktívan gyűlöli a Szovjetuniót, az *háborús uszító*, tehát, ellensége nemcsupán a szovjet népnek, hanem a saját népének és minden más népnek is.

Egy ideig öntudatlanul és akaratlanul is tagja voltam annak a hatalmas szervezetnek, amely — bár valódi jellegét sokféleképpen igyekszik elrejteni még a saját alacsonyabbrangú beosztottjai előtt is — voltaképpen egyetlen célt követ csupán: a szovjetellenes érzület terjesztését. Így tehát különleges alkalmam volt arra, hogy legalábbis részben megfigyelhessem, miként működik ez a szervezet, és tanulmányozhassam azokat az embertípusokat, amelyek közreműködnek a szovjetellenes érzület terjesztésében.

Ezeket az embereket három nagy csoportra lehet osztani: a teljesen tudatosak, a félig tudatosak és az öntudatlanok csoportjára; állásuk szempontjából azt mondhatnók róluk, hogy fizetéses alkalmazottak, alkalmi munkások és fizetetlen munkások; képletesen pedig azt, hogy a farkasok, a csahos kutyák, illetve a birkák.

Az első csoportba, a teljesen tudatosak, teljesen bűnösek csoportjába tartoznak természetesen a Wall Street, a nyugati politika, diplomácia, propaganda és katonai készülődés jólismert képviselői. Ezek azonban csupán a csoport előtérben álló alakjai; ezrével vannak földalatti munkások is — kémek, provokátorok, szabotálók s olyanok, akik elégedetlenséget és lázadást szeretnének szítani a keleteurópai országokban. Sok brit vagy amerikai adófizetőt elég nehéz meggyőzni arról, hogy pénzének jórészét a bűnözők e hadseregének fenntartására fordítják; de azok a kormányok, amelyek sokezer millió dollárt és fontot költenek a közvetlen katonai előkészületekre, miért sajnálnának néhány százmilliót arra a célra, hogy megpróbálják aláaknázni kiszemelt keleteurópai ellenfeleik belső erejét?

S ha egy kicsit jobban meggondoljuk a dolgot, be kell látnunk, hogy e hazai és importált bűnözők főhadiszállása és bérosztálya nem is lehet másutt, mint a nyugati hatalmak magasztos nagykövetségein — egyrészt szervezeti okokból, másrészt azért, mert a nagykövetségek és személyzetük különleges diplomáciai előjogokat élveznek.

E nagykövetségeknek még a kulturális osztálya is — szégyenkezve kell hozzátennem, *különösen* a kulturális osztálya — fedőszervként szolgál az ellenséges aknamunkát végző egyének számára. Ebből a szempontból a legfőbb bűnösök közé tartozik az immár teljesen hitelétvesztett British Council, a brit külügyminisztérium „kulturális" osztálya. Alig néhány hónap alatt a British Council két tisztviselője, George Bidwell Lengyelországban és Dr. Arna Rydes Csehszlovákiában, undorral otthagyta állását, amikor rájött a British Council valódi céljára; mindketten bejelentették azt az elhatározásukat, hogy ezután a békéért és a nemzetek közötti megértésért akarnak dolgozni.

2

Az aktív ügynököket, a farkasokat, nem mindennap csípik el e hadüzenet nélküli háború botrányosabb bűntetteinek elkövetése közben, de hadd említsek meg egy esetet, amelynek főszereplőjét személyesen ismertem.

Moszkva egyik ipari kerületében a munkások egy ócska, rongyos báránybőrbekecsbe öltözött emberre lettek figyelmesek. Az illető egy gyárat fényképezett, melynek ugyan nem volt festői értéke, de elég nagy volt ahhoz, hogy felkeltse a bombázók esetleges célpontja után szimatoló ügynökök érdeklődését. A fényképező embert letartóztatták, és kiderült róla, hogy nem más, mint R. Hilton tábornok, a brit nagykövetség katonai attaséja. Azzal védekezett, hogy csak megfelelő sí-terepet keresett (gyárak között!) a télre (noha még hónapok voltak addig!). Hála diplomáciai állásának, a báránybőrbekecses tábornokot

elengedték, s ő szégyenszemre, a nyakát behúzva kullogott el — valóságos élő példaképe volt a „bárányborba bújt farkasnak". Ez a kép méltán keltheti fel a békeszerető britek haragját és gúnyos nevetését.

Hilton tábornok legalább hajlandó lett volna megvárni amíg kitör egy új háború, mielőtt megkezdené gyilkoló hadjáratát; de egyik moszkvai diplomata-kollégája, Hugh Brooking, királyi futár, még ennyire sem volt türelmes.

Egy nagy követségi ebéden, melyre én is hivatalos voltam, Brooking így kiáltott felém a szobán keresztül: „Ha ennek a mi kormányunknak volna mersze, mind egy szálig agyonlövetné azokat a patkányokat, akik az oroszok pártját fogják. Ami pedig ezeket az oroszokat illeti, az atombomba túl jó nekik. Én a magam részéről szívesen elvágnám minden orosz férfi és orosz nő torkát."

„A gyerekekét is?" — kérdeztem olyan nyugodtan, ahogy csak tudtam.

„Azokét is" — felelte.

Ez a Brooking csupán a brit kormány sok magasrangú tisztviselőjének érzéseit fejezte ki a maga durva módján. De akadnak szép számmal olyanok is, akik, bár a békeszerető szocialista világban csak bombázóknak való célpontokat látnak, mégsem vágyakoznak olyan vámpírhoz illő mohósággal a melegháborúra, mint Lord Montgomery tábornagy, aki azt mondotta: „Jó mulatságunk lesz és rengeteg embert fogunk megölni." A brit nagykövetség ideiglenes légügyi attaséja, Ted Daly repülőalezredes például nemcsupán a maga nevében beszélt, amikor a moszkvai Sajtóklub bárjában azt mondta a társaságának: „Nem igazság, hogy Oroszországnak akkora előnyei vannak a modern légiháborúban. Nézzék csak meg, mennyire szét vannak szórva bombázható célpontjai! És ugyanez a helyzet valamennyi európai és ázsiai szövetségesével is — gyáraik és városaik sokezer mérföldnyire esnek egymástól. Ezzel szemben nézzék meg Anglia és Hollandia zsúfolt iparvidékeit, ott akár behúnyt

szemmel is repülhet az ember, s akárhol dobja le a bombáit, mindig talál. Egyszerűen nem igazság!"

3

Mivel a gyűlölet hadjáratának igen sok teljesen tudatos, hivatásos részvevője van, az ember azt hihetné, hogy nincs szükség azoknak a félig tudatos embereknek a segítségére, akik nem „szakértői" a szovjetgyűlöletnek, s akiket fentebb a második csoportba soroltam. Pedig ezek nagyobb szerepet játszanak a háború apostolainak terveiben, semmint azt maguk is képzelnék. A nyugati ujságolvasók és rádióhallgatók ösztönszerűleg védekeznek a szovjetellenes méreg ellen, aminthogy az emberi szervezet számos másfajta betegség ellen is védekezik. Amikor például Churchill elmondja megszokott beszédeinek egyikét, vagy a *Daily Mail* leközli megszokott vezércikkeinek egyikét, még a legkevésbbé gondolkodó olvasók is hajlamosak arra, hogy azt mondják: „No tessék, már megint! Ugyanaz a régi mese. Eh, hát ezért fizetik őket" — s a sportrovathoz menekülnek vagy a legfrissebb gyilkossági perről szóló riporthoz.

Amikor azonban egy látszólag közönséges polgár, látszólag teljesen érdektelenül, tanúságával megerősíti a hivatásos propagandisták állításait, akkor az átlagolvasó sokkal jobban odafigyel, és olykor hajlik arra, hogy azt mondja: „Nahát, úgylátszik Churchillnek mégis igaza van."

E „közönséges polgárok" persze különböző történeteket adnak elő, de az indítékuk mindig ugyanaz. Egy példa elegendő ahhoz, hogy világos képet nyerjünk az egész társaságról . . .

Stanley Bulmer mintegy harmincadik évében járt és a *Britanszkij Szojuznyik* legalacsonyabbrangú munkatársa volt, amikor a lap főszerkesztője lettem. Mikor otthagytam a lapot, még mindig ő volt a legalacsonyabb beosztású munkatárs, habár nyolc évet töltött Moszkvában, s így

a nagykövetség tagjai közül ő lehetett volna a „rangidős".

Stanley Bulmer remekül élte a világát Moszkvában. Otthon, ahol az italok tízszer olyan drágák és ahol a közönséges Bulmerek rendszerint nincsenek baráti viszonyban Ő Brit Felsége diplomatáival, nem is álmodott volna ilyen óriási társadalmi szerepről. Bulmer beszélt annyira oroszul, hogy meg lehessen érteni, tudniillik ismerte a főnevek alanyesetét, és ő volt a nagykövetség elismert szakértője a háztartási cikkek, ezüstneműek és más hasonló tárgyak bevásárlása terén, melyeket azután Angliában magas felárral lehetett értékesíteni; ő tudta a legjobban, miféle élelmiszercsomagokat kell hazaküldeni a zordon jegyrendszer alatt élő rokonoknak. Mint a Sajtóklub bárjának titkára, ő volt az italok amatőr kiskereskedője. De nemcsak az italoké: hála a feleségének, aki először a helyettes nagykövet, Frank Roberts titkárnője volt, majd a sajtóosztály bizalmas kartotékjainak őre lett, Bulmer vállalhatta a követségi pletykák legfőbb kicsinybeni terjesztőjének szerepét is. Ő közölte velem például, hogy George Graham, a tájékoztatásügyi előadó helyettese, orosz származású ellenforradalmár; hogy Graham később a BBC titkos orosznyelvű osztályára került; hogy Mavis King (akit Bulmer mellőzésével helyettes főszerkesztővé neveztek ki) azelőtt az MI.5-nél* dolgozott — és így tovább.

Bulmert rendkívül érdekelték a technikai dolgok, úgy mint egy kisfiút, és gyakran mondotta, mennyire bámulja a Szovjetunió óriási haladását például a szállítóeszközök és a házépítőgépek terén. Ezenkívül csöppet sem férfias jellegű érdeklődése a háztartási bevásárlások iránt, valamint az a tény, hogy tájékozva volt az állandó árleszállítások minden részletéről, különösen alkalmassá tette volna arra, hogy megcáfolja annak a szovjetellenes propagandának jelentős részét, melyben a brit sajtó valósággal kéjeleg.

* Angol katonai kémelhárító, ma már gyakorlatilag a Gestapo szerepét tölti be. — *Szerk.*

Stanley Bulmer azonban mindenekfölött igazi fleetstreeti ujságíró szeretett volna lenni. Amikor 1949-ben visszatért Angliába, úgy találta, hogy annak az adatszerű, első kézből származó anyagnak, amellyel bőven el volt látva, nincs piaca a Fleet Streeten. Ezért hát azt szállította a Fleet Streetnek, amit az kívánt, jobbanmondva odaadta a nevét ahhoz, amit a Fleet Street és a külügyminisztérium kívánt; a hivatali titokról szóló törvény megtiltja a külügyminisztérium minden alkalmazottjának vagy volt alkalmazottjának, hogy bármit is közzétegyen a kormány jóváhagyása nélkül. Így tehát az amatőr Stanley Bulmer hazugságai a külügyminisztérium és a Fleet Street szakembereinek hazugságai voltak.

A *Sunday Pictorial* című, nagypéldányszámú, szenzációvadász képeslapban cikksorozat jelent meg „Moszkvában éltem" cím alatt, Stanley Bulmer aláírásával. A bevezetés a következőképpen szólt:

„Amikor hallom az embereket morogni, hogy milyen nehéz az élet idehaza, odasúgom a feleségemnek: «Nem is tudják, hogy milyen *jó* itt lenni.» Mondom, odasúgom, mert megszoktam a sugdolózást. Tudniillik nemrég jöttünk haza Moszkvából."

Ezt a bevezetőt egy nagy szaktudású ujságíró írta, aki tisztában volt minden trükkel. Három rövid mondatban a következő feladatokat oldja meg: 1. Megüti az egész cikksorozat alaphangját; 2. szóbahoz két ellentétes színhelyet; 3. az egyiket, Moszkvát, megtámadja és 4. a másikat, Angliát, feldícséri; 5. bemutatja az írót és 6. a feleségét; 7. utal arra, hogy az író „hitelesen" írja azt, amit ír és 8. követi a laptulajdonos politikai irányvonalát.

Ha valaki azt hiszi, hogy az ilyenfajta cikkek megírásához nincs szükség magasfokú szaktudásra és technikára, s hogy ennek következtében még kereskedelmi meggondolásból sem indokolt, hogy a fleetstreeti ujságírók magasabb fizetést kapjanak, mint az egyetemi tanárok, az próbáljon meg akár feleennyi szempontot is belezsúfolni ilyen kis terjedelembe.

Próbálja meg például maga Stanley Bulmer!

(Anélkül hogy túlságosan el akarnék mélyedni a Fleet Street technikájába, csupán a döntő mondatra hívom fel az olvasó figyelmét: „Nem is tudják, hogy milyen *jó* itt lenni." Hasonlítsák össze ezt a fentebb idézett mondatot a következővel: „Amióta Angliába jöttem *boldog* vagyok — életemben először vagyok boldog." Ezt a moszkvai brit nagykövetségnek egy másik „vendége", az úgynevezett „szovjet feleségek" egyike, Nora Murray szintén egy szovjetellenes cikksorozat bevezetőjében használta. Igaz, Murray és Bulmer jól ismerték egymást, de mivel egyikük sem maga írta a cikkeit, ez nem magyarázza meg a két idézet hasonlatosságát. A magyarázat abban rejlik, hogy a Fleet Street fő feladata, a szovjetellenes rágalmak terjesztése mellett: meggyőzni minden olvasót, hogy ő csupán magányos elégedetlenkedő egy boldog országban, tehát nem változtathatja meg a dolgokat. Ez a módszer beválik egy ideig, aminthogy egy ideig az is beválik, ha az ember ráül egy gőzgép biztonsági szelepére.)

A Bulmer-féle cikkek azt a fantasztikus benyomást keltették, hogy az egész brit nagykövetség — beleértve Bulmert, mind közül a legvidámabb fickót — a rettegés állapotában élt. („Nyolc évnyi felejthetetlen idegfeszültség a félelem és gyanakvás városában"!) A drámai hangulatot az is fokozta, hogy Stanley Bulmer „még hazatérése után, a jó öreg Angliában" sem tudott leszokni arról a Moszkvában szerzett szokásáról, hogy az utcán minduntalan megforduljon és hátranézzen. Azt hittem, hogy élesnyelvű, féltékeny felesége már kigyógyította Bulmert ebből a szoknyavadász hajlandóságából, de úgylátszik, a régi szokások nagyon erős gyökeret vernek.

Stanley Bulmer, aki jelenlétemben sohasem beszélt elvontabb témáról, mint egy autó szerkezete, aláírta azt a mély megállapítást, hogy a brit sajtó jelenlegi „szabadsága" (a milliomosok tulajdonában lévő sajtóé!) Nagybritannia legfőbb bástyája ama „átkos dolgok" ellen, melyeket gazdái parancsára a Szovjetunióban látnia

kellett. S a Bulmer neve mögött meghúzódó névtelen cikkíró odáig ment, hogy igazságtalannak merte nevezni a szovjet nők munkafeltételeit (a szovjet nőkét, akik természetesen egyenlő munkáért a férfiakkal egyenlő bért kapnak), de azt elfelejtette megemlíteni, hogy Bulmer közvetlen felettese a *Britanszkij Szojuznyik*-nál, Mavis King, kevesebb ujságírói fizetést kapott, mint Bulmer, csupán azért, mert nő (ami természetesen normális állapot a legtöbb angliai foglalkozási ágban).

Rólam is szó esett a cikkekben, a fleetstreeti fantáziának ugyanazon a magas színvonalán. Nemcsak én estem csapdába (abban a szupertitokzatos, Moszkva melletti villában, ahová elcsaltak!), hanem ugyanilyen csapdát állítottak Bulmernek is. Az ő esetében azonban „ügyetlenül próbálkoztak . . . mindjárt gyanúperrel éltem". A képeslap olvasói, akik hozzászoktak a szenzációkhoz, itt bizonyára élénken színezett részleteket vártak a szóbanforgó csapdák felállításáról, valamint arról, hogy *miért* állították fel ezeket a csapdákat; a szerző képzelőereje azonban sajnos kimerült.

Valaki feltehetné a kérdést: vajjon mi csábíthatja arra a Stanley Bulmer-féle nemhivatásos, félig öntudatos egyéneket, hogy ilyen szemetet hordjanak össze a hidegháború apostolainak?

Először is Stanley Bulmer neve és fényképe megjelenik a lapokban, méghozzá négymillió példányban sokszorosítva. Bármilyen furcsa, ez a kétes hírnév önmagában véve is jelentős jutalom a Stanley Bulmereknek. Az ujság következő oldalán egy másik Bulmer-fajta egyénnek sikerült hasonlóan nèmes eszközökkel leközöltetnie a nevét és a fényképét — egy tanár számolt be arról, hogyan „udvarolt" egyik tizennégyéves lánynövendékének. A lap többi szomszédos oldalán pedig, amint az a *Sunday Pictorial*-ban és más brit és amerikai képeslapokban szokásos, még sok hasonló történet foglalt helyet — valamely szennyes bűn szemforgató elítélése néhány szóban, azután

pedig érzéki részletek tömege, bőségesen illusztrálva. Méltó foglalat a Stanley Bulmer-féle szovjetellenes bölcseség gyöngyszemeinek!

A puszta hírnévnél azonban van kézzelfoghatóbb jutalom is. A milliomos szemetesek számára a mocsok aranyban is többszörösen megéri a súlyát. Stanley Bulmer annyit kapott a cikkeiért — melyeket nem is ő írt —, amennyit egy fél év alatt keres egy becsületes vasúti munkás, akitől elvárják, hogy heti öt fontnál kisebb összegből tartsa el a családját. Még magasabb a jutalom az Egyesült Államokban, ahol az, aki válogatott szemetet tud szállítani „Egy volt kommunista vallomásai" cím alatt — lehet volt szocialista vagy volt szakszervezeti tisztviselő is —, egy teljes évig szabadságra mehet a jövedelméből. Ilyen cikkeket csak azok a haladásellenes elemek tudnak szállítani, akik befurakodtak a haladó mozgalmakba; ezért mennek értékes ritkaságszámba az ilyen cikkek és ezért oly magas a piaci áruk. S ha olvassa őket az ember, egy pillanatra se feledkezzék meg ezekről a tényekről; van olyan, amelyet ördögi ravaszsággal írtak meg.

A hivatásos „vallomástevők" közül sokan legalább írástudók, és később, hogy úgy mondjuk, a maguk motorjával hajózhatnak tovább, az amerikai és a brit külügyminisztérium vagy a *Sunday Pictorial* vontatókötele nélkül; de a Stanley Bulmer-féle tehetetlen uszályok ára igen mélyre zuhan a piacon, miután első útjuk megfosztotta őket az érintetlenség bájától. Mindazonáltal hajlandó vagyok lefogadni, hogy Bulmert később meghívta szülővárosa, Altrincham Konzervatív Hölgyeinek társasága, számoljon be egy teadélutánon az élményeiről, s hogy szavait a helybeli szennylap is leközölte a következő cím alatt: „Városunk Fia Fellebbenti a Vasfüggönyt" — közvetlenül az egyház által rendezett jótékonycélú vásáron részt vett személyiségek névsora mellett. S egy napon talán megint eszébejut valakinek Bulmer és belekerül az országos sajtóba vagy egy rádióegyvelegbe „Akik Kétfejű

Szörnyeket Láttak Oroszországban" cím alatt. De ezekután már semmi hasznot nem tud nyujtani többé a háború apostolainak.

4

A harmadik csoport, amely a szovjetellenes előítéletek terjesztését elősegíti, azokból a passzív, engedelmes emberekből áll, akik készen szerzik be politikai nézeteiket, mint valami konzervárut. Ezek az emberek, akiket sajnos kénytelen vagyok birkáknak nevezni, jóval többen vannak, mint a farkasok és a csahos kutyák, de azért szerencsére csak a brit nép kisebbségét teszik ki. Mégis, mivel a magánéletben sokan közülük tisztességesek és köztiszteletben állnak, igen súlyos problémát és nagyonis valóságos veszélyt jelentenek. Ezeknek meg kell magyarázni, hogy a józan észnek és a jóindulatnak ugyanazt a mértékét, amelyet ők a mindennapi életben alkalmaznak, kell a politikára is alkalmazni.

Erre a harmadik csoportra jó példa egy távoli rokonom és kedves barátnőm, aki a következőket írta nekem: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy olyan politikai nézeteket valljon, amilyeneket akar, de azért még nem kell elhagynia a barátait és a hazáját, mint ahogy te tetted . . . De ha úgy van, amint írod, hogy Oroszországban akarsz maradni és a békéért dolgozni, akkor legelőször is azoknak az oroszoknak prédikáld a békét!"

Ez a rokonom nem mindennapi szolgálatokat tett az első világháború alatt, majd a második világháború alatt a bombázástól sokat szenvedett városának, „Extown"-nak. Most pedig önzetlen és határtalan energiáját egy extowni légóbizottságnak szenteli, és tudom, hogy éppoly hősiesen viselkedne egy harmadik világháborúban, mint ahogy az elsőben és a másodikban viselkedett. De attól tartok, hogy ezeknek a háborúknak a puszta elnevezése is szinte hipnotikus hatással van rá, mintha valami előre megszabott számtani sorról volna szó — első világháború,

második világháború; tehát lennie kell egy harmadik világháborúnak is — ahelyett, hogy azt kiáltaná: *Nem szabad* harmadik világháborúnak lennie!

Az alábbiakban közlöm e barátnőmhöz intézett néhány levelem kivonatát, abban a reményben, hogy hasznukat veszik esetleg mások is, akiket a szovjetellenes gyűlölet hirdetői kegyetlenül félrevezettek:

Azt írod, hogy elhagytam a barátaimat és a hazámat; ez csupán a szó legföldhözragadtabb, fizikai értelmében igaz. Úgy éreztem, akkor távolodom el jóbarátaimtól és a hazámtól, ha megmaradok a brit nagykövetség idegen, angolellenes légkörében. Most úgy érzem, hogy lélekben megint otthon vagyok az enyéim között, otthon vagyok, ha úgy tetszik Extownban, és veled együtt dolgozom Extown légoltalmának megszervezésén. Bizonyára megtanultad a belügyminisztérium szakértőitől, hogy hány réteg régi ujságpapír képes megvédeni az embert az atombomba kisugárzásától. Én is azt hiszem, hogy a régi ujságok hatékony védelmet jelentenek a bombákkal szemben: olvasd őket, *és lásd be, hogy a politikai vezetőitek tavalyi kijelentései mennyire ellentmondanak az ideieknek. Olvasd őket, és lásd meg, hogyan leplezik le és ítélik el önmagukat a háborús uszítók a tulajdon szavaikkal. Olvasd őket, és értsd meg, hogy valójában milyen ellenséggel szemben kell Extownnak védelmi intézkedéseket életbe léptetnie . . .*

Azt írod: „Prédikáld a békét azoknak az oroszoknak." Szükség van arra, hogy harcoljunk a békéért, de sehol sincs szükség arra, hogy a béke jótéteményeit prédikáljuk. A béke önmagáért beszél — nemcsupán a Szovjetunióban, hanem még olyan helyeken is, ahol a szószékek, a sajtó és a dobogók a háborús uszítók birtokában vannak. De a Szovjetunióban senki sem prédikálja a háborút; másrészt pedig nem tagadhatod, hogy leplezetten vagy szemérmetlenül éppen elég háborús prédikációt hallani Angliában és még többet Amerikában, ahonnan az egész kiindul . . .

Tudom, fel vagy háborodva, amiért az Extown melletti amerikai bombázótámaszponton szolgáló katonák úgy elözönlik a várost, ha kimenőjük van, és gyakran hallottam,

hogy durva, hetvenkedő, útálatos embereknek nevezted az amerikaiakat. Azt mondtad, hogy nem vagyok jó hazafi, mert nem értek egyet ezzel az „igazi angol" véleménnyel; pedig én sokkal jobban gyűlölöm azt az amerikai bombázótámaszpontot, mint te. Az atombombák nemcsak sugárzással járnak, hanem „visszafelé is elsülhetnek", és minden egyes atombomba, amit az extowni támaszpontról felszálló amerikai repülőraj adott esetben ledob egy idegen városra, úgyszólván közvetlenül visszapattanhat Extownra, és akkor a világ minden ócska ujságpapírja sem fogja megmenteni a várost a következményektől . . .

Azt irod: „. . . de ha fennáll az a helyzet, hogy Oroszország meg akar támadni bennünket, katonai vezetőinknek tökéletesen igazuk van, ha ők akarnak először lesujtani. Tudom, hogy ez nem keresztényi elgondolás, de a világpolitikában nincs helye a keresztényiességnek. A világpolitikának megvannak a maga törvényei, amelyeket mi nem tudunk megváltoztatni." Mármost képzeld el, hogy Jones, a helybeli bajkeverő, azt mondaná neked: „A szomszédaid, Smithék, ki akarják rabolni a tyúkketrecedet; gyerünk hát, raboljuk ki az övéket, előzetes megtorlás gyanánt." Világos, hogy mit válaszolnál erre. De az oroszok éppúgy szomszédaink, mint Smithék; nekik is megvan a maguk tyúkketrece és nem kívánják a tiedet. Jones, a te helybeli bajkeverőd, kicsinyített mása a te Daily Mail*-ednek, a Churchillednek, az Attleednek, és a többieknek, akik beléd oltották azt a bajkeverő elképzelést az oroszokról.*

Talán nagy hevesen azt fogod állítani, hogy senki sem oltotta beléd ezt az elképzelést, az magától jött létre. Dédanyánk is éppen ilyen hevesen érvelt, amikor azt bizonygatta, hogy a kukacok maguktól jöttek létre a húsban. Hol találkoztál azzal a rengeteg iszonyatos orosszal? És miért nem találkoztam én eggyel sem?

Sohasem találkoztam olyan orosszal, aki azt állította volna, hogy a háború elkerülhetetlen, vagy hogy jogos eszköz hazája hatalmának és dicsőségének gyarapítására; és nem is fogok ilyenekkel sohasem találkozni, hacsak nem ott keresem

őket, ahol azokat a szegény betegeket tartják, akik Nagy Sándornak, Napoleonnak vagy Winston Churchillnek képzelik magukat. (Érdekes, nem tudok olyan őrültet elképzelni, aki nagyzási mániájában azt hinné magáról, hogy ő Clement Attlee; te talán tudsz?)

Ez nem azt jelenti, hogy a Mindenható minden újszülött szovjet állampolgárt szelídebb, békeszeretőbb természettel ruház fel, mint az újszülött briteket. Egyszerűen azt jelenti csak, hogy a Szovjetunióban senkinek sem foglalkozása és nem érdeke, hogy gyűlöletet és előítéleteket ébresszen más népekkel szemben. Angliában viszont nagyon sok ember választja foglalkozásának a gyűlölet és az előítélet szítását. Vegyük például Clement Attlee-t. Te elfogadod róla a népszerű sajtóban közölt képet, mely szerint Attlee szelídmodorú, jóakaratú államférfi. De a maga „szelíd" módján ő is segített meggyőzni a magadfajta embereket arról, hogy „azok az oroszok" mindenáron háborút akarnak; hogy (szószerint idézem Attlee-t) „a szovjet sajtó tele van rágalmakkal a brit nép ellen".

Mármost, te a Daily Mail-*t olvasod; én olvasom a* Daily Mail-*t is és a* Pravdá-*t is és persze még sok más lapot, ez hozzátartozik a foglalkozásomhoz. Nos, a szavamat adom rá, hogy egyetlen szovjet kiadványban sem jelent meg soha egyetlen rágalmazó szó sem a brit népről. Mi több, a szovjet írásokban csodálattal és tisztelettel beszélnek a brit népről. Mit szólsz ezzel szemben a brit sajtó gúnyos modorához, ahogyan az oroszokról ír? Mit szólsz ezzel szemben ahhoz, amit a szelídmodorú Clement Attlee úrtól hallasz? Vagy Attlee (akit nem ismersz személyesen) mond szemenszedett hazugságokat, mégpedig a lehető legaljasabb okokból, vagy én hazudok (akit pedig nagyonis jól ismersz) valami hihetetlen okból, amit a legvadabb képzelet sem tudna kiagyalni. Attlee persze csak egy a sok közül, de már az is sokat segítene, ha szelíd modorával együtt becsuknák oda, ahol a többi bűnöző őrültet tartják; talán ha javul az állapota, kifejlődik benne az a nagyzási mánia, hogy ő* nem *Clement Attlee . . .*

Azt hiszem, könnyen elismernéd, hogy a nagy brit

napilapok és politikusok sokszor hazudnak, mégpedig éppen elég nagyot; de szeretném, ha belátnád, hogy nem puszta mulatságból hazudnak. Azért hazudnak, hogy te továbbra is gondolkozz csak úgy, ahogyan az nekik megfelel.

Neked nem tetszik az, amit „pufogó agitációnak" nevezel, tehát a kapitalista sajtó — kapitalista sajtó, és minden héten hét napon át szolgálja a kapitalisták érdekeit . . .

Rokonszenvezel azokkal, akik a békéért dolgoznak, de azt mondod, hogy „hagyják a politikát a politikusokra" — és a világért se keveredjenek „azok közé a szörnyű kommunisták közé". Pedig milyen boldog voltál, hogy a kommunista Vörös Hadsereg a te oldaladon harcolt a második világháborúban; nem tudnád elviselni, hogy egy táborban légy azokkal a „szörnyű kommunistákkal" egy olyan háborúban, amelyet a háború ellen *vívnak?*

5

Angliában és az Egyesült Államokban a szovjetellenes gyűlölet hivatásos propagandistáinak egyik legkedveltebb témája az, hogy a Szovjetunióban nincs véleménynyilvánítási szabadság, hogy a művészek, tudósok, írók, zenészek, kritikusok és a többiek mind parancsra alkotják azt, amit előírnak nekik.

A nyugati sajtó és rádió úgy használja a „szabadság" szót, mintha az valami konkrét, határozott, abszolút dolgot jelentene, ugyanazt mindenki számára — s csak a nyugati „demokráciákban" volna fellelhető. Úgy beszélnek a szabadságról, mintha valami áru volna, amit yardonként vagy fontonként lehet kimérni a pult fölött.

(A *Britanszkij Szojuznyik*-ba írt egyik cikkében Chuter Ede, az akkori belügyminiszter, a szabadság szót előbb annak igazolására használta, hogy fasiszta tüntetéseket engedélyez, majd annak igazolására, hogy nem engedélyezi a munkásság tüntetéseit, amelyek „zavart kelt-

hetnének és veszélyeztethetnék az általános szabadságot"!

A „szabadság" szó, ha a szabadság monopolistáinak szájából hangzik el, éppoly veszélyes lehet, mint egy dinamitrúd. Elég csak egy hétig olvasni a nyugati sajtót, s valószínűleg találkozni fogunk benne a szabadság fogalmának következő jelentéseivel:

Szabad a véleményét kimondani minden brit embernek, ha megígéri, hogy nem beszél a béke érdekében.

Szabad a padokon aludni a parkban minden gazdag és szegény embernek egyaránt.

Szabad a sajtó Nagybritanniában, ha a közösség semilyen formában nem ellenőrzi, mert ez a szabadság eltiprását jelentené.

Szabad befolyásolni a közvéleményt féltucat gazdag családnak, a nagy brit ujságtrösztök útján.

Szabad a letartóztatás veszélye nélkül bombázható célpontokat fényképezni a Szovjetunióban minden külföldi diplomatának.

Truman elnök pedig, akinek a hanglemezre felvett rádióbeszédei úgy szólnak, mintha a gramofontű megakadt volna a „szabadság" szónál, azt mondja: „A világ szabad nemzeteinek fel kell készülniök" a háborúra; de egy másszínű amerikai, akinek más felfogása van a szabadságról, Paul Robeson, ezt feleli: „Miféle szabad nemzetek? Mi amerikaiak? A négerek Malan Dél-Afrikájában? Gúnyolódik Truman? *Miféle átkozott csűrés-csavarás ez?*"

Azt az állítást, hogy a Szovjetunióban nincs szabadság, különösen bőszen hangoztatták Angliában a szovjet biológiai vita alkalmával. Miután a külügyminisztériumban és a moszkvai nagykövetségen gyors és magasszínvonalú megbeszélések zajlottak le, a *Britanszkij Szojúznyik* nagybátran sorompóba lépett: közzétette Sir Henry Dale levelét, melyben a brit fiziológus bejelenti, hogy lemond a Szovjetunió Tudományos Akadémiájában viselt tiszteletbeli tagságáról és tiltakozik az ellen, hogy „politikai alapon beavatkozzanak a szovjet tudományba" — bár

ő ezzel egyidejűleg jogot formál arra, hogy „tudományos" alapon beavatkozzék a szovjetellenes politikába!

Noha a biológia bonyolult tudomány, egyrészt a Sir Henry Dale által pártfogolt Weismann-, Morgan- és Mendel-féle idealista irányzat, másrészt a szovjet materialista irányzat közötti vita lényegét az értelmes laikus is felfoghatja. A szovjet biológusok az idealista állítások ellenére bebizonyították, hogy az ember a meglévő fajtákból ki tudja tenyészteni az élő szervezetek új típusait, melyek átörökítik új tulajdonságaikat; hogy ezt a munkát céltudatosan, tudományosan is el lehet végezni, nemcsupán találomra. Ezek a szovjet biológusok Micsurin mondását választották jelszavuknak: „Nem várhatjuk a természet kegyeit, ki kell csikarnunk azokat tőle."

A vita most már lezárult, hiába igyekszik a nyugati sajtó még mindig felmelegíteni. Azóta sok külföldi delegáció látogatta meg Liszenko laboratóriumait és farmjait, s a tulajdon szemükkel láthatták Liszenko állításainak *élő, növekvő* bizonyítékait. Az elméleti biológia területéről a kérdés immár áttevődött a gyakorlati mezőgazdaságba, amelynek termése élelemmel látja el a szovjet emberek asztalát.

De a weismannizmust, melyet Hitler engedelmes filozófusai a hitleri fajelmélet „bizonyítására" használtak fel, ma távolról sem népélelmezési kérdésekkel kapcsolatban propagálják a Nyugaton. Az a csodálatos biológiai anyag, mely Weismann szerint „az öröklődés különleges anyaga", egyben az öröklődő uralom anyaga is. Ezzel biztosítják a királyokat arról, hogy valóban királyiak, a nemeseket arról hogy nemesek, a felsőbb osztályokat arról, hogy felsőbbrendűek s az amerikaiakat arról, hogy csodálatos kromoszomáik alapján a természet őket választotta ki a világ uralkodóinak. S ha valamiképpen mentegetőzni kell a gyarmati népek elnyomása vagy a négerek megkülönböztetése és meglincselése miatt, a weismannizmus mindig készen áll a válasszal.

A világ egyszerű emberei, akár ismerik a tudomány alapelemeit, akár nem, szintén készen állnak a maguk

válaszával minden ilyesfajta vitában: ha az egyik oldalon a csodák hivatásos hirdetői, a gyarmatosítók, a Ku Klux Klan, a wallstreeti felsőbbrendű emberek sorakoznak fel szoros egységben, akkor biztosak lehetünk benne, hogy az igazságot és az egyszerű emberek érdekeit a másik oldalon találjuk.

6

Ami áll a tudományra, áll az irodalomra is.

A brit nagykövetség egy fiatal másodtitkára felhívta feletteseinek figyelmét egy hosszú cikkre, amely a brit kormány tengerentúli propagandalapjában, az *Echo*-ban jelent meg, és a „halódó" szovjet irodalmat támadta. A fiatal másodtitkár azt javasolta, hogy a *Britanszkij Szojuznyik* vegye át a cikket. De a bölcsebbek elvetették ezt a javaslatot; a cikk ugyanis nem olyan olvasók számára készült, akik csak egy kicsit is ismerik a tényeket. Hadd idézzem itt a cikk lényegét, mert jó példa arra a taktikára, melyet a hidegháború frontjának irodalmi szakaszán alkalmaznak:

> A szovjet íróknak csak korlátozott számú témákról szabad írniok. Ezek közül úgylátszik a legfőbb „az ember harca a körülmények ellen". Többtermelésre buzdító beszédeknek ez talán alkalmas témája lehet, de az irodalom nem ilyen anyagból készül.

A szovjet irodalom természetesen felölel minden elképzelhető témát, ami az emberiséget érinti, s a Szovjetunióban megjelenő kiváló művek mellett eltörpül az egész nyugati világ irodalmi termése. Mint bármely korszak haladó irodalma, a szovjet irodalom is nagy jelentőséget tulajdonít „az ember harcának a körülmények ellen". Miért is ne tenné? Az Odisszeia óta minden irodalmi remekmű nyersanyaga ez volt: az ember harca a körülmények ellen.

Az *Echo* híven visszhangozta a széplelkeknek azt a

frázisát, hogy a nyelvi és formai elegancia „teszi" az irodalmat. Azok, akik Micsurint követve „kicsikarják a természet kegyeit" — akár mikroszkóppal, akár szénfejtő csákánnyal, akár tollal —, úgy vélik, hogy az irodalmi téma benne rejlik mindennapi harcaikban és törekvéseikben s ennek kell méltó formát adni.

Egyszóval, a szovjet irodalom a nép irodalma, a nép hozza létre a nép számára. Ennek az egyszerű ténynek a világánál az elefántcsonttoronyba zárkózó széplelkek becsmérlő megjegyzései haszontalan és értelmetlen fecsegéssé válnak.

A szovjetellenes propagandaszervezet éppoly „önzetlenül" szállt síkra a szovjet zenéért, mint a szegény, üldözött szovjet tudományért és irodalomért. Amikor a Szovjetunióban kampány indult bizonyos különcködő zenei irányzatok helyreigazítására, Nyugaton olyanok is hegyezni kezdték a fülüket, akiknek addig nem volt hallásuk a szovjet zene iránt. Az „üldözött" zeneszerzők megbírált műveit nagy reklámmal adták elő Nagybritannia és Amerika hangversenytermei és rádiói, annak bizonyítására, hogy milyen „szabad" a zene a profitot hajtó szabadvállalkozás világában. A hivatalos Nagybritannia érdekes széljegyzetet biggyesztett ehhez a propagandához, amikor megtagadta a szóbanforgó zeneszerzők egyikétől, Sosztakovicstól, a beutazási engedélyt Angliába, mert Sosztakovics a kormány által üldözött Békevilágkongresszus delegátusa volt!

7

Ha nincs elég aktuális, friss szovjetellenes propaganda, a Fleet Street és a kormány szakértői előráncigálják a „rabszolga munkatáborok" régi kacsáját és néhány új tollal ékesítik fel.

Ez a sánta kacsa először 1931-ben röppent fel egy kampány során, amikor bojkottálni akarták a Szovjet-

unió exportját, mert veszélyeztette a világpiaci árakat — és a nyugati monopolisták profitját. Később persze Hitler Adolf feltámasztotta a kacsát; s azóta jól kiszámított időközönkint többször is feltámasztották Nagybritannia és a többi nyugati ország úgynevezett szószólói. Miért?

A monopolisták célja világos volt — gátlástalan profithajhászás. Hitler célja is világos volt — lélektanilag akarta előkészíteni a talajt a Szovjetunió elleni agressziója számára. A rágalmazók új bandájának céljait *éppen ilyen világosan kell látnia mindenkinek.*

A történelem elintézte Hitlert; a történelem el fog intézni minden újabb esetleges Hitlert is. De a világ népei, tevékenyen küzdve a békéért, egyre inkább kezükbe veszik a történelem alakítását, és gondoskodni fognak róla, hogy ezeket az esetleges háborús bűnösöket idejében elintézzék, *még mielőtt* kirobbanthatnának egy harmadik világháborút.

ÖTÖDIK FEJEZET

EGY NAGYKÖVETSÉG KERESZTMETSZETE

I

A moszkvai brit „kolónia" létszáma körülbelül nyolcvan lehetett, amikor 1947 elején belecsöppentem. Furcsa, csaknem feudális közösség ez, cseppet sem illik bele a szocialista világ szívébe.

A nagykövet nemcsupán címzetes feje ennek a kolóniának; az ő személye képviseli a kolónia minden tagja és általában a diplomáciai kar előtt a brit koronát. Bizonyos kérdésekben a hatalma felülmúlja a felkent királyét. Egy brit király vagy királynő csak minisztereinek „tanácsa", azaz utasítása szerint intézkedhet; a nagykövet viszont az egész brit nép érdekeit érintő lépéseket tehet, anélkül hogy kikérné bárkinek a tanácsát vagy a jóváhagyását.

Sir Maurice Drummond Peterson őkegyelmességét azzal bízták meg, hogy a brit nép nevében járjon el a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében. Őt azonban egyáltalán nem befolyásolta az a tény, hogy a brit nép olyan politikai pártot segített hatalomra szavazataival, amely szavakban a munkásosztály érdekeit hangoztatta. Sir Maurice-t senki sem vádolhatta azzal, hogy elárulta

a munkásosztály elveit; ilyen elveket ő sohasem vallott. Ő csak annak a brit köztisztviselői karnak az elveit vallotta, amely állítólag „fölötte áll minden pártpolitikának". Sir Maurice több mint egy negyedszázadon keresztül tagja volt e köztisztviselői karnak, s egyre növekvő javadalmazását sorra felvette a liberális, konzervatív és munkáspárti kormányoktól, anélkül hogy egy jótányit is engedett volna a vaskalapos tory abszolút „pártatlanságából".

Egy időben több angol politikai író annak a nézetének adott kifejezést, hogy az angol-szovjet kapcsolatok megromlásának részben a nagykövet személye az oka, a köztisztviselői karra jellemző maradiságával. De, noha Peterson teljesen át volt itatva a szovjetellenes előítéletekkel és szovjetellenességgel, nem az a fajta ember volt, aki befolyásolni tudja Anglia külpolitikáját. Ingyenélő volt csupán, akinek egy állítólag demokratikus országban öröklött jogai vannak a zsíros állásra — ugyanolyan ő az emberek között, mint az állat- és növényvilág élősdijei. Nem tudom és nem is érdekel, kinek a fia, keresztfia vagy unokaöccse volt, de a brit hivatalos világ hírhedt a nepotizmusáról. Sajnos a britek közül sokan tréfára veszik ezt a jelenséget s nem ismerik fel, hogy ezzel állandósítja uralmát az egyik osztály a másik fölött.

A *Punch* című vicclapban egyszer megjelent egy tréfa a nepotizmusról; különösen jól ráillett a moszkvai brit nagykövetségre. A *Punch* karikatúrája egy feltűnő eleganciával öltözködő tipikus semmittevőt ábrázolt, amint így szól a barátjához: „Igen, most egészen jó kis állásom van. A bácsikám behozott a nepotizmus kivizsgálására nemrég felállított bizottságba!"

Ezt a tréfát a moszkvai nagykövetség a következőképpen illusztrálta: a köztisztviselői kar három címzetes, de nyugdíjazott tagjából Londonban bizottságot alakítottak, melynek az lett volna a feladata, hogy vizsgálja meg a köztisztviselői állásokra pályázók képességeit — s látszólag az is, hogy küzdjön a nepotizmus ellen. Akár

hiszik, akár nem, e három úr egyikének *fiát* Sir Maurice Peterson mellé küldték szárnysegédnek, a külügyi szolgálat harmadtitkári rangjában, bár fő feladata abban állott, hogy gondoskodjék a nagykövet kutyájának, Brindle-nek sétáltatásáról, amire nagy szükség volt, mivel az eb mértéktelenül elhízott.

Papájának ez a fiacskája, John Waterfield, azonban nem volt híján minden képességnek, amit a brit nagykövetség alkalmazottaitól megkövetelnek. Amellett, hogy egy vizsla ügyességével tudta összeszedni Peterson ő-kegyelmessége elhagyott zsebkendőit és a nagyköveti mesterséghez tartozó egyéb ingóságait, s amellett, hogy igen tehetségesen utánozta Ernest Bevin esetlenül népieskedő modorát, éppen olyan megátalkodott szovjetgyűlölő volt, mint bármelyik felettese.

2

A nagykövetségi munka főként „feljegyzések" segítségével folyik. Valaki, legtöbbször egy fiatal diplomata, elindítja vándorútjára a feljegyzést, olymódon, hogy javaslatait egy hivatalos űrlapon papírra veti. Felettese megjegyzéseket ír hozzá, óvatosan fogalmazva, nehogy határozott igent vagy nemet mondjon. A feljegyzés azután sorrajárja az érdekelt osztályokat, mindenütt kiegészítéseket, javításokat és egyéb megjegyzéseket fűznek hozzá. Végül, néha több hét eltelte után, elérkezik a legfőbb kútforráshoz, ahol Sir Maurice néhány rövid, napoleoni szót firkant rá császári vörös ceruzával. A feljegyzés ezután visszafelé teszi meg ugyanazt az utat, s az egyes állomásokon mindenki törheti a fejét, hogy Sir Maurice végső ítélete: „Ez képtelen ostobaság" — vajjon az egész eredeti javaslatra vonatkozik-e, vagy csupán az utolsóelőtti megjegyzésre, melyben követi rangban lévő beosztottja félénken szembe mert helyezkedni az eredeti javaslattal.

Amennyire tudom, a megfellebbezhetetlen vörös

ceruza csak egyetlenegyszer rugaszkodott neki, hogy többet írjon egy árva sornál. Terjedelmes feljegyzés készült ugyanis, sok-sok magasan dotált munkaóra árán, a következő nemzetközi jelentőségű kényes kérdésről: közöljön-e a *Britanszkij Szojuznyik* szemelvényeket a brit kultúra egyik nagyjelentőségű területéről, a detektívregényekből, igen vagy nem? Végre megtört Sir Maurice Peterson szfinxszerű talányossága, ökegyelmessége tudniillik egyvalamiért *valóban* lelkesedett. Lelkes rajongója volt a detektívregényeknek. Mi több, mély meggyőződéssel tudott különbséget tenni egyes ponyvaírók erényei között. Ebben a döntőfontosságú kérdésben a vörös ceruza meg sem állt körülbelül ötven sorig, bár a legtöbbjét nem lehetett kibetűzni.

Elődjétől és utódjától eltérően, Sir Maurice csupán a király születésnapján és karácsonykor rendezett obligát ünnepségek alkalmával fogadott vendégeket, nem számítva az alkalmi díszvacsorákat, melyek rendszerint csak a többi nagykövet személyének szóltak.

Nem sokkal azután, hogy megérkeztem Moszkvába, alkalmam volt résztvenni egy ilyen összejövetelen. Mellőzöm itt a gyönyörűen megterített asztal, a pompás ételek, a sziporkázó kristálypoharak és a kevésbbé sziporkázó társalgás leírását, s az összejövetelnek csupán azt az egy mozzanatát mesélem el, amely megragadt az emlékezetemben.

Vacsora után visszavonultunk a kék szalonba, ahol két bridge-asztalt állítottak fel. Jómagam nem lelkesedem a bridge-ért s így Lady Petersonhoz csatlakoztam. A nagykövet felesége egy kanapén üldögélt, mint valami vendég, akit a házigazda elfelejtett bemutatni a társaságnak. Udvarias csevegésbe kezdtem vele, hogy otthonosan érezze magát, de nem sok sikerrel. Ravaszul arra tereltem a szót, hogy milyen nagyszerű lakásom van a Metropol-szállodában. Elmondtam Lady Petersonnak, hogy egyetlen panaszom van csupán: nem tudom kiélni fúró-faragó hajlamaimat; egyetlen szöget sem verhetek be a falba és

nem állíthatok össze könyvespolcokat ócska ládákból, pedig imádom az ilyesmit.

„Ó — mondta Lady Peterson — maga ért az ilyesmihez? Sajnos, azt kell mondanom, hogy Sir Maurice-nak nincs nagy kézügyessége. Brindle-t (a túltáplált ebet) nagyszerűen meg tudja sétáltatni, amikor a kis Waterfieldnek más dolga van. És még valamihez ért — Lady Peterson fáradt, arisztokratikus hangja csaknem teljesen elhalt, én azonban hegyeztem a fülemet —, még valamihez ért, de e pillanatban nem jut eszembe, hogy mihez."

Sir Maurice és Lady Peterson rendszeresen látogatták a sajtóosztály épületében rendezett filmbemutatókat — méltó kíséretüket Brindle és John Waterfield szolgáltatta. Az egyik film, amely egy képzeletbeli ország londoni nagykövetségén elkövetett gyilkosságról szólt, kínos pillanatokat okozott. A képzeletbeli ország nagykövetének éjszaka az utcán mászkáló hatéves fiát megállítja egy rendőr, s megkérdi tőle, hogy kicsoda. A fiú rámutat egy házra, amelyben lakik. A rendőr megkérdi: „Szóval az apád a nagykövetségen dolgozik?" Mire a fiú méltatlankodva feleli: „*Dolgozik?* Nem! Ő a nagykövet!"

Az egész közönség könnyezett a nevetéstől, kivéve, amennyire láttam, Sir Maurice Petersont, Lady Petersont, Brindle-t és John Waterfieldet.

A hét nagy eseménye a moszkvai brit diplomáciai világban az az összejövetel volt, melyet tiszteletlenül az „öreg fiú értekezletének" neveztek, s amelyet minden szombaton rendeztek meg — természetesen délelőtt. Sir Maurice elnökölt, és megbeszélték a hét politikai eseményeit. Az összejövetelen részt vettek a brit nagykövetség magasabbrangú tisztviselői, valamint a dominiumok nagykövetségeinek és követségeinek tisztviselői. Jelen volt arannyal hímzett hindu viseletében Nehru felesége is, a nemrég „felszabadult" India első nagykövete, s ez némi zavart okozott, de színt is adott e találkozónak. A többi dominiumnak is megvoltak a maguk nézeteltérései az anyaországgal, s az összejövetelek gyakran elég csípős

hangulatban zajlottak le a rendkívül udvarias felszín alatt. Az ausztráliaiak például rossznéven vették Londontól, hogy megbírálja a Szovjetunióval folytatott gyapjúkereskedelmüket, és az sem tetszett nekik, hogy London szolgaian elfogadja MacArthur tábornok japáni diktatúráját. A kanadaiakat azzal vádolták, hogy a gabonaárak és a dollár-sterling átváltás kérdésében angolellenesen viselkednek. Akárcsak most, a közönségnek akkor sem mondták meg, hogy milyen komoly érdekellentétek vannak a „Brit Nemzetközösség boldog családjának" tagjai között.

Sir Maurice nem volt valami tapintatos „ezekkel a gyarmati parvenűkkel". A fene egye meg őket, hát nem tartoznak hűséggel a korona iránt, amelynek ő, Sir Maurice a közvetlen képviselője? Az anyaország már nem anyaország? Hiszen a csatornán túl mindenki közönséges nigger, nem igaz?

1950-ben Sir Maurice Drummond Peterson, a Szent Mihály- és Szent György-rend lovagja, végre megérett arra, hogy visszavonuljon a kormány szolgálatából, s Moszkvában szerzett babéraival, halszerű kézszorításával, a Szent Mihály- és a Szent György-rendben viselt dupla lovagi rangjával és valószínűleg Brindle kutyájával együtt áttelepült a hatalmas londoni Midland Bank igazgatói tanácstermébe. A bankszakma valamennyi közbülső fokozatát kihagyva, egyetlen öregkori ugrással mindjárt az igazgatói székben termett, és minden egyes munkaórájáért több mint hatszázszor annyi fizetést kapott, mint egy tapasztalt, de rangnélküli banktisztviselő. Dehát egy jó embert nem lehet cserbenhagyni, különösen akkor nem, ha kétszeresen megszentelt lovagi rangja van, mellyel igen jövedelmező kapcsolatot teremthet egy modern pénzügyi vállalat és az angol lovagkor „régi szép ideje" között.

Sir Maurice Peterson nem volt rosszabb és sajnos jobb sem a többi átlagos brit nagykövetnél. Tragikus tény, hogy a brit nép, melynek annyi demokratikus hagyo-

mánya van, nem választhatja meg saját akaratából azokat az embereket, akik más népekkel való kapcsolatait intézik.

3

A nagykövetség politikáját kialakító személyzet általános értelmi színvonala természetesen jóval felülmúlta az eddig említett négyes társaságét, amelynek tagjai Sir Maurice Peterson, Lady Peterson, Brindle és John Waterfield voltak.

Frank Robertsről, aki a *Britanszkij Szojuznyik*-nál eltöltött időm első felében követi rangban dolgozott a nagykövetségen, az a vélemény a brit külügyi szolgálatban, hogy rendkívül tehetséges és energikus ember. Energiája annál inkább kitűnt, mert a kiváltságos, nyugdíjas állásokban terpeszkedő bürokraták rendszerint lusta alkalmazkodó hivatalnokok, akik sohasem tudnák megállni a helyüket a kereskedelem vagy az ipar könyörtelen világában. Robertsről általában elismerik, hogy a külügyminisztérium belföldi és külföldi személyzetének legtetterősebb egyénisége. A brit külügyi szolgálat legmagasabb „tisztségeibe" valószínűleg csak azért nem juthatott el, mert rosszul leplezi megvetését munkatársainak és feletteseinek ostobaságával és lustaságával szemben. Legalábbis az én jelenlétemben vitán felül elismerte, hogy a Szovjetunió nagy gazdasági haladásról tett tanúságot, hogy a szovjet nép szilárdan áll kormánya mögött, hogy a szovjet vezetők meg akarják védeni a békét, s hogy a Wall Street örülne egy háborúnak. De jóllehet mindezt teljesen világosan látja, energiáját és képességeit hidegvérűen egy olyan politika szolgálatába állítja, melyről tudja, hogy erkölcsileg védhetetlen és végső soron kudarcra van ítélve.

Noha, ahogy én láttam, az értelmi rangsornak két ellenkező végpontján állottak, Roberts és Peterson

— mindegyik a maga módján — tökéletes képviselője volt az úgynevezett „köztisztviselőknek", a köz természetes ellenségeinek.

Mikor Frank Roberts visszatért Londonba és ott Bevin jobbkeze lett, Geoffrey Harrison került a helyére. Ő első pillantásra azt a benyomást tette, hogy az értelmi rangsornak nagyon is az alján foglal helyet. Egész megjelenése, bágyadt mosolya, erőtlen álla és az a tény, hogy kényelmesen beházasodott egy nagyköveti családba, alátámasztotta ezt a benyomást. De ő is éppoly energikusan folytatta a szovjetellenes irányvonalat, mint Roberts.

Harrison jobbkeze a sajtóosztály irányításával megbízott első titkár, egy Ralph Poston nevű ügyes ember volt. Poston katonai hírmagyarázóként működött a BBC-nél a háború alatt, és hogy a szavainak nagyobb súlya legyen, megkapta a tiszteletbeli őrnagyi rangot. Talán csak a véletlen játéka, hogy Poston és Harrison osztálytársak voltak ugyanabban az exkluzív iskolában és az exkluzív cambridge-i egyetemnek ugyanabban az exkluzív kollégiumában végezték tanulmányaikat!

Ami áll a nagykövetség legfőbb vezetőire, áll a politikai személyzet *minden* tagjára, akármilyen rangúak is. Nagyon is érthető ez: a „szocialista" Nagybritannia diplomáciai szolgálatában senkinek sem volt helye, aki nem tanúsított elegendő gyűlöletet az első szocialista állammal szemben. De a diplomaták a moszkvai brit „kolónia" nyolcvanegynéhány tagjának egynegyedénél is jóval kevesebbet tettek ki. A többiek főként fordítói, irnoki és más nempolitikai munkát végző fiatal alkalmazottak voltak. Magától értetődik, hogy e nem-diplomáciai tisztviselők közé is beültettek szovjetellenes ügynököket, akikről persze senki se tudta, hogy azok; de még így is sok tisztességes átlagangol maradt közöttük. Ezek nem tápláltak ellenséges érzelmeket a Szovjetunióval szemben; ellenkezőleg, sokan őszintén megszerették az orosz népet, és a szovjet rendszer csodálóivá lettek — minden tisztességes ember így van

vele, ha valami módon érintkezésbe kerül a szovjet élettel —, de fölötteseik elől gondosan titkolniok kellett érzéseiket.

4

Habár véleményem szerint Moszkvában vannak a kimagaslóan legnagyszerűbb színházi, operai és balettelőadások széles e világon, az angolszász nagykövetségek diplomatáinak legfőbb „szórakozása" egy sor siralmas összejövetel volt — teadélutánok, cocktailpartyk, vacsorák és „különleges" összejövetelek. Az a fiatal diplomata, aki valamiféle újszerű „különleges" összejövetelt tudott kiagyalni, éppoly népszerű lett — s éppoly alkalmas arra, hogy előléptessék —, mint a legfrissebb szovjetellenes bemondás szerzője. Egy zseniális fiatal szellem kitalálta, hogy összejövetelt kell rendezni „a takarékosság jegyében". Ennek az ötletnek nemcsak az újszerűség volt az előnye, hanem az aktualitás is, hiszen a hazai lapok únos-úntalan arról szavaltak, hogy „a nemzeti erőfeszítéseket takarékossággal kell elősegíteni". Az ötlet egyben arra is alkalmat adott, hogy az összejövetelt jelmezes mulatság formájában tartsák meg. Mindenki rongyos ruhában jelent meg — persze fantasztikus, festői rongyokban. De azért a tréfát nem vitték következetesen végig. Az ételt és az italt „proletár" módra, minden ceremónia nélkül szolgálták fel, de amit felszolgáltak, az csupa drága finomság volt, mint a diplomata összejöveteleken szokásos, olyan minőségben és mennyiségben, hogy ilyenre a takarékosságra kárhoztatott Angliában legfeljebb milliomosoknak, autós banditáknak és a kormány kiválóságainak tellett.

A „takarékosság jegyében" megrendezett mulatságot mindenki remek tréfának tartotta. A takarékosság valóban remek tréfa azoknak, akik a maguk profitja érdekében másokra rákényszerítik. De csöppet sem lesz tréfa e tréfás-

kedvű emberek egész osztályának akkor, amikor áldozataik majd végkép megértik, hogy gúnyt űznek belőlük.

5

Sok Moszkvában élő nyugati — főként a nem-diplomata nyugatiak — számára a társadalmi élet gyujtópontja a Sajtóklub bárja volt, mely a brit sajtóosztály egyik pompásan berendezett helyiségét foglalta el, tehát hivatalos felügyelet alatt állott. A klubnak tagjai lehettek a külföldi tudosítók, valamint a brit és más nyugati követségek alkalmazottai. Itt cserélték ki az alacsonyabbrangúak a külföldi kolónia pletykáit, s itt tudták meg a nagykövetség hivatalos álláspontját az egyes pletykákkal kapcsolatban.

A nagykövetség vezetői és a Sajtóklub bárja között a fő összekötő George Graham volt, a helyettes sajtóattasé. Még csak néhány napja tartózkodtam Moszkvában, amikor Graham a bár pultjára könyökölve közölte velem, hogy „egy olyan átkozott szovjet Mata Hari" máris megpróbált összeköttetésbe lépni az új tájékoztatásügyi előadóval, Ralph Postonnal. Ez a nő, mondta Graham, felhívta Postont a lakásán, és bár csak oroszul beszélt, megpróbálta találkára hívni Postont. Amilyen szerényen csak tudtam, kifejezést adtam annak a feltevésnek, hogy Poston *(aki egyetlen szót sem értett oroszul!)* talán csak téves kapcsolás áldozata lett; de Grahamnak ez volt a vesszőparipája és nem lehetett leszállítani róla.

„Évek óta élek itt és ismerem az oroszokat — mondta, felhajtva az ötödik pohár dupla vodkát. — Kémek mindenütt. Mikrofonok mindenütt. De leginkább azt szeretnék, ha valamelyikünk viszonyt kezdene az egyik kémnőjükkel. Várjon csak, majd meglátja! Nem telik bele sok idő és egy Mata Hari magát is megpróbálja találkára hívni telefonon." Még mindig várok.

Graham nagyon ügyesen adta elő a történetét (még csak kora este volt); s ha analitikus koponya lett volna,

meg lehetett volna elégedve magával, amiért sikerült négyszer is a telibe találnia: először is figyelmeztetett engem, az „új fiút", hogy ő, Graham, „öreg fiú"; másodszor, volt egy kis erotika is a történetben, hogy érdekesebb legyen; harmadszor: fontos személyiségnek mutatta be magát, akire államtitkokat bíznak; és negyedszer, megtette a magáét a szovjetellenes hangulatkeltés terén.

A brit nagykövetségen George Grahamnél ügyesebb terjesztői is akadtak a szovjetellenes érzületnek, de egyikük sem mutatkozott meg annyira a maga igazi valójában, mint ő, különösen ama félórákban, amikor megoldódott a nyelve, mielőtt kitört volna rajta gyakori, alkohol okozta rohamainak egyike, amelyek következtében rendszerint kábultan hevert a moszkvai klozetek padlóján, míg reggel a takarítók meg nem találták. E bőbeszédű, kábulat előtti félórákban azzal szokott dicsekedni, hogy ő, aki tökéletesen ért oroszul, az egyetlen olyan tagja a nagykövetség személyzetének, akinek számos „orosz kapcsolata" van, és keserűen panaszkodott, amiért a nagykövet vagy a követ nem becsüli meg kellőképpen. Grahamről azt mondották, nem az a baja, hogy alkohol van a vérében, hanem az, hogy egy kis vér is van az alkoholban, ami az ereiben kering.

Mint egy korábbi fejezetben már említettem, később megtudtam, hogy George Graham orosz származású ellenforradalmár, s azt is, hogy Moszkvából visszatért Londonba és titkos munkát végzett a BBC orosznyelvű osztályán. Mint „orosz szakértő", és úgy is, mint személyes ismerősöm, bizonyára részt vett azon az értekezleten, mely a BBC rámvonatkozó orosznyelvű adását megelőzte. Ez a rádióelőadás arról akarta meggyőzni az orosz hallgatókat, hogy szakításom az Attlee—Bevin-kormánnyal teljesen szükségtelen volt, mert Anglia demokratikus és sajtószabadságot biztosító rendszerében nyugodtan elmondhattam volna mindent, amit csak akartam, anélkül hogy ezért elvesztettem volna azokat a jogokat, melyeket egy angol állampolgár belföldön vagy bárhol a világon élvez!

A szovjet rádióhallgatók kellőképpen méltányolták is e megállapítás komikumát. A „demokratikus" Nagybritannia valóban teljes szólásszabadságot biztosított a BBC előadójának — aki orosz ellenforradalmár, népe ellensége —, s módot adott a hazafiasság e szakértőjének arra, hogy kioktasson egy brit embert a hazafias kötelesség kérdésében. A szóbanforgó brit embernek magának azonban egyáltalán nem engedték volna meg, hogy ilyen szabadon hallassa a hangját.

6

Volt a nagykövetség és a Sajtóklub bárja között még egy összekötő, Ian Samson, aki sok szempontból hasonlított George Grahamre. Ő is éppolyan ügyesen tudta szovjetellenes beállításba helyezni az aktuális pletykákat, s állítólag neki is voltak „orosz kapcsolatai". Azonkívül Samson még folyékonyabban beszélt oroszul a forradalomelőtti stílusban, mint George Graham. Bárkik voltak is a szülei, Samson is orosz ellenforradalmár környezetből származott.

Figyelemreméltó, hogy a külügyminisztérium sok orosz ellenforradalmárt küldött a moszkvai nagykövetségre, valamint olyan angolokat, akik annakidején a cári Oroszországban éltek, s természetesen kivétel nélkül személyes gyűlöletet tápláltak a szovjet rendszerrel szemben. Ilyen embereknek csak egy szovjetellenes politikát folytató nagykövetség láthatta a hasznát.

Ian Samson főszerepet játszott egy incidensben, amely nemcsupán az ő egyéni piszkosságára vetett fényt, hanem arra is, hogy a magasabbrangú tisztviselők semmibe sem veszik a hagyomány által szentesített diplomáciai szokásokat. Egy moszkvai törvényszéki tárgyaláson kiderült, hogy a nagykövetség tisztviselői a brit futárpostában textilneműeket és más árucikkeket csempésznek be Angliából (megtakarítva a rendes szállítási költségeket és

a forgalmi adót, kijátszva a brit exportkorlátozásokat, valamint a szovjet vámot), hogy azután nagy haszonnal adják tovább.

Samson diplomáciai állásának köszönhette, hogy nem kellett megjelennie a vádlottak padján a barátnője mellett, aki a *Britanszkij Szojuznyik* fényképretusálója volt. A törvényszék előtt bebizonyosodott, hogy ez a nő csupán Samson megbízásából árusította azokat a textilneműeket, melyeket Samson nagy mennyiségben kapott Angliából a futárpostán keresztül.

A futárposta nem amolyan kis levélke. A londoni külügyminisztérium hetenként kétszer küld a moszkvai nagykövetségre egy-egy 20—40 *zsákból* álló futárpostát. Csaknem teljes utánpótlási lehetőséget nyujtott ez az üzérkedőknek. A nagykövetségen mindenki tudta, hogy kik vesznek részt ebben a manipulációban — azok, akik tele voltak pénzzel, és folyton azt nézték, hogyan válthatnák be rubelkötegeiket font-sterling-csekkekre. A nagykövetség vezető szervei azonban egyáltalán nem ítélték el ezt a feketekereskedelmet. Így vélekedtek róla: „Miért szóljunk bele? A mieink közül egy sem csinál belőle olyan nagy üzletet, mint a jenkik."

Az amerikai nagykövetség azonban egyszer indított egy nagyszabású vizsgálatot, miután más ügyekből kifolyólag kiderült, hogy az amerikaiak széleskörű feketekereskedelmet folytatnak. Az amerikai nagykövetség vizsgálata természetesen nem bántotta a legfőbb üzérkedőket, de sikerült találni egy nem-diplomata bűnbakot, akit azután visszaküldtek az Egyesült Államokba. A brit nagykövetségnek még az sem volt fontos, hogy ilyesféle vizsgálatot indítson. Minden hasonló esetre megvolt a kész formula: „Mindig az oroszok a hibásak." Ez esetben a formula még egy ostoba szójátékot is tartalmazott Samson nevéről; ez a nagy, erős ember, ez a valódi Sámson, egy „Delila" fortélyainak áldozata lett. A pontos hasonlatért még messzebbre kellett volna visszanyúlni a bibliába, az első gyáva, felelősség alól kibúvó „diplomáciai" for-

muláig, melyet feljegyeztek — amikor Ádám azt mondotta: „Az asszony csábított bűnre!"

Samson és az amerikai üzérek leleplezése a törvényszéken csupán azzal a következménnyel járt, hogy ezután az amerikaiak már nem dicsekedtek oly nagy hangon egy-egy sikeres feketepiaci manőver után.

7

Egy másik bűnper, mely ugyancsak a moszkvai törvényszék előtt zajlott le, további fényt vet a nagykövetség szellemére.

A vádlott — George Bundock, a nagykövetség egyik nem-diplomata alkalmazottja — ezúttal sem jelent meg a bíróság előtt. A diplomáciai jog neki nem biztosított személyi mentelmet a letartóztatástól, mint Samsonnak, de könnyen rá lehetett bírni, hogy felhasználja a nagykövetség helyiségeinek biztosított területi mentelmet. Bundock ellen távollétében azt a vádat emelték, hogy nemibetegséggel fertőzött meg egy orosz lányt. A nagykövetség azonnal elterjesztette a maga nézetét az ügyről: „Persze, a lány volt a hibás. De akárhogyan áll is a dolog, azoknak az oroszoknak nincs joguk, hogy brit állampolgárokra rákényszerítsék a törvényeiket — különösen akkor, ha Nagybritanniában nem létezik ilyesféle törvény."

A nagykövetség állításainak kirívó hazugságáról csakhamar lehullt a lepel. Bundockot még a per megindulása előtt szovjet orvosok vizsgálták meg a nagykövetség orvosának, White dr.-nak a jelenlétében, és dr. White egyetértett a diagnózissal. Az orvosi vizsgálat minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy Bundock Angliában kapta a betegséget, mielőtt a Szovjetunióba jött volna; továbbá azt is, hogy *kezelés alatt állott*, miközben viszonya volt a lánnyal, tehát tudatosan és megfontoltan rontotta meg az egészségét.

Azért, mert Nagybritanniában az ilyesmit nem tartják bűnnek, a bűn mégis csak bűn marad, méghozzá különlegesen mocskos bűn, hiába nyujt menedéket a bűnösnek és adja rá áldását egy brit nagykövetség.

A törvényszék Bundockot távollétében kétévi börtönre ítélte. Ha oda mer állni a bírái elé és letölti a büntetését, 1949-ben már szabad ember lett volna; ehelyett továbbra is „a nagykövetség foglya" maradt, s egy lépésnyire sem merte kitenni lábát a védett területről. Legutoljára 1948-ban láttam Bundockot, amint a diplomaták társaságában koktélezett a király születésnapja alkalmából rendezett összejövetelen, a nagykövetség csaknem királyi pompájú termeiben. Nagyon jól beleillett a képbe; elmondhatta magáról, hogy ő nemcsak a politikai reakció pozitív híve, hanem a Wassermann-reakciója is pozitívnak találtatott.

Az olyan emberek személyes tevékenysége és jellembeli tulajdonságai, mint például Bundock, Samson, Graham és a többiek, akiket eddig említettem, önmagukban véve persze nem jelentősek. Viszont jelentős az, hogy őket — és másokat is, akiket unalmas lenne mind felsorolni — méltónak találják Ő Brit Királyi Felsége külügyéri állásainak betöltésére.

Mindez mérhetetlen kárt okoz a britek jóhírének szerte a világon. Arra kérem nem-angol olvasóimat, hogy honfitársaimat ne a Bundockjaink és ne is a Churchilljeink alapján ítéljék meg.

8

Samsonnak és Grahamnek az az állítása, hogy „kapcsolataik" vannak Moszkvában, némi magyarázatra szorul. A brit nagykövetség személyzetének minden tagjától elvárták, hogy ismerkedjen meg annyi szovjet állampolgárral, amennyivel csak lehetséges. Az alacsonyabb beosztásúak esetében ez a kérés igen ártatlanul hangzott:

„Tudja, helyes képet kell alkotnunk az országról. De ezek az oroszok átkozottul titkolóznak. Gyűlölnek minden idegent. Csaknem lehetetlen összebarátkozni az oroszokkal, de ha mégis sikerülne, lehetőleg tudja meg tőlük, hogy mi érdekli őket, mit szeretnek és mit nem szeretnek." A „bizalmas" személyzetnek adott utasítások persze szakszerűbbek és harciasabbak voltak.

Az az állítás, hogy nehéz összebarátkozni az oroszokkal és megtudni, mit szeretnek, mit éreznek, mit gondolnak és általában, hogyan élnek, szemenszedett hazugság. Nehéz *nem* összebarátkozni velük. Ámde a legalacsonyabb beosztású gépírónő is csakhamar rájött, hogy a nagykövetség azt nem tekinti „kapcsolatnak", ha elmondja, hogyan találkozott például egy vendéglőben valakivel, aki lelkesen tájékoztatta a Szovjetunió haladásáról a maga munkaterületén. Igazi kapcsolatnak csak olyan embert tartottak, aki nincs megelégedve a szovjet rendszerrel s akit esetleg rá lehet venni arra, hogy olyasmiről számoljon be, amiről nincs joga beszámolni egy külföldi nagykövetség alkalmazottja előtt.

E kapcsolatokra vadászó politika, eltekintve attól, hogy milyen bűnösek a rúgói, ellentmond a statisztika és a logika minden elvének, s esetleg egy harmadik világháború valószínűségét is növelheti, mert hamis képet nyujt maguknak a háborús uszítóknak is a kiszemelt ellenfelük erejéről.

Ha minden ilyen kapcsolatot feljegyeztek és statisztikailag megvizsgáltak volna, a napnál is világosabban kiderülne, hogy a szovjet rendszer ellenzéke csupán a forradalom előtti Oroszország utolsó csökevényes maradványaiból áll. A szociológusokat talán érdekelheti valamelyest ez a jelenség, de politikai szempontból annyi jelentősége sincs, mint az elcsökevényesedett emberi farkcsigolyának.

Ezek a maradványok olyan ritkák, hogy a nagykövetségen töltött időm javarésze eltelt, mielőtt egyetlen feljegyzésre érdemes példa adódott volna; s nagy nap

volt a nagykövetség életében, amikor Joe Dobbs, a tájékoztatásügyi előadó, Poston utóda, bejelentette, hogy sikerült kifognia egy igazi, élő orosz halat, akinek nem tetszik a szovjet rendszer.

Más diplomaták is állítottak már ilyesmit, és az embernek az volt az érzése, hogy úgy beszélnek, mint a horgász, aki „a markából kisiklott óriáshalról" áradozik. Dobbs azonban nemcsupán széles taglejtéseivel és ír ékesszólásával akart hatni a hallgatóira. Az az orosz hal, akit ő fogott ki, megígérte, hogy eljön ebédre és harmadik személyek jelenlétében újból elmondja a mondókáját. S így is történt.

A Dobbs-féle orosz, amennyire emlékszem rá, arisztokratikus külsejű, hatvan évnél idősebb ember volt, s az egyik moszkvai vasgyárban dolgozott. Elbűvölően negédes nosztalgiával tudott beszélni a moszkvai Jar-vendéglőről; a párizsi Prunier-étterem sole meunière-jéről; a velencei Szent Márk-téri Florian fagylaltjairól; a londoni Strand Simpson-éttermének rostélyosairól; a berlini Adlon-bár kozmopolitizmusáról; arról a gyönyörű kilátásról, amely a Bertolini-vendéglőből nyílik a nápolyi öbölre. Mindezt megtűzdelve francia-, angol-, olasz- és latinnyelvű szno b felkiáltásokkal.

És most? — kutyának való élet! A gyárának az igazgatója azelőtt közönséges szerelő volt. Mindenütt volt parasztok és volt munkások foglalják el a fontos közigazgatási állásokat és mégis — *c'est incroyable;* — a gyárban, ahol dolgozik, ezek a bugrisok valósággal extázisba jöttek, csupán azért, mert huszonöt százalékkal túlteljesítették a negyedévi termelési tervet. *O tempora! O mores!*

Nem közölhetnének vendéglátói a *Britanszkij Szojuznyik*-ban több cikket a királyi családról? — és több cikket a díszes angliai házakról és lakóik díszes életéről? Ó igen! Oroszországnak éppen erre van szüksége.

Bármennyire nevetségesen hangzik is, e zsémbes ichtiozaurusz-nak a szovjet rendszer ellen intézett egyéni

morgolódásairól részletes jelentés ment a londoni külügyminisztériumba. De a jelentés nem említette, hogy az eset csupán egy szempontból figyelemreméltó: annyiból, hogy tökéletes ellentéte a tipikusnak.

Sajnos, a külügyminisztérium értésére adja a diplomatáknak, hogy szívesen fogadja az ilyenfajta információt, s hogy egyébbel nem igen tud mit kezdeni. A karrierista diplomata azzal tömi a külügyminisztériumot, amit az kíván tőle; a külügyminisztérium elfogadja, amit „a helyszínre kiküldött emberétől" kap, és ennek megfelelően alakítja ki politikáját. Ilymódon jön létre a Szovjetunió anyagi és szellemi erejéről szóló hamis információk circulus vitiosusa.

Hányan is tömték tele magukat a multban az ilyesfajta veszélyes és téves információval, mely az „elaggott" orosz medvéről vagy az „ingatag" szovjet rendszer „Potemkin-féle új iparáról" és „papírtankjairól" szólt? Egymásután tolulnak nyelvünkre a nevek: a teuton lovagok — Károly svéd király — Napoleon — Churchill (amikor intervencionistái meg akarták gyilkolni a fiatal Szovjetuniót) — Hitler (hol is van most?) — és megint a vén, balkezes kalandor, Churchill. Hát sohasem tudnak tanulni, ő és izgága társai, a mult hibáiból? Úgylátszik, hogy nem. De meg lehet őket *tanítani*. S csak az egyszerű, józan nép taníthatja meg józan észre ezeket a „vezetőket".

9

Az a nyilvánosan tagadott, de következetesen aktív és ellenséges magatartás, melyet a külügyminisztérium tanúsít a Szovjetunióval szemben, egyre világosabbá vált előttem, amikor több eset alkalmával bepillanthattam, hogy úgy mondjam, „a kulisszák mögé".

Az egyik ilyen eset Edith Evans látogatásával kapcsolatos. Anglia legkiválóbb színésznője azért jött Moszkvába, hogy megnyisson egy dokumentumokból és

képekből álló kiállítást, amely a Shakespeare-darabok angliai előadásainak történetét mutatta be.

Edith Evans — habár, mint nekem mondotta, „nem politizál" — őszinte barátja a szovjet népnek és mélyen tiszteli a szovjet kultúrát, különösen a szovjet színházat. Amikor visszatért Londonba, Edith Evanst felkérték, hogy a Nők Sajtóklubjában számoljon be moszkvai tapasztalatairól. A külügyminisztérium meghallotta ezt és munkába lépett. Kiderítették, hogy a Central Office of Information (Központi Információs Hivatal) egyik tisztviselője, Kathleen Courlander, tagja ennek a klubnak, „felkérték" tehát, hogy vegyen részt az előadáson. Edith Evans — bár nem tudta, hogy egy külügyminisztériumi gyorsírókém jelenlétében beszél — egy szót sem szólt a politikáról. De az, amit a Szovjetunióban látott, *valóban* mély benyomást tett rá. S ha Edith Evansra mély benyomást tesz valami, akkor arról ő nemcsupán ékesszólóan és szellemesen, hanem nagyon meggyőzően is tud beszélni.

Kathleen Courlander jelentése felkavarta a külügyminisztérium csendes vizeit. Edith Evans semmit sem mondott, amit bárki is meg tudott volna cáfolni, de szavainak „ártalmas" hatását valahogy semlegesíteni kellett. A külügyminisztériumi és nagykövetségi okosak addig törték a fejüket, amíg valaki rá nem jött a megoldásra. Ralph Poston, a nagykövetség tájékoztatásügyi előadója éppen visszatért Londonba. A BBC-nél szerzett gyakorlata révén nagy beszédkészségre tett szert. Nem tudná kieszközölni a külügyminisztérium, hogy ugyanaz a klub őt is hívja meg egy előadásra? Dehogy nem.

Így aztán Ralph Poston, akit a külügyminisztérium gondosan kioktatott, beszámolt a *saját* moszkvai tapasztalatairól. De a BBC-nél elsajátított szellemeskedés nem ellensúlyozhatja egy Edith Evanshoz hasonló asszony nyilvánvaló őszinteségét. S noha Ralph Poston tudta, hogy mindaz a szemét, amit a Szovjetunióról elő tud adni, a lapok címszalagjára kerül, mint diplomatának kerülnie

kellett a könnyen cáfolható állításokat. Ezért magával vitte a feleségét, aki nem diplomata. Mary Poston a férje előadása után közvetlen csevegés formájában adta elő a maga két észrevételét, amit azután a sajtó is felkapott. Azt állította, hogy „Moszkvában gyakran látni, amint az emberek félmérföldnyi hosszú sort állnak", s hogy „a moszkvai viszonyok sokkal rosszabbak, semmint azt maguk (itt Angliában) el tudnák képzelni".

Mindkét kijelentés szemérmetlen hazugság. Moszkvában, még Postonék ottartózkodása idején is, csak a Lenin-mauzoleum előtt lehetett félmérföldes sorokat látni. Mary Poston második kijelentése különösen felháborította és undorral töltötte el sok nem-diplomata kollégámat, akik megbocsátanának esetleg fantasztikus túlzásokat is, de nem tudják megbocsátani az igazság bűnös, tudatos elferdítését*. Remélem, e kollégáim jó cél szolgálatába fogják állítani a hazugsággal szemben érzett utálatukat és — bármibe kerülhet is ez nekik a mai „szabad" Angliában — a maguk tapasztalatait ismertetve és az igazságot hirdetve a Szovjetunióról, gátat vetnek a hazugság áradatának.

Mary Poston sok érdekes dolgot elmondhatott volna a nőknek, akik hallgatták. Például ezt:

---

* Nemsokkal azután, hogy a fentieket leírtam, eszembejutott egy beszélgetésem Mary Postonnal és a férjével az ő moszkvai lakásukon. Mary Poston vadul kirohant a szovjet rendszer ellen; én válaszképpen néhány példát hoztam fel a Szovjetunió gazdasági haladására, amelyet, bár otthon hivatalosan tagadták, senki sem tagadhatott, aki a Szovjetunióban élt. Mary Poston erre azt mondta: „Ó igen! *Anyagi* dolgokban persze haladnak, de *szellemiekben* messze mögöttünk vannak." Úgylátszik, Mary Poston nem sorolja a szellemiek közé a kilencedik parancsolatot: „Ne mondj a te felebarátod ellen hamis tanúságot"! Mary Poston apja magas állást tölt be az anglikán egyházban — amely nemcsupán Anglia legnagyobb nyomortanyatulajdonosa, hanem egyúttal Anglia hivatalos gyámja is a „szellemiek" tekintetében. A megelőző fejezetben a szovjetellenes gyűlölet terjesztőit három csoportrao sztottam: 1. farkasok, 2. csahos kutyák, és 3. öntudatlan birkák. Mary Postont, amikor Moszkvában megismerkedtem vele, a birkák közé soroltam. Azóta kiérdemelte előléptetését, legalábbis a második csoportba. — *A. J.*

Mary Poston 1947-ben nagyon könnyen hazamehetett volna Angliába, hogy harmadik gyereke egy londoni szülőotthonban szülessen meg, nempedig Moszkvában, ahol Postonné már egy egészséges ikerpárnak adott életet. De sok diplomatafeleség szült Moszkvában, és áradozva beszéltek — bár „nem hivatalosan" — a szovjet klinikákon tapasztalt szakértelemről és kedvességről. Mary Poston, miután egy moszkvai klinikán megszülte szép, életerős fiát, maga is azt tanácsolta a többi várandós diplomatafeleségnek, hogy Moszkvában hozzák világra gyermeküket.

(A külügyminisztérium csak 1950 közepén ébredt teljesen tudatára annak a „felelősségnek", melyet a szovjetgyűlölet ebben a kérdésben is megkövetel tőle és elrendelte, hogy a brit uralkodó osztálynak a Szovjetunióban megfogant gyümölcseit ezentúl brit talajon kell világrahozni. Ez a rendszabály, melyet más szovjetellenes nagykövetségek is lemásoltak, egyes esetekben nemcsupán nagy kényelmetlenséget okozott és sürgős repülőutakat tett szükségessé, hanem az anyák életét is veszélyeztette.)

10

A külügyminisztérium szovjetellenes hadjáratainak gátlástalanságára másik példa a „szovjet feleségek" esete — azoké az orosz lányoké, akik a háború alatt brit állampolgárokhoz mentek feleségül Moszkvában. E szerencsétlen asszonyokról sokszázezer szót írtak (s ez a szám tízmilliókra emelkedik, ha beszorozzuk az ujságok példányszámával, melyek közölték őket); s én is csak azért újítom fel a kérdést, mert a brit sajtó még 1952-ben is néha mélyen beletúr a szovjetellenes mocsoknak e tömény trágyadombjába.

A háború alatt mintegy tizenhat orosz lány ment feleségül a Szovjetunióban szolgáló britekhez. A házaspárok többsége bölcsen elvált, miután a férj szolgálata lejárt a

Szovjetunióban. Az Angliába került párok házassága egyetlen esetben sem volt boldog, és több asszony visszatért a Szovjetunióba. Végül mindössze négy „szovjet feleség" maradt a moszkvai brit nagykövetség „védelme alatt". S a brit sajtó — nem törődve azzal, ami a többi esetben történt, és azzal sem, hogy gyakran maga közölt riportokat angol lányok és amerikai vagy Anders-féle lengyel katonák házasságának tragikus kimeneteléről — továbbra is azt követelte, hogy ezt a néhány asszonyt is engedjék Angliába!

Az asszonyok közül egy sem fogadta volna el a nagykövetség „védelmét", ha tudták volna, miért tukmálják rájuk annyi gátlástalan érv segítségével. De a diplomaták látták, hogy e nők magánéletét a sajtó könnyen szenzációvá fújhatja fel és szovjetellenes propagandára használhatja fel. Így hát ezeket a nőket kegyetlenül és embertelenül félrevezették, s azt mondták nekik, hogy csak a szovjet kormányt lehet kegyetlenséggel és embertelenséggel vádolni azért a helyzetért, amelyet kezdettől fogva a brit külügyminisztérium tervelt ki és hozott létre.

II

A brit nagykövetség diplomatáinak nemcsak a külügyminisztériumot „kötelességük" téves információval és mocskos rágalmakkal ellátni a Szovjetuniót illetően — ugyanezt a feladatot magán a brit kolónián belül is el kell végezniök.

E feladat abban állott — mint ők mondták —, hogy „fertőtleníteni" kell azt a sok alacsonyabbrangú alkalmazottat (a nagykövetség személyzetének nem-diplomata tagjait), aki saját szeme, füle és értelme tanúságának alapján kedvező véleményt alkotott a szovjet népről és a szovjet rendszerről.

„Fertőtlenítő előadássorozatot" rendeztek, melyen a kötelességszerűen megjelent alkalmazottak előtt diploma-

ták ismertették a nagykövetségnek különböző kérdésekben elfoglalt hivatalos álláspontját. Az alkalmazottak azonban oly sok megválaszolhatatlan kérdést tettek fel az előadóknak, hogy az ilyen összejövetelek nevetségbe fúltak és a nagykövetségnél töltött időm vége felé be is szüntették az előadásokat. Sajnos, ezeknek az előadásoknak más céljuk is volt — a „hűségvizsga" szerepét töltötték be, az FBI és a Gestapo módszerei alapján. Ha valamely óvatlan alkalmazott elárulta kérdéseivel, hogy függetlenül gondolkodik, neve a feketelistára került, s azóta Angliában eltávolították a kormánynál, a városi hatóságoknál és sok más helyütt viselt állásából.

Néhány hónappal azután, hogy otthagytam a nagykövetséget, ismét megindították a „fertőtlenítő előadásokat". Ennek, mint sejthető, három fő oka volt: a virágzó szovjet gazdaság és a hanyatló brit gazdaság közötti még nagyobb ellentét; a békemozgalom növekvő „veszedelme"; s végül, lelkileg elő kellett készíteni a briteket az amerikaiak által vezetett agresszió közelgő új szakaszára, melyet Koreában és másutt indítottak meg.

Egy ilyen előadáson a nagykövetség első titkára, akit találóan Warrnak hívtak*, azt mondotta, hogy Oroszország „a nemzetközi kommunizmust a háborús agresszió fegyverének használja". A hallgatóság egyik tagja, Robert Daglish, a *Britanszkij Szojuznyik* fordításokkal foglalkozó szerkesztője, magyarázatot kért e nyilvánvalóan megmagyarázhatatlan kijelentésre, s mivel ragaszkodott a logikus válaszhoz, Warr összefüggéstelen dadogásba keveredett.

Az előadóteremben (a sajtóosztály étkezőjében) körülbelül olyan megrőkönyödés támadt, mint a Dickens által leírt szegényház étkezőjében, amikor Oliver Twist „repetát kért". Bumble szerepében Joe Dobbs, a sajtóosztály vezetője sietett a megnémult szakács segítségére; de szellemi tápláléka pótadagjaként a fiatal Daglish mindössze

* War angolul annyi mint háború. — *Szerk.*

ennyit kapott: „Nem szabad firtatni a nagykövetség álláspontját ilyen kérdésekkel kapcsolatban." S Daglish fegyelmezetlen viselkedését jelentették magának a szegényház vezetőjének is — a nagykövetnek.

Másnap Daglish olyan jelenetnek lett a főszereplője, melyen bizonyára két kézzel fog kapni valamelyik angol filmrendező abban a boldog korban, amikor már nem a Wall Street ellenőrzi a brit filmipart . . .

Színhely: Ő Brit Felsége Rendkívüli Nagykövetének és Meghatalmazott Miniszterének tágas szentélye Moszkvában. A felvevőgép „végigfut" a szőnyeg hatalmas mezején, mely teljesen sík, legfeljebb a földgolyó általános görbületét követi. A gép egy pillanatra kitér balra, a távoli kandalló felé, melynek mélyén szinte elvész két hatalmas fahasáb, majd továbbmozog a szoba legmesszebb eső szöglete irányában, ahol Őkegyelmessége, Sir David Kelly ül — valóságos törpe, mahagóni íróasztalának roppant méreteihez képest, bár az íróasztal is eltörpül a szoba arányai mellett — a szobát ugyanis akkorára tervezték, hogy egy nagykövet kényelmesen gondolkozhasson benne.

Az íróasztal előtt, bokáig süppedve a puha szőnyegbe, a fiatal Daglish áll. Ahogy ott áll, szinte lerí róla, hogy a háború alatt négy évet töltött hazája szolgálatában a légierőknél. A gép „premier planban" mutatja Sir David táskás szemeit, melyek e pillanatban akut rosszalást árulnak el Daglisht illetően, általában pedig krónikus és az embergyűlölőkre jellemző rosszalást az egész élettel kapcsolatban. A felvevőgép „végigsiklik" a szaténtapétás falakon, melyeken a mennyezet magasságáig felakasztva, díszes keretben, jelenleg uralkodó és elhúnyt angol monarchák képei függnek — valamennyi nyugtalanul szorongatja kezében jogarát, országalmáját és a demokratikus uralom egyéb szimbólumait.

Viktória királynő és hercegi férje, VII. Edward király és Alexandra királyné, V. György király és Mary királyné, VI. György király és Erzsébet királynő, mind rosszalóan tekintenek a brit koronának e méltatlan ifjú alattvalójára,

aki a maga fejével mert gondolkozni — egy teljes évszázadnyi királyi nemtetszés zúdul rá, csak VIII. Edward király hiányzik, aki kevésbbé érdemes okokból szintén a maga feje után ment, trónját vesztette, s képe most a nagykövetség borpincéjében porosodik.

Míg a hangosfilm Ökegyelmessége szavait harsogja, melyek Viktória királynő és egybegyűlt utódai sértett érzelmeinek adnak hangot, a kép „átkopirozódik", s a háborús időket mutatja, amikor Daglish, Nagybritannia többi fiatal Daglish-évl együtt, éppígy kiérdemelte és semmibe se vette Hitler és Göring hasonlóképpen összpontosított rosszalását. Nagybritannia fiatal Daglishjeinek képviselője most minden oldalról kereszttűzben áll, de keményen tartja magát. Ha Ő Háborús Felségeik és Kegyelmességeik újabb háborút akarnak, vagy meg kell győzniök a fiatal Daglisheket egy ilyen háború szükségességéről, vagy Őfelségeiknek és Ökegyelmességeiknek, akár halottak akár félhalottak, a maguk szakállára, egyedül kell harcolniok. Viktória királynő összepréselt, festett ajkai kissé szétnyílnak, amint ismét elrebegi történelmi mondását: „Mi ezt egyáltalán nem tartjuk mulatságosnak"; Sir David Kelly háromdimenziós képe, mintha valamelyest kigyulladna benne az élet szikrája, a következőket mondja: *„Daglish úr, vagy elfogadja a hivatalos álláspontot minden hasonló kérdésben, vagy el kell hagynia Moszkvát. S hozzá kell tennem, hogy a mi eljárásunk önnel szemben semmi ahhoz képest, ami az amerikai nagykövetségen történt volna hasonló körülmények között."*

Daglish nem fogadta el a hivatalos álláspontot, mely szerint úgy kell gondolkodnia, ahogy megparancsolják neki, és Moszkvából sem távozott el.

Később, a *Pravdá*-ban írott cikkében, Daglish elmondta, hogy a moszkvai brit nagykövetségen rájött, hogy a magasabbrangú tisztviselők csupán szovjetellenes hazugságok és gyűlölet kitalálásával és terjesztésével foglalkoznak; hogy e tisztviselők segítenek a brit kormánynak az otthon élő angolok félrevezetésében, valamint

abban, hogy a Daglish nemzedékéhez tartozó fiatalembereket egy új háborúba taszítsák; hogy választania kellett: vagy szovjetellenes, háborús célok szolgálatába állítja orosz nyelvtudását és fényes karriert fut be, vagy csatlakozik a háború ellen vívott küzdelemhez. Cikke végén leszögezte elhatározását, hogy részt vesz „a békéért és a Szovjetunióval való barátságért folyó harcban, akármilyen nehéz is ez a harc".

Akaratlanul is össze kell hasonlítanom Daglish esetét az enyémmel. Robert Daglish körülbelül fele olyan idős, mint én. Konzervatív környezetből származik; én pedig már a születésem előtt is baloldali voltam. Daglish dicsőségére válik, hogy nálam sokkal fiatalabban jutott el e nehéz és kemény elhatározásra; de bár én idősebb fővel álltam a béke aktív harcosainak sorába, biztos vagyok benne, hogy engem is éppoly szívesen fogadnak, mint őt, és senkinek az idejét sem akarom azzal vesztegetni, hogy mentegetőzöm a késésem miatt. Ami mindkettőnkben megvan, a fiatal Daglish-ben és bennem, az öreg Johnstoneban, az megvan sokszázmillió fiatal és öreg emberben — az a felismerés tudniillik, hogy a béke nem az istenek adománya; harcolni kell érte, mint Daglish mondotta, „akármilyen nehéz is ez a harc".

12

Daglish-t és sok más britet, aki megundorodva otthagyta jólfizetett állását, 1950 márciusában a nyilvánosság előtt vad támadás érte, melynek értelme akkor még nem volt egészen világos. Később kiderült, hogy ezzel kezdték meg azt a nagyszabású új kampányt, mely a hivatalos állásokban alkalmazott haladó elemek elbocsátására irányult, s ez volt az előjátéka egy másik (és abban az időben titkos) kampánynak, mely a legszégyentelenebb katonai agresszióval szolgálta a Wall Street csendesóceáni „védelmét".

Minthogy a tisztogatási kampány főként magánszemélyek bűnös megrágalmazásán alapult, Angliában azon a kiváltságos helyen indították meg, amelyre egyedül nem vonatkoznak a bűnös rágalmazásról szóló törvények — a Lordok Házában, ahol, 19 és fél évszázaddal Krisztus születése után, minden gazember vagy őrült, aki főrendnek született vagy megvásárolta ezt a címet, bárkit megtámadhat és senkinek sincs módja a védekezésre. A fő rágalmazó a külügyminisztérium egykori feje, Lord Vansittart volt. (Vansittart a két háború között irányította a külügyminisztériumot, amikor az támogatta a hitleri Németország újrafelfegyverzését; a háború alatt a német nép *kiirtását* követelte; a háború után ő állt az élén annak a kampánynak, amely a nyugatnémetországi ki nem irtott nácik újrafelfegyverzését hirdette, hogy aztán ezek segítségével kiirtsák a szláv népeket.)

A gyalázkodás hevében Vansittart két külügyminisztériumi titkot is kikottyantott.

Először bevallotta, hogy a *Britanszkij Szojuznyik* „groteszk és haszontalan ujság" (vagyis semmi hatása sincs a szovjet olvasókra és nem köti le az érdeklődésüket). Ez a kijelentés, amint a későbbiekben rá fogok mutatni, homlokegyenest ellenkezett a *Britanszkij Szojuznyik* hanyatlásának és bukásának hivatalos, de hazug magyarázatával.

Másodszor, Vansittart azt mondta: „Ha a kormány úgy véli, hogy fenn kell tartania . . . a *Britanszkij Szojuznyik*-ot és más kulturális intézményeket a vasfüggöny mögött, akkor küldje a hidegháború tapasztalt szakértőit" ezekhez az intézményekhez. Ezzel Vansittart akaratlanul is nyiltan elismerte, hogy (mint már rámutattam) „a brit kulturális intézmények a vasfüggöny mögött" egy meg nem üzent háború aktív, ellenséges ügynökeinek fedőszervét alkotják.

A „kultúra" szó ebben az összefüggésben körülbelül ugyanazt jelenti, mint a diftéria és más betegségek bacillusainak kultúrái, melyeket a baktériumháború japán

szakértői tenyésztettek ki laboratóriumaikban — azok, akiket azóta a Wall Street ázsiai „kultúr"-ügynökei feloldoztak bűnük alól és besoroztak a maguk táborába.

13

Persze, helytelen volna azt állítani, hogy a szovjetellenes diplomáciai világban a moszkvai brit nagykövetség töltötte be a központi fogaskerék megtisztelő szerepét; ez a dicsőség vitán felül az amerikai nagykövetséget illeti meg. S a brit diplomatákat állandóan figyelmeztették is, hol finoman, hol kevésbbé finoman, hogy kik az igazi főnökeik. A két csoport legfőbb „baráti" köteléke közös szovjetgyűlöletük volt; de valódi érzelmeiket egymással szemben abból lehet megítélni, hogy a brit nagykövetségen éppoly népszerűek voltak az amerikaellenes gúnyolódások, mint a szovjetellenesek — és fordítva.

Különösen a nem-diplomata britek között okozott gyakori visszhangot az a felháborodás, melyet odahaza az Angliát megszálló jenki bombázórajok, valamint a „Nagybritanniába érkező amerikai missziók" végtelen sorozata váltott ki. Sok ilyen misszió az előkelő és nagyképű Grosvenor Square oszlopos épületeiben ütötte fel főhadiszállását, a londoni amerikai nagykövetség körül. Ha egy londoni a Grosvenor Square-re került, úgy érezte, mintha idegen területre lépett volna. Ez a tér az „Eisenhower Platz" gúnynevet kapta, s a németes hangzású elnevezés találóan fűzi össze jelenlegi „szövetségesünket" tegnapi ellenségünkkel.

Magasabb moszkvai diplomáciai körökben természetesen „betartották az illemszabályokat", és nem volt nyilt angol-amerikai összeütközés. Több esetben megtörtént azonban, hogy az egyik nagykövetség felkérte a másikat, dorgálja meg személyzetének valamelyik tagját, aki angolellenes, vagy amerikaellenes megjegyzéseket tett. Jómagam is részesültem ilyen dorgálásban,

habár sokkal jobban tisztelem az igazi Amerikát, mint akármelyik brit diplomata.

Egy fiatal amerikai fordító arról panaszkodott a Sajtóklub bárjában, hogy Nagybritannia nem támogatja eléggé Amerikát a Szovjetunió „keménykezű elintézésében", s hogy belőlünk, britekből, hiányzik a kellő harci szellem. Azt feleltem, ennek valószínűleg az az oka, hogy a britek kevésbbé lelkesednek egy olyan háborúért, melyben Nagybritannia ismét az első vonalban állna, Amerika pedig ismét „a demokrácia arzenáljának" jövedelmező állását töltené be. Az amerikai fordító erre panaszt tett az amerikai tájékoztatásügyi előadónál, aki erre panaszt tett az amerikai nagykövetség követi rangú beosztottjánál, aki erre panaszt tett a brit nagykövetség követi rangú beosztottjánál, aki erre panaszt tett a brit tájékoztatásügyi előadónál, aki erre panaszt tett nálam. Valószínűnek tartom, hogy egyetlen tömör szóból álló, csöppet sem diplomatikus válaszom nem ment végig mindezeken a fokozatokon!

Ennek ellenére sokkal több alkalmam volt megismerkedni a moszkvai amerikai diplomaták nézeteivel, mint a legtöbb angol diplomatának — talán azért, mert skót vagyok. Bár az amerikai és angol diplomaták között nincs nagy különbség, az amerikaiak legalább őszintébbek voltak az angoloknál, kevésbbé képmutatóak — és minden bizonnyal szégyentelenebbek.

Mielőtt a moszkvai amerikai diplomatákat megismertem volna, sohasem találkoztam személyesen az embereknek olyan csoportjával, melyből a szégyenérzetet szinte gyökerestül kiirtották. Az amerikai nagykövetségen minduntalan hallani lehetett ilyen megjegyzéseket: „Ha eljön az idő, hogy «felvágjuk a dinnyét», szeretném megkaparintani magamnak a dnyeperi vízierőművek igazgatói állását. Öregem! Hogy az az állás milyen jól járna velem — s hogy én milyen jól járnék azzal az állással!" Ilyenkor mindig eszembe jutottak az „űrrakétáról" szóló amerikai

kalandtörténetek ifjú olvasói, akik arról álmodoznak, hogy mennyi arany lehet a holdban.

Bármennyire gyűlölik és irigylik is az angol diplomaták a Szovjetuniót, több okuk is van rá, hogy kevésbbé lelkesedjenek egy kalandor háborúért, mint az amerikaiak. Jól tudják, hogy a brit oroszlán semmiféle zsákmányból sem kapna oroszlánrészt, — még a sakál részénél is kevesebb jutna neki. Azt is tudják, hogy a gombnyomással elintézhető háború elméletének legoptimistább amerikai hirdetői sem ígérnek olyan sértetlenséget az angliai Birminghamnek, mint amilyet oly elhamarkodottan az alabamai Birminghamnek ígérnek.

Azonkívül, még mindig nagy különbség van a brit nép és az amerikai nép „lélektani felkészültsége" között. Nem mintha az amerikai nép lelkileg máris fel volna készülve egy szovjetellenes háborúra. Ettől, szerencsére, nagyon messze van. De kár volna tagadni, hogy az amerikaiakat sokkal előbbre hajszolták már a fasizmushoz és a háborúhoz vezető úton, mint a briteket. Az Egyesült Államok háborús propagandagépezete sokkal hatalmasabb és sokkal jobban van megszervezve; azonkívül, sokkal kevesebb belső ellenállást kell leküzdenie. Amerika még nem tapasztalta a modern hadviselés borzalmait a maga területén. Nemcsupán a gazdagok, de sok amerikai dolgozó is „profitált" — vagy legalábbis azt hitte egy ideig — a távoli vidékeken dúló háborúkból.

Az amerikai nagykövetségnek nemcsak a vezetőiről, de sok alacsonyabbrangú alkalmazottjáról is kiderült, amikor néha nemhivatalosan érintkeztek a britekkel, hogy mennyire megfertőzte őket az „amerikai felsőbbrendű ember" kultusza. A kevésbbé értelmeseket a filmek és rajzsorozatok badarsága szédítette meg, a bolygók között röpködő „űrrakétákkal", melyeket színtiszta amerikai szuperhősök kormányoznak. A magasabbrangúak folyékonyan idéztek az újsütetű és felmelegített filozófiák roppant tömegéből, melyek mind azt bizonygatják, hogy a Történelem, a Természet és Isten — különböző ízléseknek

megfelelően, különböző arányban — összefogott, hogy a huszadik századot amerikai századdá tegye.

Bár egymást követték a szokásos obligát összejövetelek, melyeken a brit és amerikai diplomaták kötelesek voltak részt venni, a fiatalabb amerikai Herrenvolknak — a moszkvai angol-amerikai béke szerencséjére — aránylag ritkán adódott alkalma közölni a britekkel, hogy hanyatló fajnak tartja őket.

A brit nagykövetség alacsonyabbrangú személyzete túlnyomórészt nőkből áll; az amerikai nagykövetségé túlnyomórészt férfiakból. Természetes volt tehát, hogy az amerikai ifjak az angol lányok után „jártak". „Utánjárásuk" azonban, büszkén állíthatom, nemigen volt sikeres. Az angol lányoknak tett gyakori ajánlatok, melyek „baráti Marshall-segély" néven váltak ismertekké, rendszerint udvarias visszautasításra találtak — a brit büszkeségnek az a válfaja nyilvánult meg ebben, melyet az ember elvárhat, mondjuk, egy szerény, húszéves gépírónőtől, de nem várhat el egy arisztokratikus Churchilltől vagy egy lakájszellemű Morrisontól.

14

Emlékszem rá, hogy egyszer csaknem nyilt szakadásra került sor a két „szövetséges" nagykövetség között — arról volt szó, hogy angolellenes kémkedéssel vádoltak egyes amerikaiakat, mégpedig egyáltalán nem alaptalanul. Azért térek itt ki rá, mert, amennyire tudom, sok hasonló eset közül ez volt az első.

A brit kormány egy szigorúan bizalmas memorandumban erélyesen felszólított egyes gyarmatokat és függő területeket, hogy „dollár"-olaj helyett „sterling"-olajat vásároljanak. E memorandum egyik másolatát ügynökeik által ellopatták az amerikai monopóliumok, melyeknek erkölcsi felfogása és üzleti módszerei megkövetelik, hogy költséges kémszolgálatot tartsanak fenn a maguk céljaira.

Ezzel kipattant a szikra egyfelől a két moszkvai nagykövetség, másfelől Washington és London között. Később, amikor a hír bekerült a két ország sajtójába, az amerikai sajtó azzal vádolta a briteket, hogy „elfogadják a Marshall-terv keretében adott dollárjainkat, azután meg el akarják lopni a piacainkat". A brit sajtó, amely szintén hű a maga olajmonopóliumaihoz, így válaszolt: „Amerika azt mondja, hogy csökkentenünk kell dollárdeficitünket, és ha megfogadjuk a szavát, kémkedik utánunk és ránktámad."

Ezzel az incidenssel kapcsolatban — mely egyik előjele volt az iráni olaj körül 1951-ben és 1952-ben lezajlott angol-amerikai civakodásnak — hangzott el először a brit lapokban az „atlanti hidegháború" kifejezés. Most már alig múlik el nap anélkül, hogy valami kisebb összetűzésre vagy nagyobb csatára ne kerülne sor ebben a hidegháborúban, melyet a nagyobbik hidegháború úgynevezett szövetségesei vívnak egymás ellen, akár piacok, akár háborús kalandok miatt. A nagy tolvajok között nincs helye sem tisztességnek, sem békének; s ha a tolvajok összevesznek, a becsületes, békeszerető ember visszaszerzi saját tulajdonát.

HATODIK FEJEZET

A „BRITANSZKIJ SZOJUZNYIK" HANYATLÁSA ÉS BUKÁSA

I

Bár a *Britanszkij Szojuznyik* ma már halott, és közönsége, amely sohasem érdeklődött iránta túlságosan, valószínűleg csak homályosan emlékszik rá, a lap belső történetének közvetlen hatása van a mai eseményekre is.

A *Britanszkij Szojuznyik*, a brit kormány Moszkvában nyomtatott, orosznyelvű hetilapja, jelentős helyet foglalt el a hivatalos propagandisták terveiben, de azért persze, csupán egyike volt annak a sokszáz propagandaeszköznek, melyet egyetlen hatalmas szervezet ellenőrzött, s amely a világ különböző fontos pontjain ugyanazt az általános célt szolgálta. A *Britanszkij Szojuznyik*-nál szerzett tapasztalataim nemcsupán ennek az egy kiadványnak a titkos céljait tárták fel előttem, hanem azt is megmutatták, hogyan működik a lap mögött álló hatalmas szervezet. E szervezet a maga árujának egyik sokra tartott kicsinybeni eladóját veszítette el, amikor a *Britanszkij Szojuznyik* 1950 második felében mind képletes, mind konkrét értelemben csődbe ment; de maga a szervezet még mindig működik — még mindig folytatja kábítószerének nagybani terjesztését.

Amikor a *Britanszkij Szojuznyik* első száma megjelent, 1942-ben, látszólag semmi ellentmondás nem rejlett a lap címében, vagy a fejlécén közölt rajzban, amely egy brit és egy szovjet katonát ábrázolt, amint egymás mellett menetelnek, mindegyik a hazája zászlajával. A lap elég hű képet nyujtott a szovjet olvasóknak a brit nép háborús erőfeszítéseiről, a bombázások szörnyű napjaiban tanúsított hősiességéről, céljairól és törekvéseiről, valamint a Szovjetunió iránt érzett barátságának számos megnyilatkozásáról és csodálatáról a Vörös Hadsereg iránt, amely megmentette Nagybritanniát a Wehrmacht legkegyetlenebb csapásaitól.

A *Britanszkij Szojuznyik* azonban már e kezdeti időkben is kettős szerepet játszott, bár e kettősség csak sok évvel később lepleződött le véglegesen. A lap legfőbb, tiszteletbeli, felelős szerkesztője a háború idején Anglia miniszterelnöke, Winston Churchill volt. Hadd idézzünk itt két párhuzamos és csaknem egyidejű kijelentést, melyet 1942-ben tett a *Britanszkij Szojuznyik* kétszínű főszerkesztője:

„A szívem vérzett Oroszországért. Úgy éreztem, hogy nekünk, (Nagybritanniának és Nagybritannia fegyveres erőinek) vele kellene szenvednünk, s hogy a terhek egy részét le kellene vennünk a válláról."

„Mérhetetlen katasztrófa lenne, ha az orosz barbarizmus megfojtaná . . . Európa régi államait. Bízom abban, hogy az európai család teljesen egységesen fog fellépni egy Európai Tanács . . . egy Európai Egyesült Államok keretében."

Az első idézet ama sablonos „üzenetek" egyikéből való, melyeket Churchill a *Britanszkij Szojuznyik*-ban tett közzé; a második (ezt 1949-ig titokban tartották, ekkor azonban Churchill egyik csatlósa, Harold Macmillan, meggondolatlanul idézte) egy „szigorúan bizalmas" memorandumból, melyet Churchill a brit és az amerikai kormányhoz intézett (ez utóbbi természetesen az „Európai Egyesült Államok" kifejezést úgy értelmezte, hogy az az „Egyesült

Államok Európáját" jelenti). A memorandumot többek között helyeselte Clement Attlee és Ernest Bevin is, akik, miután később a *Britanszkij Szojuznyik* társfőszerkesztői lettek, hevesen tagadták, hogy a háború alatt egy szovjetellenes blokk kitervelésével ilyesféle árulást követtek volna el.

A háború utáni években a *Britanszkij Szojuznyik*nak mind a címe, mind a nyiltan hirdetett céljai megmaradtak, habár a lap egész hangja fokozatosan átalakult, s ezt minden olvasója észrevette. Később a *Britanszkij Szojuznyik* cím nemcsupán a „szövetséges" szóból űzött gúnyt, hanem a „brit" szó használatával is megsértette minden tisztességes brit ember önérzetét.

2

1947 januárjában ajánlották fel nekem és fogadtam el a *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztői állását. Elődöm, Horace White, valamivel korábban hagyta el Moszkvát, és brit tájékoztatásügyi előadó lett Teheránban.

Több okból, mely a laikus előtt nem nyilvánvaló, a *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztői állása egyike volt az angol ujságírás legzsírosabb posztjainak. Az alapfizetés önmagában véve is meghaladta a nagy brit napilapok sok igazgatójának összjövedelmét, holott e lapok hetenként *kétszázötvenszer* annyi példányban jelentek meg, mint a *Britanszkij Szojuznyik* — az ujságírók fizetése pedig rendszerint valamelyes összefüggésben van a lapjuk példányszámával! E csinos alapfizetést azután több mint kétszeresére emelték a sokféle külön juttatások, a jövedelmiadó-kedvezmények, az ingyen lakás és más előnyök.

Ami engem illet, azt tapasztaltam, hogy bár sokkal fényűzőbben éltem, mint ahogy egyébként szándékomban lett volna, képtelen voltam évente kevesebbet *megtakarítani*, mint amennyi mondjuk egy angol egyetemi előadó *összjövedelmének háromszorosa.*

Vajjon milyen hasznot várt a külügyminisztérium ekkora befektetés után? — kérdezhetnék. Igaz, bizonyos szakmai követelmények korlátozták a figyelembevehető jelöltek számát, de a magas fizetésnek mégsem ez a fő oka, hanem a következő: a külügyminisztérium ravaszul gyanítja, hogy sok beosztott ujságíró — akiknek a száma természetesen sokkal magasabb, mint a „megbízható" igazgatóké, politikai cikkíróké, külpolitikai rovatvezetőké stb. — nem lelkesedik a kormány reakciós politikájáért. Ezért (így okoskodik a külügyminisztérium) olyan zsíros jövedelmet kell felajánlanunk, hogy egyetlen „baloldali értelmiségi" se dobja sutba bolond fővel politikai aggályoskodásból.

Elődöm a lap főszerkesztői állásában, Horace White, ilyen „baloldali értelmiségi" volt. Úgy viselkedett, ahogy a külügyminisztérium várta és elő is lépett: megkapta a teheráni állást. Jelenleg Ciprus szigetén tartózkodik, magas fizetést élvez és várja tekintélyes nyugdíját — mindez azért jár neki, mert igyekszik meggyőzni az engedetlen ciprusiakat arról, hogy a brit gyarmati uralom és a szigetnek amerikai bombázótámaszponttá változtatása valóságos mennyei áldás a számukra.

(Horace White még moszkvai tartózkodása idején könyvet írt a *Britanszkij Szojuznyik* kezdeti időszakáról. E könyv csak igen kevés és halvány „baloldali értelmiségi" kritikát tartalmazott. A külügyminisztérium, amely különben hevesen tagadja, hogy ilyesmihez joga volna, vagy ilyen jogokat gyakorolna, megtiltotta White könyvének a kiadását. Azért említem ezt meg, mert ugyanaz a külügyminisztérium azt állította az angol rádió útján, hogy „a brit demokrácia és sajtószabadság rendszerében" kedvemre elmondhattam volna mindent, amit csak akartam, akár a legkeményebb bírálatot is, anélkül hogy ezért szám-űznöm kellett volna magamat!)

Közvetlenül Moszkvába indulásom előtt körülbelül egy hónapot töltöttem Londonban azoknál a kormányszerveknél, melyek a *Britanszkij Szojuznyik*-ot irányították, hogy „megtanuljam a dörgést". E szervek a következők voltak: az EEID (Eastern European Information Division of the Foreign Office — a Külügyminisztérium Keleteurópai Információs Osztálya) és a COI (Central Office of Information — Központi Információs Hivatal) sajtóosztálya. Ez utóbbi készíti elő a kormány valamennyi szerve számára a kiadásra szánt anyagot.

Az EEID vezetője, Ian Grey, közölte velem, hogy az illetékes szerv (az MI.5) tüzetesen kivizsgálta a multamat. Politikai szimpátiáim csaknem akadályt okoztak, de az legalább biztos volt, hogy sohasem követtem el azt a megbocsáthatatlan bűnt, hogy bárhol is csatlakozzam a kommunista párthoz. Grey, egy ausztráliai származású ember, aki régóta elvesztette már azt a nyerseséget és nyiltszavúságot, melyet mi, hazai britek, az ausztráliaiak jellemvonásának tartunk, jóindulatúan ugratott politikai nézeteim miatt; de aztán egy hatásos fordulattal komolyabb hangot ütött meg, és biztosított róla, hogy a külügyminisztérium tiszteletben tartja alkalmazottai meggyőződését. Végül egy korai keresztény mártír hangján hozzátette: „Mi őszintén igyekszünk baráti kapcsolatokat teremteni azokkal az oroszokkal, de ők erre egyszerűen nem úgy reagálnak, mint a normális emberek. Egy csöppet sem lehet megbízni bennük. Meg vagyok győződve róla, hogy az ön munkája és élete a moszkvai nagykövetségen fel fogja nyitni a szemét." *(Nem is tudja, milyen igaza volt, Ian Grey!)*

Ezután áttérve a hivatalosabb hangra, Grey megmagyarázta, hogy általában az EEID irányítja a *Britanszkij Szojuznyik* politikáját, bár a nagykövetség teljes mértékben fel van hatalmazva arra, hogy döntéseket hozzon a helyszínen; a kiadásra szánt anyag előkészítéséért

és Moszkvába küldéséért azonban a COI felelős. Hamarosan megtanultam, hogy e két szervezet között állandó bürokratikus cívódások folynak, mindegyik azzal vádolja a másikat, hogy túl nagy a személyzete és beleavatkozik a másik szervezet hatáskörébe, hogy ezzel igazolja személyzetének magas létszámát. Később rájöttem, hogy *mindkét* szervezetnek túlnagy a személyzete, azután pedig arra, hogy, ha a brit nép érdekeit vesszük figyelembe, *bármilyen* kislétszámú személyzet is túlnagy e szervezeteknek.

A *Britanszkij Szojuznyik*-nál viselt főszerkesztői állásomnak volt egy pár furcsasága. Amikor a laphoz kerültem, egy szót sem értettem oroszul és még a cirill ábécéhez sem konyítottam — azt hiszem, én voltam az egyetlen főszerkesztő a világon, aki egyetlen szót sem tudott elolvasni saját kiadványából. Azonkívül az én lapom volt az egyetlen „nyugati" ujság, melyet a Szovjetunióban nyomtattak és adtak ki. Technikai kérdésekben közvetlenebbül ellenőrizhettem a lapomat, mint a legtöbb főszerkesztő a magáét; politikai kérdésekben azonban az irányító hatóságok egész szövevénye állott fölöttem.

Ezek közül az első a tájékoztatásügyi előadó volt; azután következett a nagykövet (akit rendszerint a követ képviselt); végül Londonban a külügyminisztérium és a COI.

Bár a COI minden politikai kérdésben alá van rendelve a külügyminisztériumnak, a gyakorlatban a COI szolgál a hivatalos Nagybritannia hangjának szócsövéül szerte a világon. Ez a feladat nem volna nehéz, ha egyenes, becsületes feladat volna, de a hivatalos Nagybritannia hangjának sokféle hasbeszélő és akusztikai trükkel kell élnie; másként kell szólnia emitt és másként amott; másként ma és másként holnap. Részben ez magyarázza meg, hogy a COI-nak az az osztálya, amely a *Britanszkij Szojuznyik*-ot „táplálta", miért volt aránytalanul nagy egy hetenként egyszer, tizenkét kis oldalon megjelenő ujsághoz képest. Egyetlen becsületes, tehetséges ujságíró, egyetlen becsületes, tehetséges segéderővel, egyetlen becsületes, következetes politikai irányvonalat követve, maga

is elvégezhette volna azt a munkát, amely zsíros állásokat biztosított húszszor annyi bürokratának, aki ujságírónak tüntette fel magát.

Vegyünk egy példát: A *Britanszkij Szojuznyik* címoldalát rendszerint annak szentelték, amit könnyedén az angliai hírek heti összefoglalásának neveztek. Ez az összefoglalás nem volt egyéb, mint a hivatalos nyilatkozatokból és a londoni sajtó cikkeiből kivágott részek egyvelege. Ha becsületes hírek becsületes összefoglalása lett volna, akármelyik képzett ujságíró egy óra alatt megcsinálhatta volna, ollóval, ragasztóval és ceruzával. A COI azonban tizenöt guineát fizetett egy ilyen kétezerszavas, nem eredeti cikk összeállításáért. Normális kereskedelmi tarifa szerint ezt a munkát tizenötszörösen túlfizették.

A munka végeredménye pedig a tendenciózusan összeválogatott statisztikák unalmas listája volt, melyről naív módon azt remélték, hogy meg fogja győzni a szovjet olvasókat Nagybritannia közgazdaságának egészséges voltáról. Ha például az egyik héten csökkent a szén- és acéltermelés, az egyveleg összeállítója átsiklott a szén és az acél fölött és addig szimatolt köröskörül, amíg kiderítette, hogy a rádióalkatrészek vagy a pamuthulladék vagy — akár hiszik, akár nem! — a tenniszlabdák termelése némi emelkedést mutatott, ami új exportpiacok hatalmas perspektíváit tárta fel (az egyvelegíró előtt). Az összetermelés számadatait nem a háború előtti évek átlagával vagy csúcsteljesítményeivel hasonlította össze, hanem kiválasztotta azt az évet, amely a legkedvezőbb összehasonlítást tette lehetővé.

Képtelenség volna azt állítani, hogy a nemzeti gőg vagy éppen a nyers sovinizmus ösztönözte a COI-t ilyen és ehhez hasonló ferdítésekre — ennél is képtelenebb azonban a COI valódi célja: az a fantasztikus remény, hogy sikerül irigységet keltenie a szovjet állampolgárokban Nagybritannia gazdasági élete iránt és elégedetlenséget a sajátjukkal szemben!

Ami áll a címoldalon közölt „legfrissebb" távirati hírekre, az áll a többi cikkre is, amely a belső oldalakon látott napvilágot, habár e cikkek rendszerint finomabb kidolgozású termékek voltak, minthogy több idő állt elkészítőik rendelkezésére.

E cikkek Nagybritannia gazdasági, közigazgatási, nevelési, jogi rendszerével és más hasonlókkal foglalkoztak, s megírásukkal az egyes területek legügyesebb és legdrágább szakíróit kellett megbízni. De még ezek a szakértők sem írhattak úgy, ahogy rendszerint a Fleet Street számára írni szoktak, s a COI szakértőinek hosszú értekezleteken külön ki kellett oktatniok őket (idézem a COI hivatalos kifejezését) „a szóbanforgó olvasóközönség különleges követelményeiről". Ezzel akaratlanul is elismerték a szovjet olvasók intelligenciáját. A szokásos könnyű hazugságokat, melyeket a Fleet Street minden kifogás nélkül, sőt szívesen fogad, a kritikusabb szovjet közönség megvetéssel utasítaná vissza! A másik lehetőség, hogy tudniillik egyszerűen az igazat írják meg ezek a cikkek, persze még súlyosabb bűn volt a COI szemében. A kutyaszorítóból rendszerint az volt a kiút, hogy nagy szakértelemmel alkalmaztak egy régi trükköt: valamilyen féligazsággal végeztetik el a teljes hazugság aknamunkáját. Például:

Annak az állításnak az igazolására, hogy „Nagybritannia a kiskapitalisták egyetlen boldog kis családja", a COI azt a tagadhatatlan tényt szokta felhozni, hogy 23 millió britnek van bankbetétje. Azt azonban már nem szokta megemlíteni, hogy e betétek a munkásoknak rossz napokra összekuporgatott pennyjeiből és shillingjeiből állnak, s hogy még e szánalmas betétek összege is tragikus ütemben csökken, évenkint 63 millió fonttal.

S míg a COI a ritka és egyáltalán nem jellemző béremelésekre hivatkozott annak igazolására, hogy „gazdag és szegény között állandóan csökken a szakadék", csak az

angol pénzügyi szaklapok adtak hírt arról, hogy az ország tőkéje a háború előtti idők óta egyre kevesebb kézben összpontosul (holott már akkor is az összlakosság félszázaléka rendelkezett Nagybritannia tőkéjének 40 százalékával). A *Britanszkij Szojuznyik*-nál viselt főszerkesztőségem utolsó évében a pénzügyi sajtó közölte — de a *Britanszkij Szojuznyik* nem közölte! —, hogy a nagybritanniai részvénytársaságok profitja 12 hónap alatt 35 százalékkal emelkedett. Ez a hír — és több más hasonló hír a következő években — inkább megfelelt a COI amerikai kiadványainak, melyekre abban az időben azt a feladatot osztották ki, győzzék meg az amerikai üzletembereket arról, hogy a kapitalizmus teljesen szilárd a „szocialista" Nagybritanniában.

A COI kábítószergyárának ravaszságát, ahogy egy féligazsággal szemenszedett hazugságot tud mondani, jól példázza az a kép, melyet a brit adórendszerről nyujtott. Eszerint a brit adórendszer „a közös teherből sokkal nagyobb részt rak a gazdag vállára, mint a szegényére". Betű-szerint megint csak igaz, hogy Smith, a munkás, aki homloka verejtékével évi 250 fontot keres, arányosan sokkal kevesebb *közvetlen* (jövedelmi) adót fizet, mint a tőkepénzes Jones, aki egyáltalán nem dolgozik évi 25 000 fontos jövedelméért. (Feltéve persze, hogy Jones ama gazdagok közé tartozik, akik *egyet sem* használnak fel a rendelkezésükre álló könnyű módszerek közül, melyekkel az adótörvény kijátszása végett eltitkolhatják jövedelmük forrását.) A jövedelmi adó azonban csak kétharmadannyi, mint a *közvetett*, forgalmi adó, melyet szegény és gazdag ugyanabban az arányban fizet. Ebben az egy vonatkozásban legalább Smith és Jones édestestvérek és egyenlőek isten előtt.

A *Statist* című pénzügyi közlöny nemrégiben egy átlagmunkás, mint a mi Smithünk, költségvetését elemezve, megállapította, hogy különböző formákban heti két és fél font adót fizet, vagyis a jövedelme felét. A *Statist*-et természetesen ilyen kérdésekben sohasem idézte a *Britan-*

szkij Szojuznyik. Valóban, bár a lap évente sokszázezer sorban foglalkozott Nagybritannia gazdasági rendszerével, ha ez megfelelt a COI reakciósainak, akár a legaprólékosabb részletekbe menően is, egyáltalán nem vett tudomást a közvetett adózás döntő fontosságú tényezőjéről — „a rendelkezésünkre álló hely szűkös volta miatt, valamint annak következtében, hogy az ilyen bonyolult ügy megmagyarázása önmagában véve is nagy nehézségekkel járna". Hogy mennyi helyre van szükség, s hogy a szóbanforgó kérdés milyen „bonyolult", ítéljék meg olvasóim a következő rövid, egyszerű esetből:

> Smith (évi jövedelme 250 font) és Jones (évi jövedelme 25 000 font) bemegy egy trafikba. Mindegyikük letesz a pultra tíz pennyt. Mindegyikük kap érte egy penny értékű dohányt. Ez nem sajtóhiba; ismétlem, *egy penny értékű* dohányt. Mindegyikük kilenc pennyt fizet közvetett adó formájában. Smith, a munkás, jövedelme arányában százszor olyan nagy adót fizet, mint az élősdi Jones.

S a dohányadó *egymagában* fedezi Nagybritannia élelmiszerszubvencióit, ami a COI szerint egyenesen a gazdag ember kezéből kerül a szegény ember asztalára!

Figyelemreméltó, hogy a „munkás"-párti kormány, a munkások érdekeinek örökké hűséges védelmezője, 1949-ben, 1950-ben és 1951-ben jelentősen *növelte* a közvetett adózás arányát a jövedelmi adóhoz képest, hogy a szegény kis gazdag embert mentesítse az új háború költséges előkészületeinek terheitől.

5

Volt a *Britanszkij Szojuznyik*-nak (és valamennyi hasonló COI kiadványnak) egy állandó sajátossága, amely külön figyelmet érdemel. A negyedik oldal mindig ezt a

címet viselte: „Szemelvények a sajtó lapjairól." Ezt a címet kliséről nyomták. Az alatta közölt anyagot, brit lapok vezércikkeinek kivonatát, ugyancsak klisiroztatni lehetett volna. A válogatás azt a benyomást keltette, hogy a brit sajtó (tehát a brit közönség is!) a külpolitika minden jelentős kérdésében szilárdan áll a brit kormány mögött.

Igaz, hogy a milliomos sajtó egészbenvéve támogatja a kormány reakciós politikáját, de a sajtóban megjelent kommentárok reprezentatív összefoglalása még így is egészen más képet mutatott volna. Ha például a „baloldali értelmiségi" *New Statesman and Nation* bármit is közölt, ami megegyezett a kormány irányvonalával, azt hűségesen lehoztuk a negyedik oldalon; de ha ez a lap konkrét példákat idézett a kormány kétszínűségéről (humoros modorban, mintha a kétszínűség minden politikus természetes jellemvonása volna!), arról hallgattunk. Vagy ha valamelyik nagy lap arról panaszkodott, s ez gyakran megtörtént, hogy Amerika egyre jobban guzsbaköti Nagybritannia gazdasági életét, osztoznia kellett a *New Statesman* sorsában. Évente legfeljebb egyszer idézték a *Daily Worker*-t, s akkor is csak azért, mert a COI szakértői találtak valamit a kommunista lapban, amiről azt remélték, hogy árt a kommunista ügynek, ha azt összefüggéséből kiragadva közlik.

Néhány hónappal azelőtt, hogy megváltam a *Britanszkij Szojuznyik*-tól, részt vettem egy ünnepélyes nagykövetségi értekezleten, melyen a nagykövet szokásos „elkerülhetetlen" távolléte miatt Geoffrey Harrison, őfelsége moszkvai követe elnökölt. Ez az értekezlet azt viťatta meg, milyen eszközökkel lehetne olvasóink előtt tárgyilagosabb színben feltüntetni a *Britanszkij Szojuznyik* negyedik oldalát. Valaki azt javasolta, hogy a „Szemelvények a sajtó lapjairól" cím alá tegyük oda a következő jegyzetet: „Az itt következő kivonatok nem feltétlenül a brit kormány álláspontját képviselik. Mindazonáltal híven tükrözik azt, ami a tökéletes szólásszabadságnak örvendő brit sajtóban elhangzik."

Az értekezlet bölcsebb részvevői azonban úgy vélték,

hogy egy ilyen jegyzet nemcsupán a meggyőző erőnek volna híjával, hanem harsány kacajra fakasztaná a lap szovjet olvasóit.

6

Az az anyag (kiadásra szánt szöveg és illusztrációk), amit a COI a *Britanszkij Szojuznyik*-nak és más hasonló kiadványoknak küldött, három fő kategóriába sorolható. Jelöljük ezeket *A*, *B* és *C* betűvel.

Az *A* kategóriába tartozott a közvetlen, leplezetlen propaganda, mint például a politikai vezetők beszédei, a kormány jegyzékei és nyilatkozatai, kivonatok a sajtókommentárokból stb.

A *B* kategória közvetett vagy leplezett propagandát tartalmazott, például látszólag tárgyilagos cikkeket a kormány gazdaságpolitikájáról s az angliai közélet és magánélet különböző vonatkozásairól.

A *C* kategóriát hivatalosan nem tekintették propagandának, noha helyes összefüggésben ez lett volna nemcsak a leghatásosabb, hanem a legbecsületesebb propaganda is Nagybritannia mellett. Illusztrált cikkek tartoztak ide a brit tájak és partvidékek szépségéről, az ország hangulatos történelmi városairól és falvairól, a brit mesteremberek ügyességéről, a népviselet és a népköltészet érdekességeiről és még sok száz más tárgyról, melyre joggal lehet büszke minden brit ember, és amely joggal keltheti fel minden szovjet polgár érdeklődését. Novellafordítások, részletek a klasszikus angol irodalomból, angol nyelvleckék, sporthírek, néhány technikai tárgyú és tudományos cikk — mindez természetesen ebbe a *C* kategóriába tartozott.

Szívós harcot folytattam, hogy minél több anyagot kapjak ebből a kategóriából. Azt reméltem, hogy az ilyen cikkek, még Chuter Ede beszéde mellett is, mely a fasiszta tüntetések engedélyezését mentegette, világosabban megmutatnák, hogy *két* Nagybritannia van: a hivatalos Nagybritannia és a valódi Nagybritannia. Erre a valódi Nagy-

britanniára mindig olyan büszke voltam, hogy boldogan csináltam volna neki propagandát bárhol a világon. Azonkívül, mint hivatásos ujságíró, teljes ellenértéket akartam adni olvasóimnak a két rubeljukért; ez pedig olyan anyag volt, amelyről tudtam, hogy szívesen fogadnák — amelyről tudtam, hogy meggyőző, mert igaz.

Másrészt egyre világosabbá vált előttem, hogy az *A* és *B* kategóriába tartozó anyag nemcsupán erkölcstelen és ellentmond a lap állítólagos céljainak és címének, hanem teljesen hatástalan is az olvasóinkra: olyan, mintha valaki „a saját visszhangjával társalogna".

Egy alkalommal szóvátettem a nagykövet előtt egy ilyenfajta cikket, és igyekeztem meggyőzni őt arról, hogy a cikk se jobbra, se balra nem befolyásolhatja az olvasókat. Ezt a nagykövet nem is tagadta, de azért kiadta az ukázt: „Közölni kell mégis. *Le kell szögeznünk a brit álláspontot.*" Ebből tanultam valamit: „Le kell szögeznünk a brit álláspontot", ha cigánygyerekek potyognak is az égből, mintha az olvasóink nem is léteznének; mintha ezt az orosznyelvű lapot nem az oroszok számára adnánk ki, hanem a brit kormány oroszul nem beszélő tagjainak személyes megnyugtatására. „Aki a saját visszhangjával társalog" — e kifejezés oroszul és angolul egyaránt találó. Arra utal, hogy vannak, akik gyerekes, tetszelgő élvezetet találnak a saját hangjukban, s pontosan ráillik az „idősebb brit államférfiakra" akiknek sohasem nő be a fejük lágya.

A *Britanszkij Szojuznyik*-ban közölt, *A* kategóriába tartozó szovjetellenes anyag legfőbb részét, a labourpárti miniszterek hivatalos nyilatkozatai szolgáltatták. E nyilatkozatok hónapról hónapra gyakoribbak és gyalázatosabbak lettek, és egyetlenegyszer sem utaltak a szóbanforgó miniszterek szavazatvadász választási programjának legfőbb külpolitikai pontjára — arra az ígéretükre, hogy fenntartják és megerősítik a baráti kapcsolatokat a Szovjetunióval. Egyszer, főszerkesztőségem utolsó idejében, utasítottak, hogy tartsak fenn helyet a *Britanszkij Szojuznyik*-ban és más technikai szempontokból is készítsem elő a

lapot egy szovjetellenes beszédsorozat számára, melyet Attlee, Bevin, Morrison és mások fognak elmondani. A nagykövet, a követ és a tájékoztatásügyi előadó általában nem szokott a bizalmába fogadni, de ezúttal nagyvonis elszólták magukat. Egy felelős miniszter szovjetellenes beszéde önmagában véve is elég bűnös dolog, de egy beszéd-*sorozat*, melyet olyan emberek terveztek meg jóelőre, akik abban az időben nyilvánosan tagadtak minden szovjetellenes szándékot, feltárta előttem úgynevezett „munkás"-párti főnökeim hidegvérű aljasságát.

7

A COI kétszínű munkatársai nem túlságosan aggódtak amiatt, hogy az egyik országba küldött propagandaanyaguk pontosan ellentmond annak, amit egy másik országba küldtek; ilyen esetekben nem könnyű leleplezni az ellentmondást. Ha csak ez nehezítette volna meg a munkájukat, sokkal sikeresebben működhettek volna, mint a valóságban. De — s nem is igyekszem tagadni, hogy örülök ennek — bizonyos állandóan visszatérő súlyos nehézségek sokkal terhesebbé és kevésbbé hatásossá teszik a munkájukat. E nehézségeket főként az úgynevezett „egymásmelletti ellentmondások" okozzák — olyan ellentmondások, melyek egy propagandakiadványnak ugyanabban a számában jelennek meg. Bár e nehézségek végső fokon kiadástechnikai problémákká válnak, a világ dolgaiban jártas emberek életbölcseletének a következő tételében gyökereznek: *a hazugnak jó emlékezőtehetségre van szüksége.*

Néha még a megjelenés előtt rájönnek ezekre az egymásmelletti ellentmondásokra, s akkor a megjelenési határidő eltolása árán is kiküszöbölik őket; de a brit kormány politikájának belső következetlensége és kettőssége következtében oly mennyiségben árad a lapok felé ez az ellentmondásos anyag, hogy egy része mégis megjelenik s aláaknázza azt a kevés bizalmat is, ami az olvasó-

ban a lap őszinteségét illetően esetleg még fennmaradt.

Vegyünk egy tipikus példát: megjelenik a *Britanszkij Szojuznyik* egyik száma a szokásos cikkekkel és képekkel, melyek azt mutatják, hogy Nagybritannia szilárdan halad előre és nagyszabású tervekbe kezd — illetve nem sok hiányzik már, hogy megkezdje! — az életkörülmények megjavítása és az egyes iparágak hosszúlejáratú fejlesztése érdekében. Mindezt fényképek támasztják alá: egy új lakóház munkások számára („az első sok hasonló közül", mint a kép aláírása mondja); egy hatalmas új lánchíd harminclábnyi modellje; építészek tervei (valóságos műalkotások) egy új peremvárosról; fontos közérdekű munkálatok részletei. Valóban, a *Britanszkij Szojuznyik* belső oldalai szerint minden a legnagyobb rendben van.

De a *Britanszkij Szojuznyik* címoldalának közölnie kellett a hét eseményeit, ahogyan Londonból megtáviratozták. Az egyik héten a legfőbb esemény Nagybritannia akkori fő „tervezőjének", Sir Stafford Crippsnek a beszéde volt. Cripps a „dollárhiány megszüntetéséről" beszélt, ami régi téma, csak a Cripps által javasolt megoldás volt új. Felfedezte ugyanis, hogy a hosszúlejáratú városfejlesztési tervek nem gazdaságosak (!), s el is határozta, hogy legnagyobb részüket törli.

A lap olvasói tehát maguk is láthatták, hogy az a munkásház továbbra is csak az első marad „sok hasonló közül"; a lánchíd megmarad modellnek; a peremváros megmarad ősködnek; a közérdekű munkálatok megmaradnak szép álomnak — s a *Britanszkij Szojuznyik* megmarad annak, aminek az olvasói máris elkeresztelték: „Britanszkij Konfuznyik"-nak (Brit Konfúzus).

8

Ugyanilyen szomorú sors érte a COI egyik korábbi kedvencét, a Nagy Keletafrikai Földimogyoró Tervet.

Ezúttal ugyan nem voltak egymásmelletti ellentmondások a *Britanszkij Szojuznyik*-ban, csupán a megjelenés időpontját kellett elhalasztani, nehogy az olvasók halálra nevessék magukat a lapon. A COI más kiadványai azonban, mint hallottam, nem voltak ilyen szerencsések; bőven illusztrált cikkeket közöltek a tervezet magasztalására, és ugyanabban a számban riportokat hoztak az angol alsóház vitájáról, melyből kiderült, hogy a tervezet teljességgel képtelen beváltani a hozzáfűzött ígéreteket.

A COI kezdetben így dicsekedett a Nagy Földimogyoró Tervről: 1. hatalmas hozzájárulás ez a világ élelmiszerellátásához; 2. nagy jótétemény a keletafrikaiaknak (akiket kegyetlenül megfosztottak a földjüktől) és 3. nagy pofon „azoknak a doktriner szocialistáknak, akik tagadják, hogy egy munkáspárti kormány hasznos célokra akarja és tudja felhasználni a kapitalizmust." A tervezet persze csak az érdekelt népek szempontjából bizonyult kudarcnak. A finanszírozói (a multimilliomos Unilever monopólium egyik ága) semmit sem veszítettek; s teljesült a tervezet titkos célja — nem az, hogy földimogyorót termeljenek, hanem az, hogy új légi- és tengeri támaszpontokat, valamint stratégiai fontosságú vasútvonalakat hozzanak létre (amerikai „tanácsadók" irányításával) s így biztosítsanak megfelelő utat az Indiai-óceán felé egy harmadik világháború esetére, melyben, hogy egy amerikai hírmagyarázó szavait idézzük, India szapora milliói esetleg „helytelenül" vethetnék latba a súlyukat.

9

Érdemes megemlíteni egy ilyen egymásmelletti ellentmondást, jobbanmondva háromszoros ellentmondást, mely a *Britanszkij Szojuznyik* egyetlen oldalán jelent meg, — annak példázására, hogy a brit társadalom, bár gyökerei és „alsóbb" rétegei épek és egészségesek, felül teljes mértékben rothadt.

A szóbanforgó oldal három cikket tartalmazott — az egyik a brit törvénykezésről szólt, a második George Tomlinson közoktatásügyi miniszter életrajzával foglalkozott, a harmadik egy távirati hír volt.

Az első cikk természetesen nem beszélt arról, hogy: 1. a brit „igazságszolgáltatás" olyan drága áru, hogy csak a gazdagok védhetik meg jogaikat a törvény előtt; 2. a legújabb „munkás"-párti törvények értelmében a gazdag bűnözők pénzzel *egy évi* börtön alól is kiválthatják magukat; 3. csak a vagyonos osztály tagjai lehetnek esküdtek, s őket illeti meg az a jog, hogy a „demokratikus" Nagybritanniában megítéljék honfitársaik bűnösségét vagy ártatlanságát.

A második cikk egy sablonra készült életrajzsorozatba tartozott, melynek állandóan visszatérő témája a „munkás"-párti vezetők szent önzetlensége, szerénysége és megvesztegethetetlensége volt.

A harmadik cikk — mindössze néhány sor, cím nélkül — közölte, hogy „a kormány vizsgálatot indított két magasrangú tisztviselő ellen, amiért jogtalanul ajándékokat fogadtak el".

Ez a hír azért volt jelentős, mert egész hazug életében ekkor vallotta be a COI először és utoljára, hogy nincs minden a legtökéletesebb rendben a brit kormány legfelsőbb köreiben. De még sokkal jelentősebb az, amit a cikk *nem* mondott el:

1. Az „ajándékok" valójában hatalmas összegek voltak, melyekkel a milliomosok és a nagy trösztök megvesztegették a tisztviselőket, hogy segítsenek nekik az állam és a nép becsapásában. 2. A két tisztviselő — John Belcher, a kereskedelmi minisztérium parlamenti titkára és George Gibson, az „államosított" villamosipar évi négyezer font jövedelmet élvező főnöke, a Szakszervezeti Kongresszus volt elnöke — csupán a bűnbak szerepét játszotta; valójában a labourpárti kormány minden egyes tagja megkapta a részét e pénzekből. 3. Az ügyet rendes törvényszéknek kellett volna tárgyalnia. Így azon-

ban a vádlottak tanúkra hivatkozhattak volna — közöttük Attlee-re és Bevinre —, annak igazolásaképpen, hogy a bűnt nem egyedül követték el. Ez pedig természetesen rosszindulatú porfelhő közepette rombadöntötte volna a brit kormány egész építményét. Ezért a per igazi vádlottja — maga a brit kormány — áltárgyalást rendezett, melyen a tulajdon főügyésze, Sir Hartley Shawcross játszotta a hamis „vádló" szerepét.

A vizsgálat és a sajtó korábbi közlései még így is elegendők voltak ahhoz, hogy elsőízben leplezzék le az amerikai stílusú gengszterizmust Nagybritannia kormánygépezetében. Valóban, a milliomos megvesztegetők és a labourpárti megvesztegetettek főösszekötője, Sidney Stanley, egy hírhedt amerikai gengszter testvére volt. Stanley azzal kérkedett, hogy jóbarátja Attlee-nek; azonkívül Bevin, Shinwell, Dalton, Bevan, Greenwood, Morgan Phillips és rajtuk kívül a Labour Pártnak még sok belső embere habzsolt e nemzetközi szélhámos jól megtetézett moslékosvályújából. Stanleynek volt egy jeles, bár csak formailag megkülönböztető tulajdonsága miniszteri rangú társaival szemben — *őt már azelőtt is elítélték* szélhámosságért. Stanley olyan bőkezű feketepiaci banketteket rendezett minden héten, hogy — amint a vizsgálatok során kiderült — Belchert súlyos gyomorgörcsök kínozták az ilyen összejövetelek után.

És ez a Belcher egyike volt a kormány legfőbb szónokainak azokon az ipari körzetekben rendezett gyűléseken, melyeken arra buzdították a munkásokat, hogy hazafias lelkesedésből vállalják a takarékosságot és a bérrögzítést. Szinte látjuk Belchert — a neve találóan azt jelenti, hogy „böfögő" —, amint órák hosszat kénytelen visszafojtani a böfögését, miközben arra szólítja fel a munkásokat, hogy húzzák még szorosabbra a nadrágszíjat a drága öreg Anglia érdekében!

Szeretném, ha azok a brit munkások, akiknek egyre vadabb támadásokkal szemben kell megvédeniök anyagi és szellemi életszínvonalukat, a tulajdon szemükkel látnák, hogy mit mondanak róluk a *Britanszkij Szojuznyik*-hoz hasonló tengerentúli COI kiadványok. Szeretném például, ha körülvezethetnék egy skót bányászt (lehetőleg egyet azok közül, akik túlélték azt a jónéhány, nemrég bekövetkezett bányaszerencsétlenséget, amely az egész brit közvéleményt megrázta) magában a COI kábítószergyárában — néhány hatalmas hivatali épületben az előkelő londoni Baker Streeten és a környékén. A következő jellegzetes esetnek lehetne tanúja:

A COI számos részlegének egyike éppen elkészített és jóváhagyásért a magas vezetőség elé terjesztett egy úgynevezett „középső" (kétoldalas) cikket — a szöveg mintegy ezer szóból áll és körülbelül harminc derűs fénykép illusztrálja. A cikk tárgya (valódi példát idézek) a következő: „Egy brit bányász életének egy napja." A fényképek egy hihetetlenül sugárzóarcú bányászt mutatnak, aki boldogan mosolyog a tisztességben rárakódott szénpor alatt; a szöveg (melyben a bányász a COI dagályos angol stílusában beszél!) idézi szavait, amint visszaemlékezik „a régi rossz napokra, mielőtt az államosítás révén társtulajdonosa lett volna a szénnek, melyet kifejt". Néhány bekezdésen keresztül a bányász azon elmélkedik, hogy autót vegyen-e bőségesen félretett pénzéből, vagy pedig halassza el ezt a mulatságot jövőre, hogy most egyetemre küldhesse éppoly sugárzóarcú leányát, Jennyt (lásd a mellékelt fényképet, amint kacéran mosolyog a villamos mosógép mellől, amely természetesen „nem hiányozhat" egyetlen brit bányász otthonából sem!).

Mármost a COI-nak sokszáz propagandaszerve van szerte a világon — ujságok, képeslapok, filmek, kirakatok stb. — úgyhogy meg kell tárgyalni a következő kérdést: Hová küldjük a „bányász életének egy napját"? New

Yorkba, valamelyik amerikai kiadványunknak? — nem, nem henceghetünk az életszínvonalunkkal az amerikaiaknak, miközben újabb dollársegélyért koldulunk.

Küldjük talán a *Parade*-nek, a tengerentúli brit fegyveres erők képeslapjának? — szó sem lehet róla! A katonák amúgyis éppen eléggé hazavágynak; a *Parade*-ben maradjunk csak meg az erotikánál és Nagybritannia katonai hatalmának magasztalásánál.

Akkor talán jó lesz a *Neue Auslesé*-nek, németországi és ausztriai zónáink számára? — nem, az ilyesmi aligha tenne jó hatást a rosszultáplált német és osztrák munkásokra.

Hát akkor mit szóltok a *Coal*-hoz (annyi mint *Szén*, a COI képeslapja a hazai bányászok számára)? — isten őrizz! Még mit nem! A világért sem szabad megengednünk, hogy egy brit bányász elolvassa *ezt* a cikket! De azért, ha egy kicsit megpofozzuk, szerényebbre vesszük valamivel, nagyon jól megfelel különböző keleteurópai, franciaországi, olaszországi, latinamerikai és távolkeleti kiadványunk számára.

Így aztán az „Egy bányász életének egy napja" belekerül a különböző futárpostákba. Annak rendje és módja szerint meg is jelent a *Britanszkij Szojuznyik*-ban és más hasonló kiadványokban, az olvasók nagyobb „okulása" érdekében.

II

Két évig voltam a *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztője és eközben a tájékoztatásügyi előadó állását, amely egyben a *Britanszkij Szojuznyik* felelős szerkesztői állása is volt, két diplomata töltötte be. Az első Ralph Poston, a második Joe Dobbs. Poston teljesen cinikusan vélekedett Nagybritannia gazdasági tervezésének helyességéről; Dobbs úgy nyilatkozott, mintha elhinne mindent.

„Azt hiszem, hoznunk *kell* valamit ebből a gazdasági vacakból — mondta nekem Poston. — Óriási költséggel

állítják össze és bizonyos fokig *ez* a kormány irányvonala. De szó sincs folyamatos tervről, csak kapkodó napi intézkedésekről, hogy a legveszedelmesebb lyukakat betömjék. Ha egy hónappal előbb bevesz valamit a kiadási tervbe, valószínűleg megkapja az ellenkezőjét, mielőtt még megjelenne. De azért mégis közölnünk kell *valami* gazdasági anyagot. Húzza ki a COI legfellengzősebb kijelentéseit, s akkor remélhetjük, hogy ha minden jól megy, nem tesszük magunkat túlságosan nevetségessé."

Minden hazug propagandista hajlamos arra, hogy időnként elhiggye a saját üres propagandáját, de úgy tapasztaltam, hogy Dobbs a legtökéletesebb önbutító. Amit a COI az angliai viszonyokról küldött, szentírás volt neki, hacsak nem állt éles ellentétben az ő korlátolt tapasztalatának valamelyik elemével. Ez a hiszékenység úgy hatott a COI-ra, mint a bumeráng. Dobbs állandóan megzavarta e szervezet békés szendergését, minduntalan tárgyszerűbb, konkrétabb anyagot sürgetett a COI gondosan homályos állításainak alátámasztására.

Egy szovjet lap például rámutatott arra, hogy míg Nagybritanniában az általános életszínvonal hanyatlik, a monopóliumok egyre több profitot vágnak zsebre. Dobbs azt kérte a COI-tól, küldjenek egy cikket, amely megcáfolja ezt a „rágalmat". Kérelme azonban ottmaradt a COI „elintézetlen" feliratú dossziéjában, amely 1948 óta állandóan gyarapodott. S ott is kell maradnia mindaddig, amíg a részvénytársaságok meg nem szűnnek kérkedni osztalékaikkal a pénzügyi sajtó reklámhasábjain (ezt az olvasmányt egyébként melegen ajánlom a brit dolgozónak, aki olyan sokat hall az „egyenlő áldozatvállalásról").

Dobbs egyszer egy olyan cikket kért, amely bemutatná, hogy Nagybritanniában a nők „a férfiakkal egyenlő jogokat és lehetőségeket élveznek". Végül, több mint egy év eltelte után, a *Britanszkij Szojuznyik* megkapta a következő című cikket: „A nők helye az iparban és a szellemi pályákon", írta Mary Stocks professzor,

egyike ama kevés nőnek, aki valamiféle egyetemi állást tölt be Angliában. Mary Stocks részletesen beszámolt annak a mozgalomnak a történetéről, melyet a nők Nagybritanniában a választójogért folytattak, de még csak burkoltan sem utalt a mozgalom sikerének döntő tényezőjére: kemény, harcos jellegére. A COI úgy értelmezi a történelmet, hogy a brit nép a szabadság felé vezető úton minden sikert türelmes, jóindulatú, „jellegzetes brit" módszerekkel ért el, s egyáltalán nem, vagy csak alig talált ellenállásra az ország jótékony urai részéről; ezzel szemben a sztrájkok, az erőszak és bármiféle zavargás „távoláll a brit jellemtől".

Stocks professzor csupán zárójelben említette meg az „egyenlő munkáért egyenlő bért" létfontosságú kérdését, és tiltakozás nélkül elfogadta azt a magyarázatot, mellyel a kormány az ebben a kérdésben tett választási ígéretének megszegését mentegette — hogy tudniillik e rendkívül igazságtalan megkülönböztetés megszüntetése „inflációs irányzatot idézne elő". A nők jogainak ez a bajnoka tehát gyáván elfogadta a jelenlegi helyzetet, melyben a nők a közös teherből rájuk eső résznél többet kénytelenek viselni, hiszen „ez mindig is így volt" — tudniillik a kormányok el akarják választani a munkások egyik csoportját a másiktól, hogy az egyik csoport lerontsa a másik csoport esélyeit a munkapiacon.

Mary Stocks csupán a kérdés egyik vonatkozásával kapcsolatban engedett szabad folyást jogos haragjának. Keserűen panaszkodott amiatt, hogy „bár ezt a Szentírás egyetlen passzusa sem igazolja", a nők még mindig nem viselhetnek papi tisztséget az anglikán egyházban!

12

Volt egy másik halom költséges anyag is, amit a COI küldött és nem lehetett közölni — sokszázezer szó és sokszáz fénykép —, ez a „Hajók és hajóépítés" cím alatt

érkezett. Az anyagot két fő okból nem lehetett felhasználni. Először is, a cikkek, képek és bonyolult grafikonok, melyek Nagybritannia elsőbbségét voltak hivatva bemutatni a hajóépítés terén, teljesen elavultak, amikor a Marshall-terv első jótékony következményei megbénították ezt a világhírű hagyományokkal rendelkező nagy brit iparágat. Azonkívül, bár személyes tapasztalatok híján nem bélyegezhettem nyilvánvaló hazugságnak mindazokat a homályos állításokat, melyek másszakmabeli munkásokról szóltak, közvetlenül és személyesen ismertem a brit tengerészek életét. A COI fényképei „tipikus" tágas egyszemélyes kabinokat és jólfelszerelt fürdőszobákat, mosodákat és étkezőhelyiségeket mutattak a hajókon. Az a tízezertonnás teherhajó, melyen néhány évvel korábban egy tanulságokban igen gazdag utat tettem meg, sokkal jobb volt, mint általában a brit hajók. Ezen a hajón két tengerésszel osztottam meg egy parányi kis kabint, melyben még a svábbogarakat is ellepte az ablakunk előtt kiszórt salak pora. Ezen az úszó nyomortanyán két matróz kapott egy vödröt „fürdőszobának" s az egy matrózra eső fél vödör egyúttal a „mosoda" szerepét is betöltötte. A tizenhat-tizenhét éves fiúk, akik tisztiszolgaként, hajósinasként stb. szolgáltak, mintegy tizenhárom órát dolgoztak naponta, és hét napot hetente, gyakran nyirkos, levegőtlen hőségben, ami aláásta fejlődésben levő szervezetük egészségét és megríkatta őket, mintha lányok volnának.

Az olyan jólfizetett szárazföldi urak, mint a COI tisztviselői, szeretnek romantikus hangon áradozni arról, hogy milyen dicső a brit tengerész „élete az óceán hullámain, otthona a zajló tengeren" (hogy egy állítólagos matrózdalt idézzünk, melyet egyetlen matróz sem énekelne). De Nagybritannia kereskedelmi flottáját a kegyetlen, romantikátlan ínség látja el legénységgel. Amint egy idősebb matróz ismerősom mondotta nekem a hajón: „Egyik fiamat sem engedném matróznak, ha rajtam állna. Csak el kell kezdeni és egész életére megfogták az embert. Se ideje, se pénze, hogy két út között valami szárazföldi munka

után nézzen . . .” (Mint sok tengerész, ő is azt hitte, hogy odahaza jobbak a munkaviszonyok, aminthogy sok munkás elhiszi, amit a tengerészek életéről olvas.) „. . . otthon a munkás elmehet másik állásba és van szakszervezete, hogy harcoljon érte (!). De ha mi a hajón sztrájkolunk — még ha a rothadt étel miatt is, vagy azért, mert egy tiszt megvert valakit a legénységből —, akkor az már lázadás és utána ülhet egy darabot az ember. Jöjjenek csak ide azok, akik a matrózéletről dalolnak.”

13

Joe Dobbs gyakran kért a COI-tól „rokonszenves és színes” életrajzokat is a miniszterekről és a magasállású kormánytisztviselőkről. A felsőbb társadalmi osztályokból származó cimborákon kívül, mint amilyen Cripps volt és Chuter Ede, akik az utolsó pillanatban, közvetlenül a választási győzelem előtt csatlakoztak a labourpárti kompániához, Nagybritannia miniszterei nek pályafutása oly kevéssé különbözött egymástól, hogy egyetlen sokszorosított életrajz valamennyiükre ráillett volna. Persze a sokszorosított szövegben üresen kellett volna hagyni néhány helyet a nevek, születési helyek és néhány egyéni jellemvonás számára — ha ugyan a szóbanforgó miniszternek vannak egyéni jellemvonásai.

A sokszorosított szöveg nagyjából így hangzott volna: „Mr. X. Y. szegény, de becsületes szülők gyermeke; kora ifjúságában forró vágy töltötte el, hogy segítsen a világ bajain; nagyszerű tulajdonságaival kivívta társai bizalmát és gyorsan haladt előre, mint az x. y. szakszervezet fizetett tisztviselője; amint egyre nagyobb felelősség hárult rá, kialakultak benne immár híres erényei, az államférfiúi türelem, a józanság és a hajlam a kompromisszumokra; mindazonáltal sohasem tévesztette szem elől a célját, hogy tisztességes életet biztosítson az el-

nyomottaknak . . .” és, tegyük hozzá, biztos helyet önmagának az elnyomók között.

Figyelemreméltó, hogy Ernest Bevin kimaradt ebből az életrajzsorozatból. Az ő pályafutására is ráillett a sokszorosított szöveg, de a *Britanszkij Szojuznyik* olvasói túlságosan jól ismerték pályafutása irányát („balról jobbra hajts”), különösen szerepét az 1926-os általános sztrájk letörésében. Bevin életrajzának hiányáért bizonyos mértékig a nagykövetség egy másik osztálya kárpótolhatta az embert, a filmosztály, amely szintén Dobbs irányítása alatt állt. A filmosztálynak jólberendezett saját mozija is volt a Sajtóosztály épületében. Itt mutatták be (beléptidíj nélkül) a legújabb brit filmeket a diplomáciai kar tagjainak vagy bárki másnak, aki eljön az előadásra és talán megveszi a filmet, vagy pillanatnyi elmezavarában elhiszi, hogy a brit életforma (melyet a film bemutat) különb a szovjet életformánál.

Az egyik bemutatott filmnek *A hírnév sarkantyúja* volt a címe, és témáját az első brit munkáspárti miniszterelnök, Ramsay MacDonald pályafutásából merítette — annak a MacDonaldnak pályafutásából, akinek a nevét ma már gyűlölettel ejti ki minden brit dolgozó. Ramsay MacDonald neve azonban nem hangzott el a filmben; s a történet elég szimbolikus volt ahhoz, hogy alkalmazni lehessen bármely „munkás”-párti demagógra, aki — különösen az általános sztrájk idején — elárulta a szavazóit. A film valójában Nagybritannia akkori külügyminiszterének, Ernest Bevinnek is életnagyságú képe lehetett volna.

A film bemutatóján a nagykövetség kancelláriájának vezetője, Roger Allen mellett ültem. Amilyen ártatlan képpel csak tudtam, megkérdeztem tőle, hogy mi a véleménye a filmről. Egyetlen mondattal válaszolt: „Nem való exportra!”

Másnap reggel Allen munkába lépett. Karrierjének egyáltalán nem ártott azzal, hogy a nagykövet és a követ előtt kifejtette, mennyire „célszerűtlen” ez a film. Erre

gyorsan leállították a film további bemutatását, bár a többi nagykövetségnek megküldött műsorok már meghirdették; mindazok, akiknek közük volt a film kiválasztásához, Moszkvába küldéséhez és bemutatásához, szigorú dorgálásban részesültek. A moszkvai bemutatásra szánt filmek kiválogatását később teljesen átszervezték. A szovjet mozilátogató ilymódon nem élvezhette ezt a pompás filméletrajzot s nem csodálhatta meg érdekes, összetett főszereplőjét, MacDonald—Bevint.

14

A *Britanszkij Szojuznyik* cikkeinek egyes kirívó képtelenségeit néha kigúnyolták a szovjet ujságírók. Erre azután dühös értekezletek következtek a nagykövetségen, a külügyminisztériumban és a COI-ban, s mindegyik szervezet a másikat hibáztatta, holott világos, hogy a hibát az egész rendszerben kellett volna keresni. Engem általában nem érintettek ezek a diplomáciai viharok, mert olyan cikkekről volt szó, melyeknek a közlését elleneztem; de még mindig az arcomba szökik a vér, ha eszembejut az egyik eset:

A *Britanszkij Szojuznyik* magasztaló cikket közölt a londoni Közgazdasági Főiskoláról, mely a Brit Birodalom közgazdaságtan tanárainak, kereskedelmi megbizottainak és pénzügyminisztereinek legfőbb kiképzőintézete. E tudós intézetnek egyik sajátosságát azonban a cikk nem említette, és szégyenkezve kell bevallanom, akkor még én sem tudtam róla. A következőről van szó: a Londoni Közgazdasági Főiskola megismerteti hallgatóival az ókor, a középkor és az újkor politikai gazdaságtani elméleteit és rendszereit — egy figyelemreméltó kivétellel. Kivétel ugyanis Marx elmélete, amely immár több mint három évtizede alapvető gazdasági elmélete mintegy kétszázmillió embernek, s amelyet most lelkesen a magáénak vall az emberiség fele!

A cikket kiadás előtt elolvasta és jóváhagyta a nagykövetség helyettes kereskedelmi tanácsosa, Buzzard, aki azért kapta meg ezt az állást, mert elvégezte a szóbanforgó Londoni Közgazdasági Főiskolát. Amikor a szovjet sajtó rámutatott a cikk képtelen állításaira, megkérdeztem Buzzardot, miért engedte, hogy a lap nevetségessé tegye magát. „Dehát az én időmben — mentegetődzött Buzzard — nekünk, diákoknak, *nem tiltották meg*, hogy Marxot olvassuk, ha kedvünk volt hozzá" — ami annyit jelent, mintha a csillagászat tanulmányozóinak nagykegyesen megengedték volna, hogy egy ablaknélküli pincében dolgozzanak.

Ez a Buzzard még másvalamivel is híressé tette magát moszkvai szolgálata alatt: hivatalos dorgálásban részesült, mert megütött egy orosz takarítólányt. Ki tudja, talán azzal a közléssel bosszantotta fel Buzzardot az a lány, hogy a szovjet diákok egyaránt tanulmányozzák a szocialista *és* a burzsoá gazdasági rendszert, mert a Szovjetunióban senki sem fél az összehasonlítástól!

15

A *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztői állásában eltöltött két évem alatt, akárcsak a következő években, a nemzetközi politika két legfőbb témája a Marshall-terv és az Északatlanti Egyezmény volt.

A lap, furcsamód, egészen különböző módon tárgyalta ezt a két szorosan összefüggő kérdést, s ezzel ismét bebizonyította, milyen alaptalanul hivatkozik arra, hogy becsületesen és tárgyilagosan közli a tényeket.

Az olvasókat legalább annyira érdekelte az Északatlanti Egyezmény, mint a Marshall-terv. De a brit nagykövetség abban az időben nagyon sokat akart mesélni olvasóinak a Marshall-tervről, ugyanakkor pedig nagyon keveset az Északatlanti Egyezményről. A Marshall-terv esetleg elégedetlenséget okozhat a Szovjetunióban (legalábbis a nagykövetség optimistái azt állították, hogy

hisznek ebben!); az Északatlanti Egyezmény azonban csak ellenszegülést válthat ki a szovjet népből. Ezért a *Britanszkij Szojuznyik* körülbelül húszszor annyi helyet szentelt a Marshall-tervnek, mint az Északatlanti Egyezménynek. (1949-ben és 1950-ben ez a különös arány lényegesen megváltozott. A Marshall-tervet nem lehetett többé áldásnak feltüntetni, de, gondolta valószínűleg a külügyminisztérium, a *Britanszkij Szojuznyik* szovjet olvasóira esetleg „hatást gyakorol" az Északatlanti Egyezmény mögött felsorakozott katonai erő. Szinte látom, hogy mosolyog a szovjet olvasó!)

Később még beszélek az Északatlanti Egyezményről; itt csupán azt szeretném elmondani, hogyan igyekezett „forgalomba hozni" a brit kormány propagandagépezete a Marshall-tervet a szovjet „piacon". Kezdetben, és még később is sokáig, úgy válogatták ki nagy gondosan a különböző vezetők beszédeit, a vezércikkeket és a tárgyról szóló egyéb cikkeket, hogy az olvasó a következő általános képet kapja a Marshall-tervről:

Az egész nyugati világ, a kormányok, a sajtó és a népek, örömmel üdvözlik a Marshall-tervet, mint „a nemzetközi nagylelkűségnek az egész világtörténelemben példátlan megnyilvánulását", „az erősebb által a gyengébbnek nyujtott segítség új felfogását, melyből kimondhatatlan előnyök származnak az emberiségre", mint „vérátömlesztést, amely új életet fog önteni Európába" és „olyan tervet, amely semmit sem bíz a véletlenre". A szovjet kormány, ha nem hajlandó részt venni benne, nemcsupán azt bizonyítja be, hogy közönyös Európa szenvedéseivel szemben, hanem ezenkívül megfoszt titeket (a *Britanszkij Szojuznyik* olvasóit és általában a szovjet népet) ama jótéteményektől, melyeket ingyen kínálnak fel nektek.

E lelkendező propaganda természetesen egyre halkabb lett, amint múltak a hónapok s az évek, és az „ajándékokkal" járó megkötések mind nyilvánvalóbbá váltak. De a *Britanszkij Szojuznyik* és a brit kormány többi tengerentúli lapja teljesen elhallgatta azt a keserű bírá-

latot, mellyel a tervet nemcsupán a munkásosztály, hanem a nagybritanniai és nyugateurópai sajtó s az egyes országok kereskedelmi köreinek tekintélyes része is illette. A rendszerint szolgaian engedelmes *Daily Mail* például egyízben a világos gondolkodás és a világos beszéd területére tévedve, azt jósolta, hogy „csoda lenne, ha a (Marshall-terv) javaslatai bárhol is megközelítenék a sikert". S hozzátette még a politikai bölcseségnek a következő értéktelen gyöngyszemét: „A kétes feltevéseknek és vérmes várakozásoknak ez a sorozata ... azt látszik bizonyítani, hogy a politikai gazdaságtan* nem egyéb kalandos találgatásnál."

16

1952 tavaszán már elhallgattak az utolsó gyönge magyarázatok is arról, hogy a Marshall-terv „vérátömlesztés Amerikából Európa felélesztése érdekében". A terv egybeolvadt az amerikai irányítás alatt álló „gazdasági védelmi" és „kölcsönös biztonsági" ügynökségekkel, vagy nyersebben, a Wall Street gazdasági háborújának minisztériumával, amely hadüzenet nélküli háborút visel a Szovjetunió ellen, s hadüzenet nélküli háborút folytat azért is, hogy leigázza nyugateurópai úgynevezett szövetségeseinek gazdaságát. *Egyszóval, „vérátömlesztés" helyett inkább „vérszívást" kellene mondani.* Mielőtt más kérdésekre térnék rá, hadd idézzek egy esetet a Marshall-„segély" első idejéből, amely közvetlenül a szemem előtt játszódott le.

---

* A „politikai gazdaságtan" kifejezést itt természetesen a hivatalos angol értelmezésben alkalmazzák, mely szerint a kifejezés csupán a „mértékadó" Londoni Kozgazdasági Főiskola által tanulmányozni engedélyezett tárgyakat foglalja magában. E tárgyak, mint fentebb említettem, *nem* foglalják magukban Marx műveit, annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert ezek a művek minden „kalandos találgatás" nélkül megjósolják a Marshall-tervhez hasonló fortélyok sorsát. — *A. J.*

Az olasz munkások nyomására és a Marshall-terv titkos kikötéseit megszegve, az olasz kormány nagyszabású kereskedelmi szerződést kötött a Szovjetunióval. E szerződés híre valóságos pofonként érte a moszkvai amerikai és brit nagykövetséget. A brit kereskedelmi tanácsost, Harold Brahamet azonnal utasították, hogy lépjen érintkezésbe az olasz nagykövetségen működő kollégájával. A megbeszélés eredményeiről Braham az „öreg fiú" egyik értekezletén számolt be, melyen a nagykövet, Sir Maurice Peterson, elnökölt. Braham elmondta azt a keveset, amit a szerződésnek már közzétett szövegén felül az olasz kereskedelmi tanácsostól hallott. Sir Maurice a dühét visszafojtva megkérdezte: „Dehát mit mondott neki *maga?*"

Braham (aki a régi iskola „korrekt", ha nem is túlságosan tehetséges diplomatája) azt felelte, hogy mivel a szerződés befejezett tény s csak Olaszországra és a Szovjetunióra tartozik és nem érinti közvetlenül Nagybritanniát, nemcsupán hiábavaló, de „helytelen" is lett volna tiltakozni.

Peterson, éktelen haragjában, képtelen volt értelmes választ adni erre. A többi jelenlevő diplomata vegyes érzelmekkel figyelte őkegyelmességének hirtelen bíborvörösre vált arcát — egyrészt rokonszenveztek Brahammel, aki szigorúan alkalmazkodott a diplomáciai eljárás szabályaihoz, másrészt attól tartottak, hogy az „öreg fiú" vérnyomása eléri a gutaütés határát.

Később a Marshall-terv intézőinek sikerült betömniök ezt a rést a szovjetellenes gát olasz szektorán. De Gasperi kormánya súlyos amerikai nyomásra szabotálta a szerződés feltételeit, s ezáltal sokezer olasz dolgozó veszítette el a munkáját, úgyhogy az olaszországi munkanélküliek száma a Marshall-„segély" egyetlen éve alatt 1,6 millióról 2,4 millióra szökött fel. Miközben tehát a Vatikán a túlvilági pokollal fenyegette az olasz dolgozókat, ha támogatják a Wall Street-ellenes népfrontot, a Wall Street már ezen a világon kóstolót adott nekik a pokolból.

A *Britanszkij Szojuznyik* az utolsó lehelletéig makacsul

hajtogatta, hogy a Marshall-terv legalább ígéreteinek *egy részét* betartja. Többek között példákat hozott fel arra, hogy egyes iparágakban emelkedett a termelékenység; azt azonban nem mondotta meg, hogy mit jelent a valóságban ez az emelkedés. Hallgatott arról, hogy 1. a többet termelő és keményebben dolgozó munkás bére nem emelkedett a termelékenységgel együtt; 2. csak a termelés növekedett, a fogyasztás nem, s ezáltal még inkább kiéleződött az exportpiacokért folyó elkeseredett harc; 3. Nyugat-Európa ipari össztermelése még így sem jutott túl az 1929-es színvonalon, míg a Szovjetunióban, ahol a termelés növekedése együttjár a fogyasztás emelkedésével, az említett év óta az ipari termelés 800%-kal — nyolcszáz százalékkal — emelkedett.

Hogy a „segély" szó mit jelent a „Marshall-segély" kifejezésben, világosan kiderül, ha figyelembevesszük, hogy a Marshall-tervet elutasító országok *kivétel nélkül* rendkívül megerősödtek gazdaságilag, míg az úgynevezett megsegített országok *kivétel nélkül* egyre gyengébbek lettek.

17

Főszerkesztőségem vége felé a nagykövetség és a külügyminisztérium mind nyugtalanabb lett, amiért a *Britanszkij Szojuznyik* egyre kevesebb példányban kelt el, habár ez természetes következménye volt a lap mind hevesebb szovjetellenes magatartásának. A diplomaták megborzongtak, amikor a lapárusítók állványain látták viszont a lap eladatlan példányainak növekvő csomóját. Az eladott példányok számának hanyatlása egy különös következménnyel járt: a nagykövetség és a külügyminisztérium, kissé megkésve, váratlanul mellém állt abban a harcban, melyet a vonakodó COI ellen viseltem, több *C* kategóriába tartozó anyagért — hiteles és olvasható anyagért, amely az *igazi* Nagybritanniát, a brit nép Nagybritanniáját mutatja be. A COI bürokratikus szervezete azonban képtelen volt elég gyorsan szállítani az

anyagot és ezért csaknem nyilt háborúskodás tört ki közte és a külügyminisztérium között, míg végül a COI néhány magasrangú tisztviselőjét udvariasan „felszólították, hogy mondjon le állásáról".

De ekkor már nem tápláltam semmiféle illúziókat gazdáim valódi céljait illetően, s beláttam, hogy ezt a tisztességes propagandaanyagot is a legtisztességtelenebb célra szánják: ezzel az édes mázzal akarják bevonni a szovjetellenes méreg piluláját. S nem sokkal távozásom előtt a diplomaták elejtett indiszkrét megjegyzéseiből megtudtam, hogy a nagykövetség valódi problémája nem is az, hogyan hosszabbíthatná meg a haldokló lap életét, hanem az, hogyan használhatná ki a legjobban — vagyis a leggaládabbul szovjetellenes módon — a lap elkerülhetetlen halálát. Persze hivatalosan sohasem ismerték el, hogy a *Britanszkij Szojuznyik*-ba „már csak hálni jár a lélek", de később ez még a kormány körein kívül is közismertté vált Angliában. Már utaltam Lord Vansittart indiszkrét megjegyzéseire a *Britanszkij Szojuznyik* haszontalan voltáról; egy másik főrend, Lord Beaverbrook még tovább ment, olyannyira, hogy lapjában, az *Evening Standard*-ben, követelte azoknak a tisztviselőknek a felelősségrevonását, akik a *Britanszkij Szojuznyik*-ban „olyan abszolút hamis képet adtak a brit életről", hogy a lap minden hitelét elvesztette az olvasói előtt. Az *Evening Standard* azzal fejezte be vádbeszédét, hogy a *Britanszkij Szojuznyik*-ot meg kell szüntetni, *„mert segíti a szovjet propagandát"!*

1950 nyarán a brit sajtó, elsősorban a *Times*, kezdett egész más hangon írni a *Britanszkij Szojuznyik*-ról, s ekkor hangzottak el először azok a felülről sugalmazott állítások, hogy a szovjet hatóságok akadályozzák a lap terjesztését. Mindezzel nyilván a lap beszüntetését akarták előkészíteni és azt remélték, elködösíthetik azt a tényt, hogy a *Britanszkij Szojuznyik* kétszeresen is csődöt mondott — úgy is mint kereskedelmi vállalkozás, és úgy is mint propagandaszerv.

A szovjet hatóságok persze sohasem gördítettek akadályokat a *Britanszkij Szojuznyik* elé. Ellenkezőleg, a Szojuzpecsat, a szovjet lapterjesztő szervezet, főszerkesztőségem első idejében magára vállalta a lap minden kereskedelmi kockázatát. Amikor azonban a lap olvasóinak száma továbbra is csökkent, a Szojuzpecsat természetesen felszólította a brit nagykövetséget, hogy viselje a maga kereskedelmi veszteségeit.

A külügyminisztériumnak azért kellett a „terjesztési nehézségekről" szóló hazugsághoz folyamodnia, mert egy korábbi terve, mellyel a lap elkerülhetetlen csődjét akarta kiaknázni, ugyancsak kudarcot vallott. Ez a korábbi terv (sokat hallottam suttogni róla, amíg főszerkesztő voltam), abban állott, hogy a lap közöljön valami rikítóan szovjetellenes anyagot és így *provokálja ki*, hogy a szovjet hatóságok betiltsák. A tervet akkor igyekeztek megvalósítani a *Britanszkij Szojuznyik* hasábjain, amikor Amerika megkezdte koreai agresszióját. A szovjet hatóságokat nem sikerült provokálni, de sikerült megmutatni, hogy kik voltak a terv valódi szerzői; volt brit főnökeim ismét híven követték amerikai főnökeik parancsát.

18

Remélem, olvasóim megbocsátják, ha a *Britanszkij Szojuznyik*-ról szóló beszámolómat néhány személyes jellegű megjegyzéssel fejezem be.

Említettem már, hogy a Fleet Street rendszerint elkeni a politikai elveket, ha sikerül valami semmitmondó, személyes részletekkel megtüzdelt „rejtélyt" feltálalnia olvasóinak. Hadd álljon itt néhány *sokatmondó* személyes részlet, melyet a Fleet Street gondosan elhallgatott a *Britanszkij Szojuznyik* „rejtélyes" haláláról szóló beszámolóiban:

1. A *Britanszkij Szojuznyik* első főszerkesztője, Horace

White, könyvet írt, amely szelíden bírálta a lap reakciós politikáját. A külügyminisztérium betiltotta e könyv kiadását, megcáfolva tulajdon állításait a „demokráciáról" és a „véleménynyilvánítás szabadságáról".

2. A *Britanszkij Szojuznyik* második főszerkesztője, jómagam, annyira megundorodott a lap igazi politikájától, hogy otthagyta az állását.

3. A *Britanszkij Szojuznyik* fordításokkal foglalkozó szerkesztője, Robert Daglish, ugyanezekből az okokból, szintén megútálta és otthagyta a lapot.

4. Megútálták és faképnél hagyták a *Britanszkij Szojuznyik*-ot az olvasói is.

5. A *Britanszkij Szojuznyik* harmadik és utolsó főszerkesztője, Richard Jones, amikor a lap halálakor elveszítette a brit ujságírás egyik legzsírosabb állását, úgy kárpótolta magát a veszteségeiért, hogy szovjetellenes cikksorozatot írt a Fleet Street gazdag piaca számára. A moszkvai brit ujságírók csoportjának legtekintélyesebb tagja, Ralph Parker, aki a *Times*, a *News Chronicle* és a *Daily Worker* tudósítója volt a szovjet fővárosban, Londonban megtartandó nyilvános vitára hívta ki Jonest. De Richard Jones, noha cikkeiben valóságos hősnek tüntette fel magát, aki bátran harcolt az élet „veszedelmeivel" „a vasfüggöny mögött", még annyira sem bizonyult bátornak, hogy elfogadja ezt az egyszerű kihívást. Vagyis a hidegháborúnak ez a jellegzetes és rettenthetetlen bajnoka rettegve megfutamodott az ellenség — az igazság elől.

Én a magam részéről nem is igyekszem palástolni mély személyes undoromat és haragomat a kétszeresen is hamis címet viselő *Britanszkij Szojuznyik* születésének, életének és halálának körülményeivel szemben. Szeretném, ha minden brit és minden nyugati ember osztozna e becsületes útálatban és haragban ama bűnös hazugok ellen, akik — *egyelőre* — mocskos kezükben tartják a tisztességes emberek sorsát.

Hadd szóljunk itt egy szót a *Britanszkij Szojuznyik* egyetlen „vetélytársáról" a maga területén, az Egyesült Államok kormányának *Amerika* című, orosznyelvű képeslapjáról, melyet Amerikában nyomtattak, de a Szovjetunióban hoztak forgalomba.

Ha figyelembevesszük a két ország viszonyát más területeken, nem meglepő, hogy az *Amerika* még a leganyagibb vonatkozású kérdésekben is mindig túlszárnyalta brit partnerét. A *Britanszkij Szojuznyik* közönséges ujságpapíron, közönséges fekete betűkkel közölte színes hazugságait; az *Amerika* extrafinom simított papíron hazudik, s felhasználja mindazokat a színeket, melyeket a természet és DuPonték anilinfestékmonopóliuma a rendelkezésére tud bocsátani. Az ára eredetileg tíz rubel volt példányonként, de később leszállították öt rubelre — kellemetlen, „amerikaellenes" vallomás arról, hogy a rubel értéke néhány év alatt megkétszereződött, míg a mindenható dolláré állandóan esett!

Természetesen Amerikán kívül is mindenkit nagyon érdekel, hogy mit tesz és hogyan gondolkodik Amerika. Az *Amerika* című lap, mely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy átfogó képet adjon az amerikai „életformáról", különös módon „elégíti ki" e nagy és természetes érdeklődést. Rengeteg tér áll a rendelkezésére, hogy a baseballról, a Fifth Avenue divatszenzációiról, a „világotverő" ipari eredményekről beszéljen (melyek csupán a világ bajait súlyosbítják) stb. De mit mond az amerikai népről? Elszigetelten hadakozó lapszerkesztők és rádióhírmagyarázók, 1951 végén és 1952 elején közvéleménykutatást rendeztek, s a megkérdezett amerikaiak 95 százaléka így nyilatkozott: „Hozzátok vissza a fiainkat Koreából." Az *Amerika* egy szóval sem említette, hogy mi a nép álláspontja ebben a kérdésben. S ami még hihetetlenebb, a lap *semmit sem* közölt a koreai kérdésről, következetesen kitartott eredeti álláspontja, a síri csend mel-

lett — ilyen síri csend uralkodhatik például egy koreai faluban, amelyet megtanítottak az amerikai életformára és az amerikai halálformára.

Az *Amerika* ravaszul felhasználja a gyermekfényképeket, melyekről tudja, hogy mindenütt megfogják az olvasót. E fényképek hátterét rendszerint iskolák szolgáltatják, melyek egyébként éppoly kevéssé jellemzőek az amerikai iskolákra általában, mint amilyen kevéssé jellemző az *Amerika* című lap Amerikára. Olyan sok helyet biztosítanak ezeknek az iskolai fényképeknek, hogy kedvünk van néhány összehasonlítást tenni. Amerika a költségvetésének nem egészen egy százalékát fordítja az oktatásra (míg a Szovjetunió a tizenhárom százalékát). Az úgynevezett „védelemre" több mint hetven százalékot költenek (a költségvetés százalékában három és félszer annyit, mint a Szovjetunió, amelynek hosszú, veszélyeztetett határai vannak). A költségvetés közzétett számadatai alapján azt várhatnók, hogy az *Amerika* című lap legalább hetvenszerannyi helyet szenteljen a „védelemnek", mint az iskolákról szóló cikkeknek. Azt várhatnók, hogy megpróbál válaszolni hasábjain a következő kérdésekre: Miért költ Amerika most ötszörannyit fegyverkezésre, mint a háború előtt, 1939-ben, amikor mindenki láthatta, hogy a világ békéjét és a világ demokráciáját *valóban* veszély fenyegeti a náci Németország részéről? Továbbá: hol van akár egy amerikai is, akinek akár egyetlen demokratikus jogát is veszélyeztetné a szocialista világ szocializmusa? De a „védelem" egész sokrétű kérdésében az Egyesült Államok kormányának ez a hivatalos lapja egyetlen szót sem talál a maga védelmére. Némasága szinte megrepeszti az ember dobhártyáját.

20

Annak az elméletnek az alapján, hogy a helyi ismeretekkel rendelkező hazugok jobban megfelelnek a célnak,

az *Amerika* című lapot — bár az Egyesült Államokban nyomtatják — a moszkvai amerikai nagykövetség szerkeszti. A kiadásra szánt anyagot, ami keresztülmegy a megmunkálás különböző fokozatain, ide-oda kell küldözgetni az egymástól oly távoleső nyomda és szerkesztőség között. Ennek következtében az *Amerika* minden állítólag „új" száma legalább egy évvel elavult — gyakran még sokkal többel. Például az 1951 tavaszán forgalomba hozott ragyogó „új" példányok statisztikai anyagot közöltek, de az említett utolsó teljes év 1948 volt, s néhány különálló 1949-es adatot „legfrissebbnek" minősítettek! Nem csoda, hogy az *Amerika* valószínűleg az egyetlen folyóirat a világon, melyen nincs rajta a kiadás dátuma — még az *éve* sem. Ez azonban csak kisebb tisztességtelenség. Még erre is lehetne mentséget találni, ha az úgynevezett *folyóirat* becsületes információs anyagot közölne *bármely* időszakról, akár a folyó évről, akár az elmultakról; dehát . . . a hazugok, ha jó is az emlékezőtehetségük, mégsem tudják megjósolni, hogy milyen légkörben olvassák majd később a hazugságaikat.

Ez a magyarázata annak, hogy az *Amerika* bármely ragyogóan új számában közölt anyag, ha összehasonlítjuk a *folyó* eseményekkel, gyakran pontosan az ellenkezőjét mondja annak, amit a szerzői akartak. Lássunk egy példát:

Az *Amerika* kidolgozta a maga különleges szerkesztői technikáját a négerkérdés „bemutatására". Politikája (melytől csak egyszer tért el, egy 1952 első felében forgalomba hozott számban, akkor is gyászos következményekkel*) abban áll, hogy semmit sem közöl, ami a kérdés bármely vonatkozását közvetlenül érintené; e

* Az *Amerikā*-nak ez a száma közölt egy hosszú cikket, amely azt igyekezett bebizonyítani, hogy a négerkérdés igen érdekes lélektani tünemény, de egyébként nincs semmi jelentősége. A cikk még Paul Robeson és dr. Dubois, a nyolcvannégyéves tudós példáját is fel merte hozni, annak alátámasztására, hogy a négerek minden tisztséget és kitüntetést elérhetnek az Egyesült Államokban. A *Brıtanszkij Szojuznyik* még legrosszabb pillanataiban

szembeszökő hiány elkenésére alkalmazott technikája azonban oly kitűnő példa a „szótlan hazugságra", hogy ehelyütt is részletesebb leírást igényel.

A négerkérdéssel össze nem függő cikkek illusztrálására az *Amerika* című lap gyakran használ olyan fényképeket, melyeken négerek szerepelnek. A fényképek látszólag csak arra szolgálnak, hogy a cikk valamelyik állítását illusztrálják, feliratuk sohasem hívja fel a figyelmet arra, hogy a négerek *négerek*. Hiszen akkor füstbemenne a képek hőn remélt hatása, melyet így fogalmazhatnánk meg: „Nem látod, nyájas olvasó, hogy a négerek osztoznak a fehér lakosság minden jogában és kiváltságában? Ez olyan nyilvánvaló igazság, hogy még azt a fáradságot sem vesszük magunknak, hogy beszéljünk róla. Négerkérdés? Nincs négerkérdés!" Ha tehát valaki elhiszi a „szótlan hazugságot", a fényképen látható „kutatómunkás", aki egy imponálóan bonyolult szerkezet mellett áll, „csak véletlenül" néger; a szerkezet és nem a kutató miatt választották a lap szerkesztői éppen ezt az „életből ellesett" fényképet! Vagy az a „detroiti importőr", aki képünkön éppen a legközvetlenebb modorú tréfálkozásba merül egy képtelenül barátságos kormánytisztviselővel, valószínűleg csupán egyike annak a sokezer színes férfinak, aki virágzó üzlettel rendelkezik Ford személyes birodalmának fővárosában — megjegyzendő, hogy éppen ebben a fővárosban a rendőrség számos támadást provokált a négerek ellen.

Ha e körmönfont technikának volt valami hatása az olvasókra, — ami igen kétes —, e hatást nemcsupán semlegesítették, de teljesen a visszájára fordították az 1951 első felében bekövetkezett események. Véletlenül úgy adódott, hogy az *Amerika* akkor forgalomban lévő „új" (vagyis egyéves vagy kétéves) számai a szokottnál

---

sem leplezte le ennyire önmagát. Nemcsupán a felnőtt szovjet olvasók, de a gyerekek is tudják, hogy e két férfit, aki hősiesen harcol a békéért és a négerek jogaiért, kíméletlenül üldözi az amerikai kormány — az *Amerika* kiadója. — *A. J.*

is szemérmetlenebbül közölték ezen „életből ellesett" néger fényképeket. A képek azonban éppen nem a szerkesztők elképzelése szerint hatottak, s csak még jobban emlékeztették az olvasókat valamire, ami nemrég mély benyomást tett rájuk — arra a hét négerre, akit a Virginia állambeli Martinsville-ben megrendezett törvényes lincseléssel oly gyalázatos körülmények között gyilkoltak meg, hogy az ügy nemcsak a szovjet nép, hanem az egész világ népeinek izzó felháborodását is kiváltotta.

Az *Amerika* úgy szeretné „megoldani" a négerkérdést, hogy tagadja a létezését; a Ku Klux Klan tagjai és támogatói, az államgépezet és Truman elnök, aki nem vett tudomást a martinsville-i botrány ügyében hozzá érkezett tiltakozások millióiról, ugyanerre a problémára más „megoldást" javasolnak, amint azt jelszavuk is kifejezi: „Csak a halott nigger jó nigger." Ezúttal, hogy az ő szavaikat idézzük, egyetlen aljas gaztett segítségével hét élő négert tettek „jó niggerré".

Ugyan mit ér hét halott néger? Mit ér hét maroknyi messzé égett emberi csont? A választ hiába keressük az *Amerika** lapjain. De nem keressük hiába a mindenféle színű emberek egyre erősbödő ellenállásában azokkal szemben, akik úgy szeretnék „megoldani" a nemzetközi kérdéseket, mint a négerkérdést, akik úgy szeretnének uralkodni a világon, mint az országukon — terrorral és gyilkossággal.

---

* Az *Amerika* című folyóirat azóta már megszűnt. Megszűnésének körulményei hasonlóak voltak a *Britanszkij Szojuznyik*-éhoz. — *Szerk.*

HETEDIK FEJEZET

A KÉT TÁBOR

I

Akárcsak sok-sokezer ember az egész világon, én is úgy tekintek vissza az Északatlanti Egyezményre, mint nemcsupán a világpolitika egyik mérföldkövére, hanem mint a magam életének mérföldkövére és fordulópontjára is. Valamennyi tényező közül az Északatlanti Egyezmény volt az, mely végkép megérlelte bennem azt az elhatározást, hogy szakítsak hazám uraival és csatlakozzam a béke aktív harcosaihoz. Sok más emberre is ugyanilyen hatást tett ennek az egyezménynek a bejelentése; ez a hatás azóta sem szűnt meg s a jövőben is fokozódni fog, amint egyre többen ismerik fel bűnös jellegét azokban az országokban, melyeket béklyóba vert.

Az Északatlanti Egyezmény szövegét 1949 március 18-án tették közzé; a következő években a szerződésszöveg udvarias, kétértelmű kifejezéseit sokkal nyersebb és egyértelműbb nyelvre is lefordították: a fegyveres támadás és a gátlástalan bombázás nyelvére. Az a koreai parasztasszony, aki magához szorítja gyermeke széttépett holttestét, mindent tud, amit az Északatlanti Egyezményről tudni kell. De fontosnak tartom olvasóim emlékezetébe idézni, hogyan sózták Nyugat-Európa békeszerető népei-

nek nyakába e gyalázatos háborús eszközt — fontosnak tartom azért, mert rávilágít arra, hogy tudják az amerikai gyarmattá vált európai országok uralkodói az Atlanti-óceán túlsó partján székelő gazdáik parancsára ideig-óráig becsapni, félrevezetni, elárulni népeiket.

A Nyugat propagandagépezete történelme folyamán addig még sohasem fejtett ki olyan durva és könyörtelen tevékenységet, mint az Északatlanti Egyezmény „népszerűsítése" érdekében, mielőtt az egyes törvényhozó testületek ratifikálták volna a szerződést. Minthogy én is a „beavatottak" közt voltam, sokkal inkább ellenállhattam a propaganda zárótüzének, mint a legtöbb nyugati ember. Azt is láthattam, milyen gátlástalanul váltogatták „érveiket" az egyezmény védelmezői; aszerint, hogy éppen kit akartak meggyőzni — egy kansasi farmer, aki sokezer mérföldnyire él a bombázó- és bombázandó támaszpontoktól, „beveszi" azt a szellemi táplálékot, mely halálos méreg egy birminghami, brüsszeli vagy boulogne-i szatócsnak.

Közvetlenül az egyezmény szövegének közzététele után Truman, Marshall, Attlee, Churchill és társaik szinte letaposták egymást sietségükben, hogy a rádióban és a sajtóban világgá kürtöljék égre-földre esküdöző nyilatkozataikat, melyek szerint a paktum „a világbéke megőrzésének eszköze az Egyesült Nemzetek alapokmányának betűje és szelleme szerint"; csupán „területi" és „védelmi" jellegű; „egyetlen hatalom vagy a hatalmaknak egyetlen csoportja ellen sem irányul"; s végül „egyetlen aláírójának függetlenségét sem sérti". S az akkori ujságok, a losangelesi *Times*-től kezdve a moszkvai *Britanszkij Szojuznyik*-ig, úgy fogadták és magyarázták e nyilatkozatokat, mintha azok a földreszállott békesség és az emberek iránti jószándék új korát hirdetnék.

A nyugati „sárga sajtónak" ezeket az 1949 elején kelt termékeit, melyeket az idő múlása azóta nyilván még jobban megsárgított az ujságpapíron, ma újra el kellene olvasni a később bekövetkezett események kímé-

letlen, leleplező fényében. Különösen azoknak a nyugatiaknak ajánlanám ezt az olvasmányt, akik még mindig azt hiszik, hogy vezetőik egy szikrával is különbek bármely hazug bűnöző bandánál... „Az Északatlanti Egyezmény a béke megőrzésének eszköze"? — nézzék csak, hogy mosolyognak az egyezmény amerikai katonai főnökei... „Megegyezik az Egyesült Nemzetek Alapokmányával"? — igen, ha kizárjuk az Egyesült Nemzetek szervezetéből a Szovjetuniót, Kínát és a fél világot... „Csupán területi és védelmi jellegű"? — igen, ha az északatlanti „területet" kiterjesztjük az egész földgolyóra, az amerikai terjeszkedési tervek végső határáig, s ha az élő koreaiak jelenléte Koreában valóban veszélyt jelentene a Wall Street védelme számára.

És, bár ezt már egyetlen nyugati ujság sem kürtölte szét, az egykor oly büszke Anglia, akárcsak a paktum többi európai aláírója, ezzel az aláírással lemondott legszentebb jogáról — arról a jogról, hogy maga döntheti el, belép-e egy másik ország háborújába vagy sem. Ezt a jogot éppúgy átszállították az Atlanti-óceán túlsó partjára, mint azokat a történelmi kastélyokat, melyeket kiszakítottak angol szülőföldjükből és áttelepítettek valamelyik New Jersey-állambeli olajmágnás birtokára.

A hivatalos Anglia hivatásos hazafiai, mint például Winston Churchill (aki mellesleg félig amerikai, bár ezt a ténykörülményt nem reklámozza), mindig szívesen idézgetik Shakespeare-t, persze úgy, hogy az idézett részt kiragadják az összefüggéséből: „Királyi trón, e felséges sziget... E föld, e boldog birtok, Anglia." De befejezni már *nem merik* Shakespeare mondatát, mert annak forró szavai pontosan ráillenek a megaláztatásokra, melyeket a mai Anglia e kozmopolita hazafiaknak köszönhet. S nem merik megemlíteni, hogy az idézett rész nemcsupán *véletlenül* prófétai, hiszen a következő szavakkal kezdődik: „Próféta lélek száll belém, úgy érzem." Hadd álljon itt az egész passzus, melyet Shakespeare mai cenzorai és megcsonkítói szeretnének elhallgatni:

E drága lelkek százszor drága honja,
Világraszóló, drága hírnevével,
Most dobra verve, — szólni is halál! —
Mint kopár szántó, vagy meddő majorság;
Anglia, ó, mit a tenger be nem vesz,
Szikláin zúzva szét Neptun hatalmát,
Most rongy papíron, rothadt kötlevélen
A gyalázatnak adta meg magát.
Anglia, mely más földeket szokott
Bevenni, most önmagát vette meg!*

Alig hisszük el, hogy e szavakat három és fél évszázaddal ezelőtt írták. Csak néhány prózai és rosszhangzású tulajdonnevet kell hozzáadni s mintha napjaink történelmét olvasnánk — s ez a történelem éppoly igaz, mint amilyen hazug a Fleet Streeté. Bármennyire fájlalja is az igazi hazafi, Anglia földje valóban „dobra van verve", és pökhendi, erőszakos idegenek vették meg bombázótámaszpontnak — és „rongy papíron, rothadt kötlevélen a gyalázatnak adta meg magát" az Északatlanti Egyezmény által. Pénzügyi politikáját egy amerikai diktálja, Harriman; nemzetközi politikáját egy másik amerikai diktálja, Spofford; újrafelfegyverzését egy harmadik, akinek a neve találóan Herod; ázsiai katonáit egy negyedik vezényli, Ridgway; európai katonáit egy ötödik, a németnevű Eisenhower. S ami a legnagyobb megaláztatás e sziget népének, melynek ezeréves tengeri hagyományai vannak: flottája, „mely más földeket szokott bevenni", most egy németszármazású wallstreeti tengernagytól, Fechtelertől kapja a parancsokat.

De ezek a belföldi és külföldi ellenségek, akik ideigóráig meghódították és gyalázatba döntötték Angliát, jól tennék, ha tanulmányoznák az angol nép történelmét — mert e nép jogos haragja nem támad fel ugyan egyhamar, de azután, ha feltámadt, annál rettenetesebb. Jól tennék,

* Somlyó György II. Richárd fordításából.

ha tanulmányoznák a brit nép *mai* valóságos történelmét, nempedig a Fleet Street ferdítéseit, s akkor felismernék, hogy e haragot nem lehet sokáig elfojtani.

2

Az Északatlanti Egyezmény közzététele után következő hónapban — ez volt az utolsó hónap, melyet a külügyminisztérium szolgálatában töltöttem — a kulisszák mögül megfigyelhettem, milyen jelentős módosítást kénytelen végrehajtani stratégiáján a hidegháború vezérkara. Azért volt jelentős a módosítás, mert egyidőben következett be Amerikában, Nagybritanniában s a többi országban, amely az egyezményt aláírta, ami azt mutatja, hogy fontos kérdésekben az úgynevezett „nemzeti" propagandaszervezetek közvetlenül egy központi forrásból kapják az utasításaikat. (E forrás csupán a szó földrajzi értelmében „amerikai", valójában nemzetfölötti, amint hogy a General Electric, az Imperial Chemicals és az IG-Farben is nemzetfölötti.) A stratégia módosítására azért volt szükség, mert a korábbi propaganda, amely más kérdésekben elért bizonyos sikereket, arról egyáltalán nem tudta meggyőzni az embereket, hogy az egyezmény nem a Szovjetunió ellen irányul.

Abban a reményben, hogy sikerül helyrehozniok ezt a stratégiai baklövést, az egyezmény gyámjai új, sebtében megszervezett s az eddigieknél is aljasabb rágalomhadjáratot intéztek a Szovjetunió ellen. A világot meg kell menteni a kommunizmus „borzalmaitól", üvöltötték; „Moszkva" a felelős az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmak kibontakozásáért, a csaknem minden gyarmatosított országban tapasztalható nyugtalanságért, a nyugateurópai munkássztrájkokért — egyszóval mindenért.

E dörgedelmes szónoklatok szerzői közül természetesen egy sem említette meg, hogy már jóval a Szovjetunió megszületése előtt is nyugtalanság volt szerte a

gyarmatokon, valamint széleskörű ipari sztrájkok és összeütközések voltak az európai országokban. Azt sem magyarázták meg, hogy a világ többi részének miért kell félnie egy olyan országtól, amelyben nincs földéhség; nincs profitrendszer; nincs magánipar, amely nyereséget várhatna a háborútól; nincs túltermelés — következésképpen semmi nincs, ami arra kényszerítené a Szovjetuniót, hogy más országok rovására terjeszkedjék. Rendkívül hosszú határai s a háborús uszítók legnyiltabb fenyegetései ellenére is a Szovjetunió mindössze a költségvetésének nem egészen egyötödét fordította védelemre, míg Amerika (jóval a Koreában indított közvetlen katonai agressziója előtt) költségvetésének több mint héttized részét költötte közvetlen és közvetett háborús előkészületekre, s viszonylag még súlyosabb terheket kényszerített az elszegényedett Nagybritanniára, Franciaországra és Olaszországra. A Szovjetunió ekkor is, mint mindig, rendületlenül növelte a saját területén található bő erőforrásait, hogy minél jobban elláthassa lakosságát, s nem kért és nem kívánt semilyen szívességet a kapitalista világtól; csupán azt követelte, *hagyják békén, hogy békésen fejleszthesse a maga erőforrásait.*

3

Röviden, ilyennek láttam a világhelyzetet 1949 elején, amikor még mindig a *Britanszkij Szojuznyik* főszerkesztője voltam, de már elhatároztam, hogy szakítok a háborús uszítók táborával, amelybe belekerültem. Visszatekintve, csodálkozom, hogy nem sokkal korábban jutottam erre az elhatározásra. De nem pazarolom az erőmet arra, hogy szemrehányásokat tegyek magamnak. Sokkal helyesebb, ha most megkérdem olvasóimtól: hogyan akadhat olyan ember, aki még ma is tétovázik, amikor pedig a jó és rossz ügy kérdése kristálytisztán áll előttünk?

Ha egy pillantást vetünk az eseményeknek arra a

sorozatára, amely 1949-től 1952-ig következett be, az Északatlanti Egyezmény természetes következményeként, s logikailag tovább követjük ezt az irányt, elképzelhetjük, hogy mi fog következni. Rájövünk arra, hogy az Északatlanti Egyezmény volt az első világosan látható lépés abban a régóta előkészített amerikai tervben, melynek végcélja a világuralom. S megismerjük e terv kiagyalóinak gondolkodásmódját és módszereit, azt a fajta „sikert", amit eddig elértek, s a „sikernek" azt a fajtáját, melyre előreláthatóan a jövőben van kilátásuk.

E „világhódítók" beállítottsága és módszerei nem szorulnak bővebb magyarázatra. A koreai és tajvani támadók, az ázsiai népek reménybeli rabszolgatartói, megmutatták, hogy éppúgy semmibe veszik a nemzetközi jogot, az emberi szenvedést és nagy hangon hirdetett „nyugati civilizációjukat", mint közvetlen előfutáraik a náci Németországban. S mintha hangsúlyozni akarnák rokonságukat szellemi atyjukkal, Hitler Adolffal, újra felfegyverezték Nyugat-Németországot, mindenekelőtt a Krupphoz hasonló és gondosan megőrzött háborús bűnösök „feloldozott", de csöppet sem bűnbánó bandáját.

De valahányszor egy lépést tettek előre az amerikanizált világ megvalósítása felé, két lépést kellett hátrálniok. A koreai háború teljesen szétfoszlatta a kényelmes, gombnyomásra működő háború gondosan propagált legendáját, mely szerint a háborúban amerikai gépek helyettesítik majd az amerikai húst és vért, s amely szerint „karácsonyra vége lesz az egésznek" (ezt mondták a mi brit fiainknak is 1914 őszén, és ezt mondta MacArthur az amerikai fiúknak 1950 őszén).

A politikai lépésekre is ugyanaz áll, ami a katonai lépésekre. Habár Amerika európai gyarmatainak helyi kormányköreit a legtöbb esetben kényszerítették arra, hogy fogadják el a Wall Street irányítását, e helyi kormánykörök a lehető legkelletlenebbül és a legmesszebbről követték vezetőiket. Olyannyira, hogy még a hírhedt reakciósok is az Atlanti-óceán mindkét partján panaszosan

emlegették az Amerika és „szövetségesei" között egyre táguló szakadékot s az amerikai külpolitika csődjét. A terjeszkedési politika hívei, mint Hoover, a volt elnök, Taft szenátor és más „befolyásos" emberek, az Egyesült Államok sajtója nagyrészének támogatásával egy „új programot" kezdtek propagálni, mely voltaképpen így szólt: „Valóságos védelmi vonalunkat (!) ne toljuk ki messzebbre keleten mint Nagybritannia, és nyugaton mint Japán és Tajvan. Az legyen a legfőbb feladatunk, hogy légi és tengeri erőinket növeljük, nempedig szárazföldi erőinket, mert nem vagyunk abban a helyzetben, hogy kontinentális, szárazföldi háborút viseljünk. Az ázsiai milliók ellenünk vannak; nem is remélhetjük, hogy sikerül meggyőznünk őket arról, hogy a kommunizmusnál valami jobbat ajánlhatunk nekik. Európában pedig voltaképpen egyetlen barátunk sincs. A Marshall-segély keretében adott ajándékainkért (!) semmit sem kaptunk cserébe, még hálát sem."

Szegény, baráttalan Amerika, úgy viselkedik, mint a mennyei gondviselés, de a bűnös halandók félreértik: az Európára leszórt marshallizált manna csak keserű gyümölcsöket terem; s a MacArthur-féle égi manna — („valami, ami jobb a kommunizmusnál"!) —, amit védtelen koreai falvakra szórnak le, csupán sárkányfogakat vet el!

Úgy gondolom, van még egy igen alkalmas mérce, mellyel e reménybeli világhódítók „haladását" le lehet mérni — legfőbb ellenségüknek, a világ békemozgalmának növekvő ereje. Az Északatlanti Egyezmény bejelentéséig a háborús uszítóknak jórészt sikerült titokban végezniök a munkájukat; azóta mindinkább arra kényszerültek, hogy nyiltan működjenek, a világ szemeláttára, s a világ egyre nagyobb figyelemmel kíséri cselekedeteiket. E nyiltabb cselekedetek közé tartozott a haladó elemek vadabb üldözése; még több fasiszta támadás a munkások jogai ellen; még arcátlanabb katonai kalandok a csendes-óceáni szigeteken és Ázsiában, a náci vezetés alatt álló

Nyugat-Németország és Japán újrafelfegyverzése stb. Mindezt egy-egy „előre megtett lépésnek" könyvelhették el a háborús uszítók, de... Minden újra felfegyverzett náciért — két francia dokkmunkás lép sztrájkba és nem hajlandó kirakni az amerikai fegyvereket; minden egyes bebörtönzött amerikai békeharcosért — újabb két amerikai veszi fel a harcot; minden egyes meggyilkolt koreai gyerekért — két kínai önkéntes; minden egyes betiltott békegyűlésért — két „illegális" békegyűlés.

De nincs olyan vak, öntudatlan erő, mint például a gravitáció ereje, amely biztosítaná, hogy a háborús uszítók minden egyes előre megtett lépés után automatikusan két lépéssel *csúsznak vissza*. Ha egy lépést tesznek előre, mindaddig egy lépéssel előbbre lesznek, *amíg vissza nem lökik őket*.

4

Az sem volt biztatóbb a Wall Street világának naiv kitervelői számára, hogy a legfőbb okmányuk aláírása után következő években egyre mélyült és leplezhetetlenebbé vált az Északatlanti Egyezményt aláíró országok s az egyezmény által fenyegetett országok sorsa közötti különbség. Az egyezmény béklyóiban vergődő népek kénytelenek voltak elszenvedni életszínvonaluk állandó csökkentését, a szabadsághoz, a biztonsághoz és a boldogsághoz való jogaik elvesztését, még országuk *nevére* sem lehettek büszkék többé. Másrészt azok a népek, melyeknek szívében az Északatlanti Egyezmény rémületet akart kelteni, nyugodtan, állhatatosan és büszkén aratták egyik győzelmüket a másik után a természet erői fölött és általában minden fölött, ami az emberi boldogságot és az emberi méltóságot korlátozza.

Elsősorban a karakumi, volgai, dnyeperi tervekre gondolok s a többire, melyeket 1950 második felében kezdtek megvalósítani, s amelyek 1952-ig mérföldes lépé-

sekkel közeledtek a megvalósuláshoz. Bár a nyugati sajtó vagy teljesen hallgatott e tervekről, vagy csak néhánysoros elferdített híreket közölt róluk, nehéz olyan szavakat találni, amelyek eltúloznák nagyságukat és jelentőségüket. Még a „történelmi" szó is gyenge, mert a történelem eddig nem alkotott ehhez hasonlót. A nagyságukról elég, ha ennyit mondok: e tervek akkora területeken fogják leigázni a természet erőit — még a felhőket is az égen —, hogy több európai ország kényelmesen elférne rajtuk. De úgy gondolom, hogy közvetlen jelentőségük — különösen a becsületes, igazságkereső nyugatiak számára — még a nagyságukat is túlszárnyalja.

Közvetlen jelentőségük elsősorban abból adódik, hogy ilyen hatalmas tervek csak szocialista országban lehetségesek, ahol a tervezés a nép érdekeit szolgálja; a kapitalista dzsungel profithajhászó, gyilkos elvei által megszállott koponyák sohasem tudnának ilyen terveket kigondolni.

De még jelentősebbek e tervek (könyvem mondanivalója szempontjából) a következőkért:

A becsületes nyugati, ha nem is tudja, hogy ezek a tervek végső soron milyen mértékben fogják szolgálni a szovjet nép jólétét, azt *máris* világosan láthatja, hogy a szovjet szocialista terv *béke*terv, a *békéért* való terv, olyan terv, amelynek értelmét mindenekfölött a *béke* adja meg, amelynek mindenekfölött *békére* van szüksége. S ezenfelül e tervek roppant méretei azt mutatják, hogy a szovjet vezetőket nem zavarja a Wall Street bádoghangú kardcsörtetése, s nyugodtan és szilárdan hisznek abban, hogy, amint a szép orosz dal mondja: „A béke legyőzi a háborút."

A világ népei mély hálával tartoznak a szovjet vezetőknek e nagy, konkrét és a jövőbe vetett rendíthetetlen hitet sugárzó tettért. Ez a tett szerte a világon lelkesedéssel tölt el minden egyes békeharcost, megacélozza a karját, s nemcsupán a béke aktív ellenségeinek táborá-

ban okoz zavart, hanem a fásultak és pesszimisták között is, akik a háborús uszítók malmára hajtják a vizet.

Néhány olvasóm talán nem érti, miért hangsúlyozom azt, ami számukra nyilvánvaló: a szocialista tervezés békés jellegét. De ebben a könyvben egyszerre két hallgatósághoz beszélek, a szocialista világ és a kapitalista világ hallgatóságához. S amit az előbbi olyan jól tud, hogy kár a szót vesztegetni rá, nyomatékosan hangsúlyozni kell az utóbbi előtt, aki az elhallgatások, ferdítések és hazugságok szűnni nem akaró, mindenre kiterjedő hadjáratának pergőtüzében áll. Vegyük például ezt az egyszerű megállapítást: *a szocialista tervezés békés tervezés* — aki csak egy kevéssé is ismeri a tényeket, nem merne vitába szállni vele. De ha ez az egyszerű, közhelyszerű igazság mindenütt tudomására jutna Nyugat-Európa népeinek, Nyugat-Európa népei rájönnének, hogy kormányköreik háborúra uszító hazugok, leráznák őket a nyakukról és megszabadítanák a világot a háború veszedelmétől. Nem csoda tehát, hogy a háborús uszítók a legértékesebb fegyverüknek tartják propagandagépezetüket — olyan fegyvernek, amellyel igyekeznek meggyilkolni legfőbb ellenségüket: az igazságot.

5

Remélem tehát, hogy hallgatóságomnak előbb említett része megbocsát, ha most a második hallgatóság egyik tagjához intézem szavaimat:

Először is, hadd mondjam meg, kire gondolok e könyv esetleges nyugati olvasói közül. Rád gondolok, aki e pillanatban ezeket a sorokat olvasod — rád, és pillanatnyilag senki másra.

Talán azt akarod mondani: „Ó, dehát nem ahhoz beszélsz, akihez kellene. Bizonyára olyasvalakit akartál kiválasztani, aki még nincs meggyőződve arról, hogy helyesen láttad a tényeket és ennek megfelelően cselekedtél?"

Nem, barátom, most éppen hozzád akarok szólni. Nemcsupán azért írtam ezt a könyvet, hogy meggyőzzek valakit, ellenséget vagy barátot, elhatározásom okának helyességéről és érveim logikus voltáról. S nemcsupán azért mentem át a másik táborba, hogy a béketábort — amely máris sokszázmillió harcost számlál! — pontosan egy *új harcossal gyarapítsam. Amikor átmentem a másik táborba, éppen rád gondoltam, s egy pillanatra sem tévesztettelek szem elől, miközben ezt a könyvet írtam. Szeretném megmagyarázni neked, hogy mit jelképezel nekem és sok másnak; s arra kérlek, e pillanatban ne csupán személynek, hanem jelképnek is tekintsd magad.*

Hadd kockáztassak meg egy feltevést — e pillanatban talán azt gondolod: „Igen, tudom, hogy mire célzol. Igaz, hogy én is éppúgy kívánom a békét, mint te, de a kettőnk esetét nem lehet összehasonlítani. Te olyan helyzetben voltál amely lehetővé tette, hogy hatásosan lesujts a béke érdekében. De mit tehetne egy magamfajta jelentéktelen ember?"

Arra kérlek, tekints most mélyebbre önmagadba, túl azon a rétegen, amely ki van téve a sajtó és rádió „légnyomásának". Mint személy — hagyjuk most egy pillanatra a jelképet — valóban jelentéktelennek tartod magadat? S a „jelentősek", akik azt mondják neked, hogy jelentéktelen vagy, valóban hiszik, amit mondanak? Ha valóban hinnék, puskát nyomtak volna a kezedbe s már régen elindították volna a háborújukat. De féltek attól, hogy nem arrafelé fogsz tüzelni, amerre ők szeretnék. Ilymódon máris elhalasztottál néhány évre egy világháborút. De még jelentősebb, még maradandóbb dolgokat vihetsz véghez, ha teljes mértékben tudatára ébredsz annak, hogy mekkora, és mekkora lehet a jelentőséged.

Azok, akik jelentéktelenségünkről akarnak meggyőzni bennünket, arról is meg akarnak győzni, hogy „a kettőnk esetét nem lehet összehasonlítani", hogy valamennyien különálló egyének vagyunk, akiket semmiféle valóságos kötelék nem fűz össze, de számos érdekellentét tart távol egymástól. Nem igaz! Ők *azok, akiket semilyen kötelék nem fűz egy-*

máshoz, akiknek az érdekei összeütköznek még a tulajdon osztályukon belül is. Ők csak a mások rovására arathatnak sikereket a profitért vívott harcukban; de ha mi sikereket érünk el a békeharcban, ezzel éppúgy szolgáljuk a mások javát, mint a magunkét. S hogy szeretnék e háborús uszítók, ha különálló egyénekként állnánk szemben velük! Jól tudják, hogy darabokra szétszedve könnyű eltörni egy vesszőnyalábot — s ha el tudnának választani bennünket egymástól, bizonyára minket is megtörnének. A mi kötelességünk megakadályozni, hogy egymástól elválasszanak. Ebben áll a szervezett békemozgalom ereje és állandó feladata. És fordítva, senki sem harcolhat eredményesen a békéért, ha magános egyénként harcol — mint valami Simeon Stylites, aki a maga egyéni üdvözüléséért harcol a szélfútta oszlop tetején.*

Ez azt jelenti, hogy ha nem vagy aktív tagja valamely békeszervezetnek s nem harcolsz embertársaiddal együtt, másoknak kell a helyedre állniok és harcolniok a békefront rád eső szakaszán. Még nyiltabban, azt jelenti, hogy hagyod a többieket harcolni a tulajdon *életedért, miközben te nem csinálsz semmit. S van-e valami az életben, amiért érdemesebb harcolni, mint magáért az életért?*

Mégha meg is szakítja a gondolatmenetünket, szeretném elmodani neked, hogy mi az, ami az életet különösen értékessé teszi a számomra. Talán a foglalkozásomnak tudható be, hogy, mint mondottam, mindig szerettem „az első sorban ülni" bármely történelmi jelentőségü eseménynél. Nos, különösen *szeretnék még legalább húsz évet élni, hogy lássam, hogyan használja fel az emberiség újonnan feltárt erőit a történelem és a tulajdon sorsa alakitására; hogyan dolgoz ki és hajt végre például a Szovjetunió mind nagyobb és nagyobb terveket, melyekhez képest eddigi gigászi alkotásai is eltörpülnek. S akkor, remélem, boldogan halok meg. De addig mindent megteszek, amit csak lehet, hogy Eisenhower vagy MacArthur vagy Ridgway vagy bárki más ne vessen*

---

* Simeon Stylites (390—459) — oszlop tetején élő remete. — *Szerk.*

véget az életemnek. S téged is csak arra kérlek, hogy ugyanezt tedd a magad érdekében.

„De — kérdezheted — mennyiben járulok hozzá a béke biztosításához azzal, ha nem teszek egyebet, mint egy szervezethez csatlakozom, felhívásokat írok alá, gyűléseken és tüntetéseken veszek részt és voltaképpen nem teszek mást, mint hogy beszélek *a békéről?"*

Éppen a háborús uszítók teszik fel nagy örömmel az ilyen kérdéseket — remélik, sikerül meggyőzniök a békeszerető embereket arról, hogy nincs erejük megvédeni a békét. Hadd válaszoljanak hát maguk a háborús uszítók! Miért követ el mindent a sajtójuk és a rádiójuk a békemozgalom jelentőségének lekicsinylésére, ha a mozgalom valóban jelentéktelen? Miért tiltják be a békekongresszusokat, ha azok valóban „haszontalanok"? Miért üldözik és gúnyolják az aktív békeharcosokat, ha azok valóban „ártalmatlan ábrándozók"? Ha a békéről elhangzó szavak „csak szavak", miért félnek tőlük jobban, mint az ördög a szenteltvíztől? Vajjon azok, akik a nyomtatott és a rádióban világgá sugárzott szót a háború hirdetésének szolgálatába állítják, valóban semmibe sem veszik a szavak erejét s nem tekintik fegyvernek, a háború vagy a béke fegyverének?

Beszéljünk hát a békéről. Aki kiáltani tud, kiáltson. Aki beszélni tud, beszéljen. Aki csak suttogni tud — mint Franco Spanyolországának és Truman Amerikájának békeharcosai —, suttogjon, és ne hagyja abba a suttogást.

Ne legyen az övék az utolsó szó. Mienk legyen az utolsó szó — BÉKE!

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

Első fejezet

1896—1925 8

Második fejezet

A „FLEET STREET" 22

Harmadik fejezet

MOSZKVÁBAN 43

Negyedik fejezet

A GYŰLÖLET MOZGÓSÍTÁSA..... 62

Ötödik fejezet

EGY NAGYKÖVETSÉG KERESZTMETSZETE .. 82

Hatodik fejezet

A „BRITANSZKIJ SZOJUZNYIK" HANYATLÁSA ÉS BUKÁSA 114

Hetedik fejezet

A KÉT TÁBOR..... 153

Felelős lektor: Forgács Marcell. Címlapot tervezte: Csillag Vera.

A könyv szedését 1952. XII. 15-én kezdték meg. Megjelent 1953. I. 19-én, 5000 példányban.

Ez a könyv az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint készült.

4996. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.

10. Ft